MD
86.488

SIPOS LAJOS

BABITS MIHÁLY

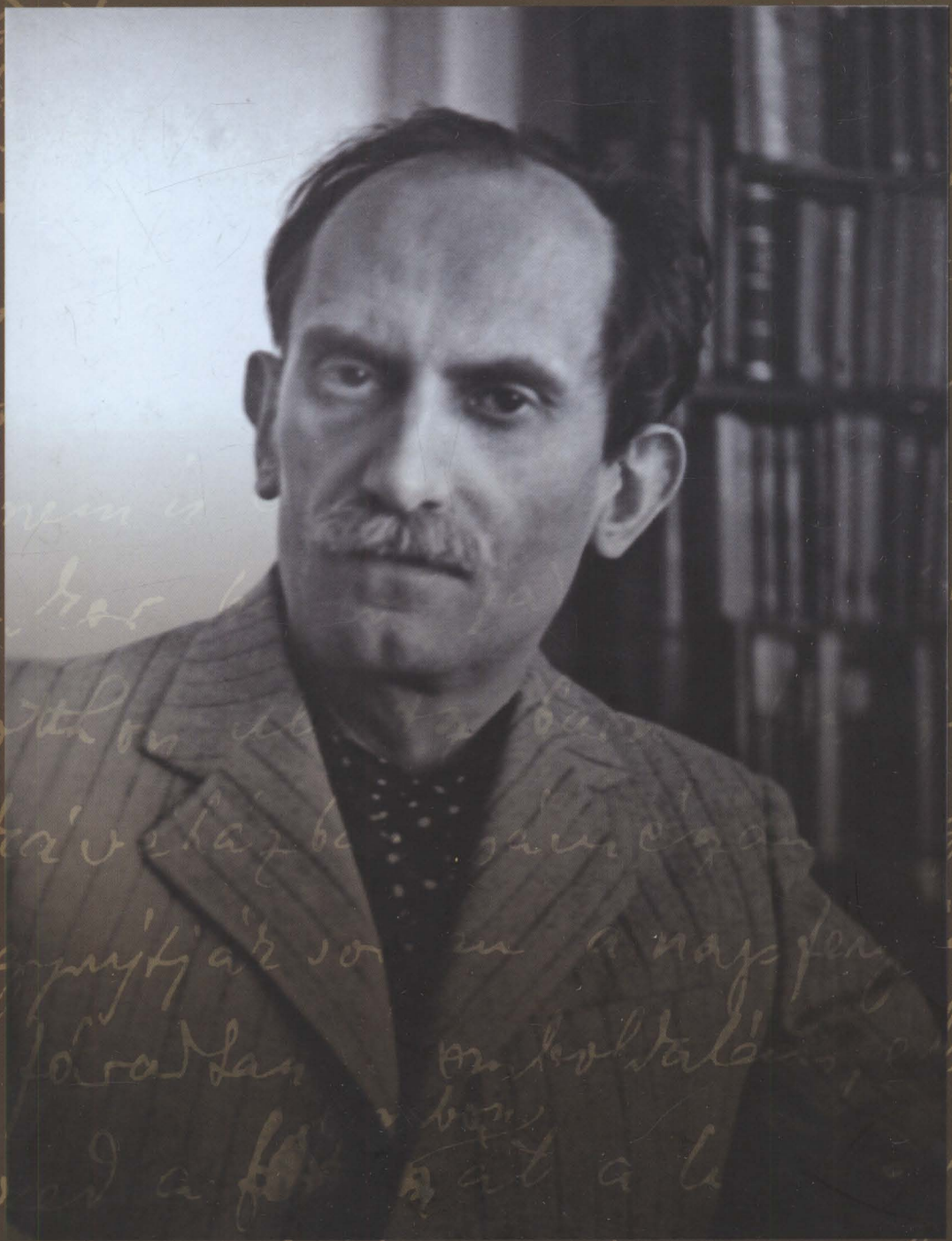

Sipos Lajos • Babits Mihály

Babits Mihály
születésének 125 évfordulója alkalmából
kiadja a Babits Kiadó

SIPOS LAJOS

BABITS MIHÁLY

Babits Kiadó 2008

A képek a Wosinsky Mór Megyei Múzeum Irodalmi Gyűjteményéből valók,
a 17. oldal kéziratát az Országos Széchényi Könyvtár,
a 34. és 62. oldalon láthatókat a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára őrzi.

A szöveg 2003-ban az Elektra Kiadóház által megjelentetett könyv javított változata.
Ezt a kiadást N. Horváth Béla lektorálta.

A borítón látható kép:
Babits Mihály arcképe. Wachter Klára felvétele, 1939.
A borító hátoldalalán
Prológ egy jótékony célú mulatságra című vers kézirata látható.
A verset Babits olvasta fel Szekszárdon 1911. október 5-én a Nőegylet estjén.

A képeket szerkesztette:
Lovas Csilla

A borító és könyvterv:
Schubert Péter

© Sipos Lajos, szöveg
© Wosinsky Mór Megyei Múzeum, képek
© Hungart, 4 db kép

© Babits Kiadó Kft.

ISBN 978-963-9556-52-2

Kiadja: Babits Kiadó Kft.
Felelős kiadó: Fejős Károly
Nyomdai előkészítés: Schubert Grafikai Stúdió
A kiadvány a Szekszárdi Nyomdában készült 2008-ban
Felelős vezető: Vadász József

„Életem egy kis vidéki városban kezdődött...”

Babits Mihály 1883. november 26-án este hét órakor született Szekszárdon, közel a Béla térhez, az akkori Szent László, a mai Babits Mihály utca 13. számú ház földszinti hálószobájában.

Szekszárd látképe 1900 körül

Szekszárd már akkor is nagy múltú történelmi település volt. Ezen a helyen, a Sió-csatorna palánki szakaszánál, tízezer évvel azelőtt is lakott egy embercsoport. A Kr. születése előtti harmadik–második század fordulóján kelták éltek itt, a Kr. utáni első században római település és egy római katonai tábor volt errefelé. Az itt létesült várost Aliscának vagy Aliscumnak mondták, így nevezte, az *Aliscum éjhajú lánya* című versében Babits is, az ugyancsak szekszárdi születésű Mészöly Miklós pedig a *Térkép Aliscáról* című írásában a történelmi emlékekből egy egész várost állított össze: a Bartina hegyére, a Kis-Bödőbe, a Kálvária-dombra telepítve a valamikori aliscaiakat.

A Szent László utca kanyarulatában Babits Mihály szülőháza 1937-ben

A 19. század végén Szekszárd majd tizenötezer lakosú nagyközség, megyeszékhely, díszes vármegyeházzal, szolgabírói hivatallal, járásbírósággal, tanfelügyelőséggel, közkórházzal, vasúti és gőzhajóállomással, szőlészeti és borászati felügyelőséggel, takarékpénztárral, selyemtenyésztési központi főfelügyelőséggel, 1897-től gimnáziummal. A település 1905-ben „rendezett tanácsú város” lett.

A Babits család históriája azonban nem ezen a településen kezdődött.

A család történetét Babits István, a költő testvére a 16. századig vezeti vissza. Eszerint az ősök az Adriai-tenger mellékén éltek. A mohácsi vész előtt vagy után hagyták el szülőföldjüket, s a Varasd megyei Coborc (horvátul: Cerbovec) faluban telepedtek meg.

A költő dédapja, Babits (I) Mihály (1768–1830) már Nagykanizsán született. Kádármesterséget tanult. A segédlevél megszerzése után vándorútra kelt, s eljutott Ausztriába. Feltehetően a franciák ellen felvonuló seregbe állt – valószínűsíti Töttös Gábor –, ahol előbb sebésznek, később orvosnak képezte ki magát. 1797-ben és 1801-ben katonai kórházi és négyéves pesti gyakorlatot teljesített, melyről bizonyítványt is kapott. Ezenközben ismerhette meg a Tolna megyei sebesült nemeseket, akik annyira megszerették, hogy őt kívánták kineveztetni vármegyei

főorvosnak. Mivel a főispánnak is volt jelöltje az állásra, Babits dédapja csak tiszteletbeli orvos lett, 1817-ben végül kinevezték „rendes" orvossá. Az orvoslás mellett nagy vagyont gyűjtött: szőlőt, kaszálót, kukoricaföldet, házakat vásárolt, s valószínüleg régi mesterségét is gyakorolta. Tizenöt gyermeke közül négy fiú érte meg a felnőttkort, köztük a költő nagyapja, Babits (II) Mihály (1812–1872). Az ő és Balázsovits Erzsébet (1816–1894)

id. Babits Mihály 1880 körül

házasságából született Babits (III) Mihály (1844–1898), a költő édesapja, aki jogi diplomát szerzett, visszatért Szekszárdra, s a királyi törvényszék bírájaként telekkönyvi, később a polgári, majd 1882-től a büntető ügyek „előadója" volt. Verseket is írt, és kitűnően hegedült. Szekszárdon barátaival együtt bemutatta Haydn *G-dúr kvartett*jét, Pécsett pedig, a Filharmonikus Társaság hegedűseként, részt vett Haydn *Teremtés* című oratóriumának előadásában. „Fő-fő liberális ember volt – mondta róla a költő 1920-ban Szabó Lőrincnek. – Egészen az öreg Tisza-féle liberális gondolatkörben élt, Zoláért nagyon rajongott, és imponált neki Zola erkölcsi bátorsága a Dreyfus-ügyben. Fő jellemvonása a becsületesség volt."

Babits (III) Mihály 1882. december 16-án feleségül vette Kelemen Auróra (1855–1945), Kelemen József (1828–1876) és Raácz Innocentia (1832–1912) lányát. Raácz Innocentia – vagy ahogyan a családban nevezték: Cenci néni – három gyermeke érte meg a felnőttkort: Ákos (1856–1888), Ilona (1858–1943) és Imre (1870–19?).

Kelemen Auróra 1880 körül

Kelemen Auróra Babits István emlékezete szerint „sötét hajú, rózsás arcú leány [volt], ragyogó fekete szemekkel". Jól zongorázott, szépen énekelt, tudott németül és franciául, könyv nélkül tudta a *Toldi szerelmé*t, *A délibábok hős*ét és az *Anyegin*t, „ének helyett – olvasható Babits 1935-ben kelt írásában, *A mai Vörösmarty*ban – sokszor szavalgatta gyermekeinek a *Szép Ilonká*t és *A merengőhöz* című ódát".

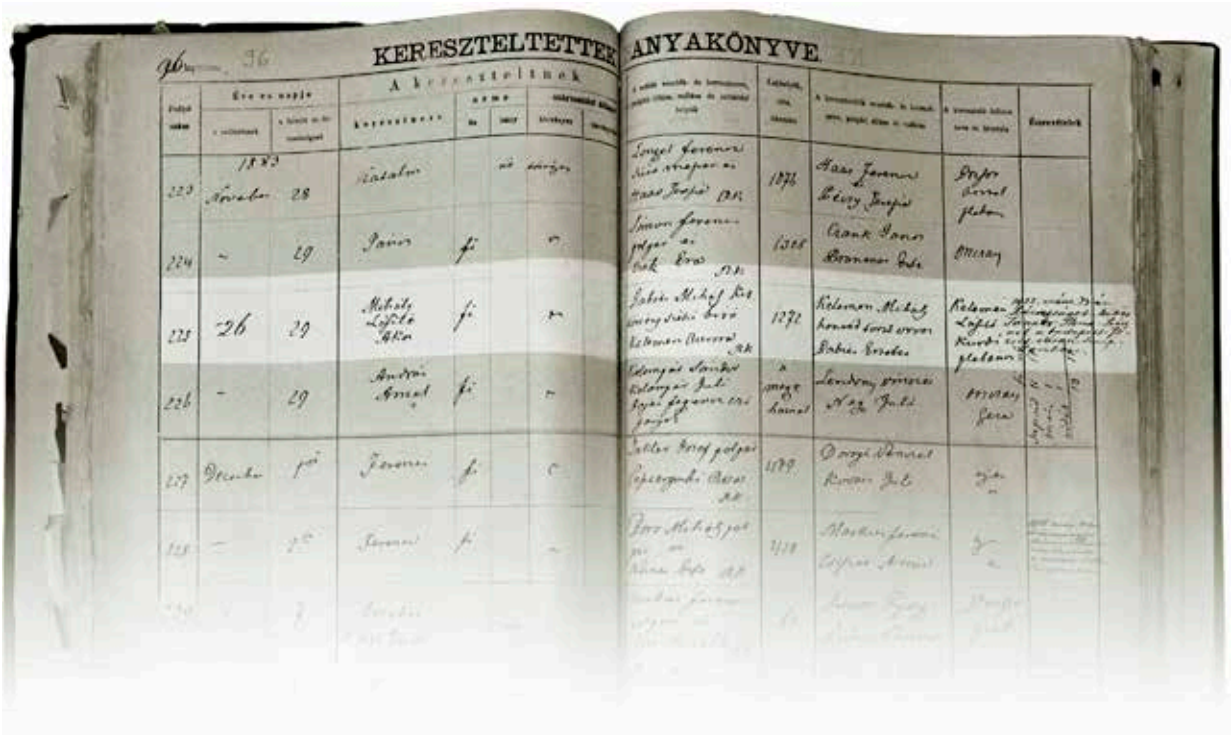

Anyakönyvi bejegyzés Babits (IV) Mihály születéséről

Babits (III) Mihály és Kelemen Auróra elsőszülött fia volt a költő, Babits (IV) Mihály László Ákos.

A ház, amelyet a Kelemen nagyapa vásárolt 1855 körül (bár a családi hagyomány 1852-re teszi a házvásárlást), s ahol a költő megszületett, a Béla térhez közel, a Séd patak középső kanyarulatában áll. „Kissé zömök tömegét – olvasható Vendel-Mohay Lajosné leírásában – két végén lekontyolt nyeregtető fedi. A copfstílus egyszerű, késői jegyeit viseli. Legjellemzőbb délre néző, utcai homlokzata. A földszintes négy ablak kis mélységű falfülkékben ül. Az ablakok tengelye mindkét traktuson megegyezik. Az épület jellegzetes része a koronázópárkány, egyszerű tagozatokkal, konzolokkal díszítve, a cofpstílus provinciális formajegyeit tükrözi." Az épület, a hozzá tartozó udvar és a hozzájuk kapcsolódó emlékfoszlányok sora felvillan a *Halálfiai*ban, a *Régi kert*ben, a *Régi friss reggeleim*ben, más költemények egy-egy motívumában. „A ház" az 1925-ben készült *Hazám!* című versben ekképp idéződik fel:

Babits Mihály szülőháza az 1950-es években

Áll a régi ház még, zöld zsalúja
mögött halkul anyám mélabúja:
ősz hajú, de gyermekarcú bánat.
Röpülj, lelkem, keresd meg hazámat!
Itt a szoba, melyben megszülettem,
melyet szemem legelőször látott;
itt a kert, amelyben építettem
homokból az első palotákat.

Amit én emeltem, mind homok volt:
de nagyapám háza bizton áll még
s éveimből, e fojtó romokból
hogy révébe meneküljek, vár még.

A Babits családban, a költő ősei között többségben vannak a törekvő, vagyont gyara-

Két nagynéni, Halász Béláné Babits Anna és Babits Konstancia 1912 körül

pító, a 19. századtól általában az értelmiségi pályák valamelyikén jeles eredményt felmutató emberek. Sokan közülük vonzódtak a művészetekhez, de legalábbis a kultúra valamelyik területéhez. Babits-ágon, az apa mellett, ilyen a nagynéni, Babits Anna (1847–1915), aki az általa rajzolt és hímzett posztóterítővel aranyérmet nyert. Ilyen a költő édestestvére, a családra írásaiban is visszaemlékező Babits István (1895–1983), aki maga is írt verseket, meg fordított is német költőket, köztük Goethét és Heinét.

Babits István 1913 körül

A Kelemen-ágon is fellelhetők a művészeteket művelő vagy tisztelő ősök. A családi legendárium közéjük sorolta az első magyar színtársulat igazgatóját, a drámaíró Kelemen Lászlót (1762–1814), valamint a költő keresztapját, Kelemen Mihályt (1840?–1919), aki szenvedélyesen gyűjtötte a könyveket. De őrizte az emlékezet Kelemen József (1790–1868) pécsi kanonok, majd nagyprépost alakját is, ő nagy mecénása volt az irodalomnak. Ennek a nagybácsinak az emléke föltűnik az *Anyám nagybátyja, régi pap* című versben is. Az ő alakja különösen erősen élt a Babits családban: portréja abban a szobában függött a falon, ahol Babits Mihály megszületett.

A családi előzmények (a genetikai hagyományozódás) azonban nem magyarázzák természetesen a költői lángelme születését. Czeizel Endre szerint a „kivételes költői tálentum létrejöttét minimum két kromoszómahely génjeire" vissza lehet ugyan vezetni, s esetleges „együttes hatásuknak köszönhetők a költői géniuszságért felelős adottságok", ezeket az adottságokat azonban a veleszületett jellemzők, a speciális mentális, értelmi, kreativitási és motivációs meghatározottságok mellett a külső adottságok is befolyásolják: a család, az iskola, a kortárs csoportok és az általános társadalmi környezet.

Babits Misi a külső körülményeket tekintve ideális helyzetben kezdett el cseperedni. A *Régi kert* című versben megidézett udvar, az „árvácskavirág / a petúnia, muskátli, dhália és georginák", a „zöld gyep", a „köhögős kút", mely „szalma közt fázva telelt", a kert végében álló „istálló" és „félszer", a szomszédos alacsony nádfedeles ház, ahonnan az indiánosdihoz a nádat ki lehetett húzni: ez a helyszín adta a gyermekkor külső keretét. Meg a szü-

lői háztól félóra járásra lévő szőlő és présház fenn az Előhegyen. A kisgyerek és a felnőtt költő egyformán szerette azt a helyet, ahol a dombtetőről messzire lehetett látni.

A Séd-parti, egyemeletes szülői ház a nyugalmat, a rendet, a hagyományok őrzését sugalmazta. A legtágasabb fölszinti helyiség a

Az anyai nagyszülők: Kelemen József és Kelemen Józsefné Rácz Innocentia, Cenci 1865 körül

fogadószoba volt faragott támlájú plüss garnitúrával, ébenszínű, festett könyvespolccal, a bal oldali ablaknál a nagymama, Cenci néni íróasztalával. A könyvespolcon ott voltak a Kelemen nagyapa, a keresztapa, az apai nagyapa és az apa könyvei: latin klasszikusok régi kiadásai, a Szent István Társulat első kiadványai, az Újabb Magyar Nemzeti Könyvtár kötetei, közülük Cserei Mihály, Szalárdi János és Zrínyi Miklós munkái, meg „egypár editio princeps", ahogyan Babits írta: Arany János, Kemény Zsigmond, Czuczor Gergely, Eötvös József könyvei, Petőfi Sándor műveinek 1848-as, selyemkötéses két kötete; különös kegyelet övezte itt a nagyapai iskolatárs, Garay János műveit, s az egykor Szekszárd utcáin sétáló Vörösmarty munkáit.

A gyermek Babits ebben a házban három nő felügyelete alatt élt. A hétköznapokat az anyai nagymama, Cenci néni kemény akarata szabta meg. Az anyai nagynéni, Kelemen Ilona Klára, vagy ahogyan a családban hívták (s

A fogadószoba

ahogyan *A gólyakalifa* és a *Halálfiai* egy-egy szereplőjének a nevében is megőrződött a familiáris megszólítás), Nenne volt a másik pó-

Kelemen József nagyprépost portréja, 1868

lus. Soha nem ment férjhez, energiáit teljesen nővére családjának áldozta; a házimunkák felügyelete és végzése, a szőlő gondjai töltötték ki az életét, ugyanakkor megértő szeretettel vett részt unokaöccse életében, érdeklődéssel

Kelemen Ilona az 1870-es években

figyelve annak legelső irodalmi próbálkozásait is. Az anya, Kelemen Auróra, Török Sophie-nak idillikus képet rajzolt fiához fűződő kapcsolatáról. Ebben a változatban a mindig „nagyon akaratos" kisgyerek, akinek „mindig mindent meg kellett tenni, amit ő akart", estelente, a vacsora után rendre az anyja ölébe hajtotta a fejét, s így aludt el.

A felnőtt költő a gyermekkorából más emlékeket őrzött meg. Szorongásos álmai jutottak az eszébe, az elalvástól való félelme, az a tény, miként próbálta az ágyba becsempészett tűvel magát szurkálni, nehogy elaludjék. Meg arra emlékezett, hogy négyévesen a versek foglalkoztatták, s maga is „verseket csinált", ahogyan 1923-ban mondta, meg gúnyverseket fabrikált a nemszeretem ételek ellen, s ezeket „dúdolta", „bömbölte", amikor csak meglátta az ebédlőasztalon az általa „annyira gyűlölt" ennivalót. És a Lord nevű kutya jutott eszébe, akinek ki akarta „pödörni a bajuszát", s aki erre „úgy megharapta a fejét" – mesélte Szabó Lőrincnek –, hogy „beteg lett". Egy kényszerképzet is gyötörte. Az ágya fölött történelmi metszet lógott, *Dezső hősi önfeláldozása a királyért.* Ezen a képen „volt egy sisakos, páncélos vitéz", aki olyan volt, „mint egy kéményseprő. Prém, sisak, kacagány, tollak." A kisgyermek mindezt kefének nézte, s mivel az „egész olyan szörnyű hatással volt rá", a vitézt elnevezte Kefe Benkének, elhitetve magával, „hogy ez él, és náluk lakik a kaminban". Az otthoniak azzal rémítgették ezután, hogy bedugják őt is a vitéz mellé. A gyermeki képzelet Kefe Benkéhez társított egy másik helyet is. A szőlőjük felé menve minden esetben elhaladtak agyagba beásott barlanglakások mellett. Az egyikben laktak, a másikban nem. A használaton kívüli, félig beomlott üregekben kígyók tanyáztak. Úgy képzelte, „a Kefe Benke is ilyen helyeket kedvel". S félt a rókák vonításától a szőlőben. A kutyáktól is tartott; sokáig nem mert elmenni egyedül egy kutya mellett az utcán. És mindenekfölött „egy rettenetes, önmagát mindig folytató álom gyötörte", mondta el 1923 decemberében a Magyarország című napilapban. A *gólyakalifá*ban, tette hozzá, éppen ezért a gyermekkor „rémei ébrednek föl".

Babits Mihály és huga, Angyal 1890 körül

1886. május 5-én született meg Babits Misi testvére, Angyal Irén Sarolta, aki két-három éves korától segített feloldani az öt-hat éves kisfiú belső feszültségeit. Sokat játszottak együtt. Az egyik kedves közös játékuk volt, idézte többször is Babits, hogy mindenféle gyermekasztalkákat és gyermekszékeket kihordtak az udvarra, ott hajót építettek, s ő „iszonyú méltóságosan mint kapitány, a hajó fedélzetén állt", a húgát pedig rendre felküldte „az árbockosárba".

*

A Babits család élete 1888 őszén megváltozott. Id. Babits Mihályt, több bírótársával együtt, október 29-étől szolgálattételre a budapesti királyi ítélőtáblához rendelték „kisegítő állás"-ba, az ítélőtáblán fölhalmozódott ügyek gyors befejezésére. A hivatalos beiktatás előtt bizonyára tájékozódott a fővárosban, október 30-án ugyanis már megvolt a lakás a Stáció (ma: Baross) utca 40. szám alatt, ahová Kelemen Auróra két gyermekével, a bútorokkal, a gyermekekre felügyelő Vivi dadával november 4-én már meg is érkezett. Valamiért azonban nem érezhették véglegesnek a pesti helyzetet, vagy más meggondolásból, az iskoláskorra ért fiukat 1889 szeptemberében a szekszárdi római katolikus elemibe íratták be. Innen azonban kétheti iskolázás után a kis Misit átvitték a budapesti lakásukhoz közeli Mária utcai intézménybe, ahová aztán három évig járt.

id. Babits Mihály fiával, 1895

A pesti évek mély nyomot hagytak a kisdiákban. Nem a lóvasút, nem is az első villamos, amelyik éppen a Stáció utcán ment végig, nem a Pál utca 7. számú házban bérelt második otthonuk, melynek közelében volt a Molnár Ferenc regényében, *A Pál utcai fiúk*ban is szerepet kapott grund. De még csak nem is a Kálvin téri szökőkút, az emlékekben szintén föl-föltűnő Haris-bazár és a Múzeum-kert volt rá hatással. A gyermekkort is megidéző vallomásokban rendre visszatér a Nemzeti Múzeum Képtára, különösen pedig egy kép, a *Néró felgyújtja Rómát* című alkotás. És többször idézi Az Én Újságomat, melyet apja járatott neki, az első regényt, melyet életében olvasott, a *Mária és Tamás*t és *A majomkirály*t. Meg egy mesedélutánt idéz többször a Vigadóból, ahol Pósa Lajos és Mikszáth Kálmán is szerepelt.

*

Idősebb Babits Mihály a királyi tábla decentralizációja következtében 1891. február 28-i kinevezéssel Pécsre került ítélőtáblai bírónak. Bár hivatali esküjét csak május 5-én, az alakuló ülésen tette le, márciusban és áprilisban már Pécsett járt, lakást keresett a családnak, új iskolát a fiának.

A lakást a Xavér utcában, egy kertes házban találta meg. A Xavér utca a város központjától délkeletre tartó Makár utcából nyílt. A kisdiáknak ahhoz, hogy az elemi iskolába, majd a gimnáziumba eljusson, a Xavér utcai házból kilépve el kellett jönnie az egyhajós, 1739-ben helyreállított, barokk stílusú Xavéri Szent Ferenc kápolna mellett a hosszú Makár utcáig, ezen – a városközpont felé tartva – végig kellett menni az akkori Kórház (ma: Petőfi) térig, itt rá kellett fordulni a valamikori Ferencziek (a mai Ferencesek) útjára, s így lehetett elérkezni a központba, akár a belvárosi elemi iskolába, a mai Leonardo da Vinci utca

Iskolai tablókép, Pécs 1890-es évek eleje

1. számú épületbe, akár (később) a Széchenyi téren álló Zirc-Ciszteri Rend Pécsi Római Katolikus Főgimnáziumába (a mai Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziumába).

Babits szellemi érlelődésére ez az intézmény volt meghatározóan nagy hatással.

Babits Mihály a gimnáziumban változó eredménnyel tanult. Elsőben – írja az egyetemi szakvizsgai folyamodványhoz mellékelt önéletrajzában – kedves tantárgya a latin volt, élvezettel skandálta „a pattogó hexametereket", fordította „a nehéz pensumokat", olvasta a mitológiát és a római történelmet. Másodikosként, azaz tizenegy évesen, újságot szerkesztett, a Szekszárdi Szépirodalmi Lapokat, melybe ő maga egy tudományos fantasztikus regényt írt *Egy hering története* címmel (egy gépheringről, a hollandiai partokon volt heringhalászatról, a partra vetődött állatról). Harmadikban hanyagolta a tanulást. Ugyanakkor szenvedélyesen olvasott Vernét, Jókait és Vas Gerebent. A negyedik gimnáziumban már „meglehetősen tudott franciául", „megszállta a törekvés, tanulni kezdett", s év végére kivívta az „osztályaranyat". Ötödikes volt, amikor 1898. május 12-én elveszítette édesapját. Az anya a két kisebb gyerekkel visszaköltözött Szekszárdra a Séd-parti házba, legidősebb gyermekét azonban Pécsett hagyta a gimnázium befejezése céljából, kvártélyra Kelemen Mihály főtörzsorvosnál, a keresztapánál, kosztra Kelemen Mihály édestestvérénél, Kelemen Teklánál és férjénél, Buday Bélánál. A hatodik osztályban már határozottan jelentkeztek a későbbi költő irodalmi

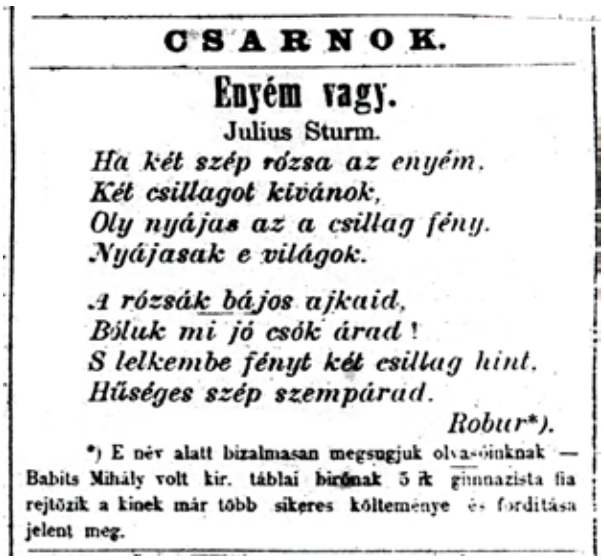

CSARNOK.

Enyém vagy.

Julius Sturm.

Ha két szép rózsa az enyém,
Két csillagot kivánok,
Oly nyájas az a csillag fény.
Nyájasak e világok.

A rózsák bájos ajkaid,
Bőluk mi jó csók árad!
S lelkembe fényt két csillag hint.
Hűséges szép szempárad.

Robur).*

*) E név alatt bizalmasan megsugjuk olvasóinknak — Babits Mihály volt kir. táblai birónak 5 ik gimnazista fia rejtőzik a kinek már több sikeres költeménye és fordítása jelent meg.

Julius Sturm-fordítás Robur álnéven. Szekszárd és Vidéke, 1898. szeptember 3.

hajlamai. Lázasan olvasta Petőfit, még inkább Aranyt, valamivel később Vörösmartyt. Fordított is. Az első munkája, mely Robur álnéven a Szekszárd és Vidékében 1898. szeptember 3-án megjelent nyomtatásban, Julius Sturm

„Pécs nevezetességei I. Én" Babits Mihály 1898-ban

(1816–1896) német költő versének átültetése volt. 1900 nyarán, tehát a hetedik gimnázium elvégzése után egy szőke lányhoz *Első szerelem* címen versciklust írt. Nyolcadikos korából, az 1900–1901-es tanévből már több verse van. Ezeket a költeményeket később bemásolta egy könyv alakú kötetbe, ahol is az 1900–1903 között írt verseknek utóbb összefoglaló címet is adott: *Troubadour-kor*. Ez a

Pécs, Széchenyi tér, a ciszterci rendház és gimnázium

kötet a borítón látható, mandolint pengető lányról az *Angyalos könyv* elnevezést kapta.

Babits a hetedik és nyolcadik osztályban sem javított a tanulmányi eredményén. Oka lehetett ennek – többek között – önképzőköri szerepvállalása is.

Az 1898–99-i tanév második félévében a hatodik gimnazista diák külön engedéllyel részt vehetett az önképzőkör munkájában, a következő tanévben már „rendes" tagként szavalattal, önálló pályázatokkal és műbírálatokkal is színre lépett, 1900. szeptember 23-án pedig az önképzőkör alelnökévé választották. Az tudható (Buda Attila tanulmányából), hogy már a megválasztását követő héten kedvezményes jegyeket szerzett az önképzőköri tagoknak a pécsi színház előadására, ő mondta el az október 6-i gyásznapra emlékező beszédet, a következő ülésen Vörösmarty nyelvezetéről értekezett, november 11-én elszavalta *A merengőhöz* című verset, 18-án mutatta be a *Pünkösdi rózsa* című elbeszélését, november 25-én két Arany-verset szavalt, december 9-én bírált egy értekezést a kuruc költészetről, január 27-én felolvasott *Mikes Kelemen leveleiről*, előadott két Arany-balladát, benyújtott Martialis-fordításokat. Február 3-án a korábban nagyon aktív alelnök csupán egy önképzőköri tag értekezését olvasta föl, 10-én nem jelent meg az ülésen, 17-én már csak aláírta a jegyzőkönyvet, március 3-án pedig benyújtotta lemondását, melyet másodszorra, 10-én az önképzőkör elfogadott, jegyzőkönyvi „sajnálatát" fejezve ki a „munkás és minden tekintetben kifogástalan alelnök távoztán".

A gimnáziumi évek, a hatodik-hetedik-nyolcadik osztályban elért átlagosan roszszabb eredmény, az 1901. június 20-a és 24-e közötti érettségin elért „jó rendű"-ség egyfelől, másfelől a Sturm-, Heine-, Goethe-, Martialis- (és esetleg más) műfordítások, a szaporodó versek, novellák, értekezések, regény, a kedvezőtlen fogadtatás ellenére is állandósuló önképzőköri szavalatok sokat elárulnak Babits személyiségéről.

Szembetűnő koraérettsége, mégpedig a koraérettség tehetségszféra-specifikussága.

Érettségi fotója, 1901

Tehetsége nagyon korán megmutatkozott. Négyévesen, amikor már verset írt, öregebb volt, mint a „fű, fa, füst" szóhármast gügyögő Weöres Sándor, de fiatalabb, mint az első rigmust megfogalmazó Petőfi és a gyermekként „versben beszélő" József Attila. Amikor a gimnáziumi önképzőkörben rátalált az irodalomra és a latin nyelvre, akkortól igazában teljesítményét és fejlődését az egyenetlenség, a diszszinkrónia jellemezte. Bizonyos tárgyakat elhanyagolt, nem ambicionált, nem törekedett arra, hogy „praematurus" legyen, aminél alább az önképzőkör alelnöke nem adhatta volna, még kevésbé az intellektuális adottságokban a társai fölött lévő Babits, hanem megelégedett a „bene maturus" minősítéssel. Az utolsó két év közszerepléséből látszik, hogy az ismeretszerzésben, a szellemi tevékenységben az énkifejezés alkalmait kereste. Nem adta fel a *szövegmondás* lehetőségét, ugyanakkor rátalált a *szövegalakítás* örömére. Az az érzés erősödhetett meg benne, hogy fizikai gyengesége, testi ügyetlensége, az apa halála utáni magánya az irodalmi alkotásban, a *szóban* oldható fel csupán. Ez a terület kínálta neki a speciális mentális, érzelmi és kreatív tulajdonságok kiélését.

„A lázas tanulás kora volt ez"

Babits az érettségi előtt a külvilág szemében a jogi pályára készült. Erre rendelte édesapja emléke meg a családi hagyomány, ezen a területen érezhette volna leginkább a rokonok és az apai barátok pártfogó támogatását.

Az önképzőkörben elért sikerek, az első megjelent műfordítások, az érettségi évében volt olvasmányai: Arany János „hatalmas költészete", amint írta, Platón fordítása, Aiszkhülosz utáni „vágyakozása", Shakespeare, Goethe, Turgenyev és Thackeray, a „magasabb törvények tudásá"-nak „szomjazása" a jogászi hagyománnyal való szembefordulásra ösztönözte. A család literátus hagyományait folytatva, a „hajlamainak" inkább megfelelő tanári pályára lépett. Úgy gondolta, akárcsak Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád, Szabó Dezső, Benedek Marcell, György Oszkár meg valamivel később Áprily Lajos, József Attila és mások, hogy ezen a polgári pályán mégiscsak az irodalom és a művészet világában él majd.

Ez mindenképpen nagy elhatározás volt a részéről. Nemcsak a hagyománnyal és a család várakozásával került szembe, hanem – Budapestre készülve – új környezetet is választott. A történelmi múltat sugárzó Szekszárd és Pécs után a hirtelen metropolissá vált, építkezésekkel teleszabdalt, hagyomány nélküli nagyvárosba érkezett, a szokás- és kultúrkatolicizmusba beleszületett és abban felnőtt diák a vegyes etnikumú és vallású fővárosba ért. És más hangulatú és értékrendű rokoni családba is jutott. Kelemen Imre, az az anyai nagybácsi, aki az Aréna (ma: Dózsa György) út 11. számú ház második emeleti lakásának cselédszobájába befogadta 1901 őszén a Budapesti Királyi Magyar Tudomány Egyetemre beíratkozott unokaöccsét, kicsinyes és fukar ember volt. Nővéreivel a kapcsolata nem volt felhőtlen. Az egyetemista rokont is inkább kötelező viszontszolgáltatásként vállalta: an-

Kelemen Imre és felesége, Weininger Gizella 1897 körül

nak idején ugyanis id. Babits Mihály és Kelemen Auróra hasonlóképpen segítette őt.

A leendő költőre váró személyzeti szoba maga is vigasztalan volt. Üres telekre nézett, az ablakból háztetőket meg egy tűzfalat lehetett látni, ahová – amint ez olvasható *A világosság udvara* című versben –

[…] lihegve jőnek meghüsűlni
az uccakölykök nyári délután,
akik kiszedték a kerítés lécét
s gazos tágon métázva gondtalan,
kalap híján a nap fejükre tűzött […]

A rokonok csak a hideg szobát adták Babits Mihálynak. Kelemen Imre a tüzelőt már nem biztosította. A család ugyan rendszeresen küldött pénzt szénre és fára, a küldeményből azonban minden esetben könyv lett, s így a kis szoba lakója pontosan úgy fagyoskodott, mint a *Halálfiai* Sátordy Imrusa.

A menzai vagy vendéglői étkezéseket, a könyvvásárlást, a tanulmányi kiadásokat az otthoni küldemények meg az apa után járó, 1903 novemberéig folyósított évi 130 koronás nevelési járulék, a megyei felügyelő bizottság által odaítélt évenkénti 240 korona, a Kelemen József által alapított stipendium évi 50 koronája biztosította, amellett hogy állami alkalmazott árvájaként a jeles előmenetelű Babits eleve tandíjmentességet élvezett.

„Sok zavart álommal, kevés műveltséggel, még kevesebb életismerettel kerültem a pesti egyetemre – idézte 1901 őszét a Magyarország 1923. december 8-i számában a költő. – Katolicizmussal átitatott, de hitében hamar megtört lelkem – folytatta – kereste az új dogmát, melybe kapcsolódhatott […] A lázas tanulás kora volt ez. Egyszerre kinyílt szemem körülnézett az egész világban. Megdöbbenve ébredtem rá a magyar középosztály, az egész akkori magyar társadalom elmaradottságára. Ez a kor a magyar szellemi életnek nagy apálya volt."

Mindez azonban csak az egyetemi évek alatt lassan felgyülemlő ítélet. A tanulmányok

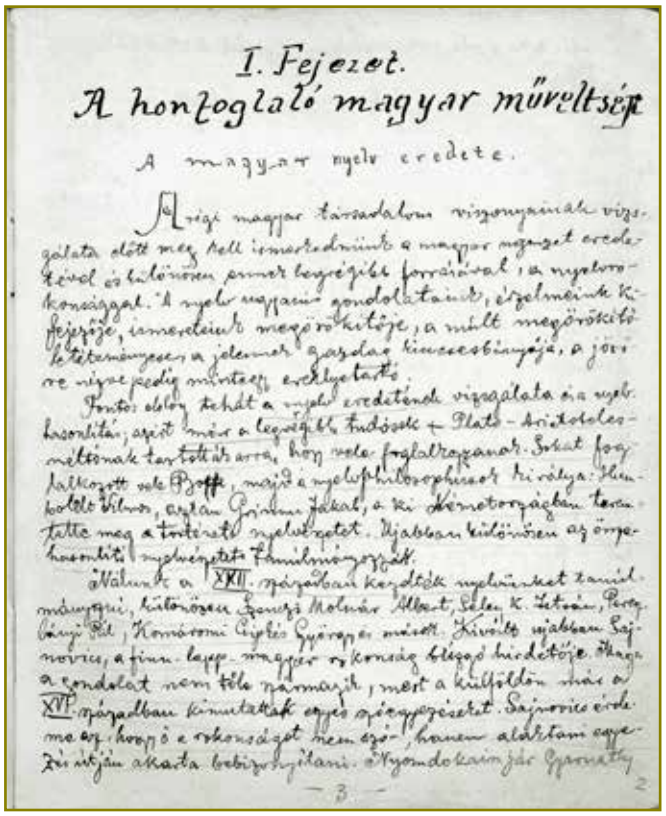

I. Fejezet.
A honfoglaló magyar műveltség

A magyar nyelv eredete.

A régi magyar társadalom viszonyainak vizsgálata előtt meg kell ismerkednünk a magyar nyelvet eredetével és különösen annak legrégibb forrásával, a nyelvemlékekkel. A nyelv nyújtja gondolataink, érzelmeink kifejezője, ismereteink megőrzőkincse, a múlt megörökítő letéteményese, a jelenben gazdag kincsesbányája, a jövőre nézve pedig mintaszerű evidentiatartó.

Fontos ebből tehát a nyelv eredetének vizsgálata és a nyelvhasonlítás, azért már a legrégibb tudósok – Platón – szintetelesmeltének tartották arra, hogy vele foglalkozzanak. Sokat foglalkozott vele Pott, majd a nyelvfilozofusok királya: Humboldt Wilhelm, azután Grimm Jakab, a ki szintetizálásban tartotta meg a tudomány nyelvkincset. Újabban különösen az összehasonlító nyelvészet fejlődött.

Nálunk a XVII. században kezdték nyelvünket tanulmányozni, különösen Szenczi Molnár Albert, Geleji K. István, Pereszlényi Pál, Komáromi Csipkés György és mások. Kivivte újabban Sajnovics, a finn-lapp-magyar rokonság bizonyító hirdetője. Ekkor a rokonsági viszony nem tűnt napvilágra, mert a külföldön csak a XVII. században kimutatták egyes szavaknak egyezőségét. Sajnovics érdeme az, hogy ő a rokonságot nem szórta, hanem alaktani egyezés útján akarta bebizonyítani. Ugyanolyan jár Gyarmathy

– 3 –

Babits egyetemi jegyzete, Békefi Remig Magyar művelődéstörténet című előadásáról (részlet), 1901

elején, 1901 őszén csupán tanulni akar, s a magyar nyelv és irodalomhoz a francia szakot választja, s a magyar, az illendő latin és görög kollégiumok mellé az 1901/1902. tanévben hat francia előadást vesz fel, sok időt szentelve a francia – általában a modern – irodalom megismerésére. A negyedik félévben a francia kollégiumok azonban lassan ritkultak, s az ötödik félévben végleg eldőlt, a francia helyett a latin nyelvből és irodalomból szerez majd diplomát. Ennek megfelelően az alapvizsgát az ötödik félév végén, 1903. december 18-án már magyarból és latinból tette le.

Az alapvizsga után Babits „belátta" – írta önéletrajzában –, hogy a „részletekbe vesző" tanulmányok helyett „mélyebb filozófiai alapot kell szereznie". Ennek megfelelően Alexander Bernát és Pauler Ákos filozófiatörténeti óráit hallgatta, külön tanulmányozta Spinoza, Hume, Herbert Spencer, Nietzsche, Mach filozófiáját, megismerte William James ismeretelméleti lélektanát és a fenomenológia alapproblémáit. Tagja lett a Magyar Filozófiai Társaságnak, és Pauler Ákos megbízásából 1905-ben a Magyar Filozófiai Társaság Közleményeiben ismertette két amerikai folyóirat: a The Monist és The American Journal of Psychology egy-egy évfolyamát.

Az egyetemen Babits, akárcsak a *Halálfiai* Sátordy Imrusa, nem „az iskolás professzorok előadásai"-t hallgatta. Az első és második félévben járt még Gyulai Pál kollégiumaira, a „Vitéz kis úr, Gyulai Pál" azonban, ahogyan Ady nevezte a professzort a *Harcos Gyulai Pál* című versében, nem vonzotta különösebben. Beöthy Zsolt előadásait elkerülte: az MTA és a főrendiház tagját, a Kisfaludy Társaság titkárát, számos testület elnökét és díszelnökét nem tartotta sokra. Ugyanígy vélekedett Dézsi Lajosról is (akit majd a szegedi egyetem professzoraként elismerően idéz József Attila *Curriculum vitae*jében). Önéletrajzi vallomása szerint a regénytörténetet előadó Bodnár Zsigmondhoz, a nyelvész Simonyi Zsigmondhoz, mindenekelőtt azonban Négyesy Lászlóhoz kötődött.

Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Négyessy László és Oláh Gábor képe

Négyesy, aki harmincöt éves korában lett az MTA levelező tagja, verstant és stilisztikát tanított. A „Magyar stílusgyakorlatok" című szemináriumát, melyet folyamatosan tartott, Babits mind a nyolc egyetemi félévben felvette. Az első szemeszterben nem szerzett osztályzatot, a második, harmadik, ötödik félévben „kitűnően dolgozott", a negyedik félévben „Jelesen dolgozott, igen szorgalmas", a hetedikben „Kitűnően dolgozott, igen szorgalmas", a nyolcadikban „Kitűnő szorgalommal és sikerrel dolgozott" bejegyzést kapott.

A szemináriumon, melynek hat féléven át Juhász Gyula volt a titkára, s amely 1903-tól a modern magyar irodalom egyik legfőbb fóruma lett, s amelynek 1904 őszén már majdnem négyszáz beíratkozott hallgatója volt, előre megállapított sorrendben történtek a dolgok. Mindig volt valaki, aki előadott vagy fordítást mutatott be, esetleg saját versét olvasta föl. Minden előadót felkért bíráló bírált. Az órákon bárki bármilyen véleményt megfogalmazhatott. Négyesy, bár „konzervatívabb" volt, mint a hallgatók – amint Juhász Gyula írta 1918-ban – s „nem mindig osztotta" a felszólaló nézeteit, „a tehetséget megbecsülte",

és tisztelte azokat, akik „az irodalmi forradalom zászlóját bontogat”-ták.

Babits először 1902. február 28-án szerepelt a stílusgyakorlatokon: Heine-fordításokat bírált, és bemutatott néhány saját fordítást is a *Lyrisches Intermezzo* és a *Die Heimkehr* ciklusból. A következő félévben Goethe-fordítással, az 1903–1904. tanévben Baudelaire-átültetéssel, később egy Taine-ről szóló előadással, majd Leconte de Lisle-, meg egy Poe-fordítással lépett föl. 1903 őszén – több más költeményével együtt – *A Spinoza-szobor előtt* című versével szerepelt a szemináriumon. Kosztolányi így emlékezett az eseményre: „Egy ilyen gyakorlaton egy égő szemű, barna arcú, szekszárdi fiatalember olvassa fel verseit – köztük a Spinozáról szóló szonettjét is –, és fűszeres, új rímeit, ideges anapesztusait éppoly egyénien énekli, mint manapság: Babits Mihály. Ezeket a verseket a másik héten én bírálom. Akkor parázs vita támad. Fönn a *hegypárt*-on egy lobogó hajú, fekete ifjú egyszerre fölpattan, s rendkívül indulatosan kijelenti, hogy a költészet célja csupán a haladás, a társadalmi jólét előmozdítása s a közéleti bűnök, visszaélések ostorozása lehet, mire én odavetem, hogy a múzsa mégse szobalány, seprője sincs neki. A terem megzajdul. Tapsolnak és fütyülnek. Ez az indulatos ifjú Vágó Béla, a későbbi népbiztos.”

*

Azok a fiatalok, akiknek a Négyesy-féle stílusgyakorlatok fórumot teremtettek, különbözőképpen vélekedtek az irodalomról általában, egyvalamiben azonban megegyeztek. Új utakra akarták terelni a magyar költészetet. Oláh Gábor, aki mindössze két évvel volt idősebb Babitsnál (s akit Beöthy Zsolt a fiatalok között a legtehetségesebbnek ítélt), az *Anyám, légy büszke* című verse szerint „új idők fiá”-nak, „Messiás”-nak gondolta magát, s egy másik verse, *Az én hírem* tanúsága alapján, legalábbis álmában, az egész világ dicsőségére vágyott. Vágó Béla, még inkább az 1882-es születésű Bresztovszky Ernő (aki 1904-től már a Népszava belső munkatársa lett), a költészetet „szociális tett”-nek tartotta. György Oszkár, Babits évfolyamtársa, Babitshoz hasonlóan Baudelaire-t és a korabeli francia költészetet tekintette mintának. Kosztolányi határozottan kiállt amellett, hogy a költészetnek se szociológiai, se nemzeti funkciója ne legyen.

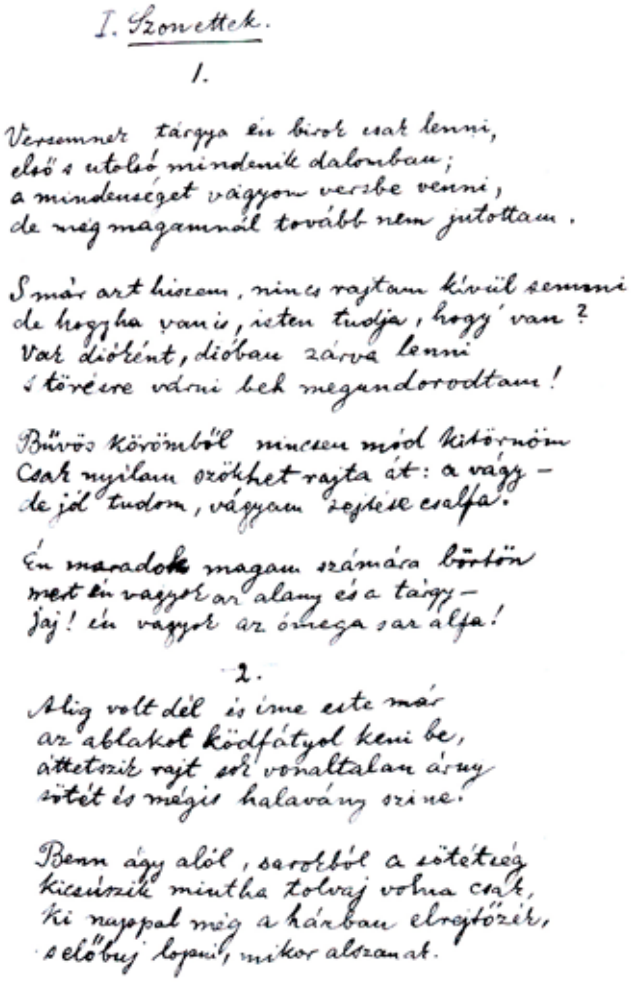
I. Szonettek.

1.

Versemnek tárgya én birok csak lenni,
első s utolsó mindenik dalomban;
a mindenséget vágyom versbe venni,
de még magamnál tovább nem jutottam.

S már art hiszem, nincs rajtam kívül semmi
de hogyha van is, isten tudja, hogy van?
Vak diótként, diómban zárva lenni
s törésre várni bek megundorodtam!

Bűvös körömből mincsen mód kitörnöm
Csak nyilam szökhet rajta át: a vágy –
de jól tudom, vágyam zsjelsz csalfa.

Én maradok magam számára börtön
mert én vagyok az alany és a tárgy –
jaj! én vagyok az ómega sar alfa!

2.

Alig volt dél és íme este már
az ablakot ködfátyol keni be,
áttetszik rajt sok vonaltalan árny
sötét és mégis halavány szine.

Benn ágy alól, sarokból a sötétség
kicsúszik mintha tolvaj volna csak,
ki nappal még a házban elrejtőzik,
s előbuj lopni, mikor alszanak.

Az 1903 márciusában elkészült, 1906-ban az Angyalos könyvbe bemásolt vers, a későbbi mű, A lírikus epilógja második [?] változata

A stílusgyakorlatokon alakult kapcsolatok befolyásolták Babits költészettani gondolkodását.

A Heine- és Sturm-fordítások, a tizenhét évesen írott vers, az (*Érte emészt a szerelem*) kezdetű, meg az 1901 tavaszán írt *Epizódok*, az 1901 ősze és 1902 tavasza között készült *Egy tél Budapesten* ciklus tizenkilenc darabja, az 1902 novemberéből–decemberéből való *Apotheózis*, az 1903 júliusában írt *Estefelé* (a *Tájképek* ciklusból) azt mutatják, hogy Babits teoretikusan elhárította ugyan magától a századvég élmény- és hangulatköltészetét, nor-

maerősítő nyelvfilozófiáját, mintegy hetven korai versével ehhez a beszédmódhoz kapcsolódott. A György Oszkárral, Zalai Bélával, leginkább azonban Kosztolányi Dezsővel való személyes és levélbeli eszmecserék közben folyamatosan szűkült a verselméleti gondolkodása és a versteremtő gyakorlata közötti távolság.

Költészettani kérdésekről legelőször György Oszkárral cserélt eszmét. Vele az egyetemen már 1901 őszén találkozhatott. Nagy valószínűséggel valamelyik francia szakos órán történhetett ez, esetleg Becker Fülöp „Boileau élete és művei" főkollégiumán, avagy a francia lektor, Tharaud „Le roman français au XIX. siecle" című előadásán, esetleg ennek a két előadónak valamelyik szemináriumán. Nem zárható ki, hogy ezeken az órákon, ahol legfeljebb 15–20-an lehettek, derült ki közös érdeklődésük és ambíciójuk. A Négyesy-féle stílusgyakorlatokon a költővé válás közös akarata aztán tovább oldhatta a mindig is nehezen barátkozó Babits tartózkodását. Kapcsolatuk elmélyülését mutatják az 1903 júliusa és 1904 augusztusa közötti időszakból fönnmaradt levelek.

Zalai Béla 1900-ban kezdte meg tanulmányait a kolozsvári egyetem matematika–fizika szakán, majd Budapesten és Párizsban bölcsészeti tanulmányokat folytatott. Babits és Zalai levelezése 1904. május 18-a előtt kezdődött, 1904 őszén azonban lényegileg már véget is ért. Ebben a rövid, de Babits szempontjából meghatározóan fontos periódusban Zalaival inkább olvasmányaikról tudósították egymást. Ezekben a levelekben szó esik Bruno Wille *Offenbarungen des Wacholderbaumes* című, 1901-ben megjelent könyvéről, Nietzsche Wagner-tanulmányairól, Schmitt Jenő gnosztikus filozófiájáról és az 1901-ben Lipcsében kiadott német nyelvű Tolsztoj-monográfiájáról, Huston Stewart Chamberlain német esszéista művéről, Somló Bódog jogakadémiai tanárról, Jászi Oszkárról, Goethéről, Montaigne-ről, a 17–18. század fordulóján élt francia íróról és teológusról, Fénelonról, meg Babits másod-unokatestvéréről, a később fontos Geiger (majd: Dienes) Valériáról, Kosztolányiról, magyar írókról és újságírókról. Mintha csak szellemi tűzijátékot produkáltak volna egymásnak a levélírók, bizonyítandó maguknak és a másiknak tájékozottságukat, határozott és karakteres véleményüket. A versekről nem esett szó. Zalai sokra becsülte egyetemista társa elméleti érzékenységét, a filozófia és a pszichológia iránti hajlandóságát, a verseit azonban nem igazán értékelte.

1903 őszétől 1905-ig s azután egészen 1911-ig, a levelek ritkulásáig Kosztolányi lett Babits legfőbb levelező-gondolkodó társa. Kosztolányi ugyanolyan határozottan akart nagy költő lenni, mint Oláh Gábor, Juhász Gyula, György Oszkár (és tőlük függetlenül az 1904 januárjától egy évet Párizsban töltő Ady, a Budapesti Napló tudósítója, ekkor *A fehér csönd*, a *Jehan Rictus strófáiból,* az *Egy ócska konflisban* és a *Párizsi jegyzetek* szerzője). Babits és Kosztolányi első „hivatalos" találkozása a már emlegetett Spinoza-szonett bírálata volt. Kosztolányi, aki 1904 őszén már a Bácskai Hírlap munkatársa, 1905-ben pedig – Ady mellett – a Budapesti Napló „házi költője", határozott esztétikai elvekkel rendelkezett. A versben ő is „a világ teljes átélésére és kifejezésére" készült, írta róla 1936-os nekrológjában Babits, a „kifejezés eszközét mindketten a nyelvben keresték", „erősebbé, modernebbé, tartalmasabbá" akarták „átformálni" az irodalmat. Kosztolányi az „írói mesterség hőse"-ként (olvasható ugyanott) a nyelv és a verselés föltétlen újszerűségére törekedett, a „rím"-et „néha fontosabb"-nak tartotta, „mint a tartalmat". Felfogására a klasszikus modernség költészetértelmezése, a parnasszista ideál, Theophile Gautier, Leconte de Lisle és Heredia volt hatással. Babits mindehhez még valamit hozzákapcsolt. Úgy vélekedett, hogy a fentieken túl az alkotásban valamilyen módon – áttételesen vagy kikövetkeztethetően – benne kell lennie „az erkölcsi vagy értelmi igazolás"-nak is. Kosztolányi a Spinoza-szonett bírálatában éppen ezt kifogásolta. Nevezetesen azt, hogy a vers „tele" van „tömködve" gondolatokkal.

A „szellemi ikertestvérek", ahogyan Kosztolányi írta magukról egy korai feljegyzésében, nem egészen azonosan képzelték el tehát a magyar irodalom megújítását. A különbözésnél azonban erősebb volt a közös vágy, hogy a korszak divatos költőivel, az „etikai" és „nemzeti tartalmak"-at szólamokban kifejező Prém Józseffel, Jakab Ödönnel, Lampérth Gézával, Endrődi Sándorral, Kozma Andorral, Szabolcska Mihállyal és a Herczeg Ferenc-féle Új Időkkel szemben új poézist teremtsenek. Az 1904–1905-ben váltott levelekben éppen ezért már nem az olvasmányok felemlegetése a fontos. Kölcsönösen sürgetik egymást az újabb és újabb versek és műfordítások elküldésére, a bírálatokban pedig az egy-egy műről való véleménymondás gyakran költészetelméleti fejtegetésekbe torkollik. Ezekben a megjegyzésekben nincs semmiféle következetesség. Mindketten megengedték maguknak, hogy korábbi ítéleteiket bármikor visszavonják, láthatóan figyelembe vették a másik álláspontját, ugyanakkor élt bennük a különbözés vágya, őrizték szellemi-poétikai önállóságukat is.

A költészettani elvek tisztázódása-tisztázása-megfogalmazása közben, a versek írásával és a műfordítással párhuzamosan, a közönség elé lépés mérlegelésének és elutasításának az idején Babits az egyetem hatodik-hetedik-nyolcadik félévében készítette a maga „szakvizsgálati dolgozatá"-t.

Választhatta volna az elsőévesen írt kollokviumi dolgozat, a *Tárgyas ragozás különböző személyű tárgyakkal* című munka továbbfejlesztését és benyújtását, vagy az orosz és a magyar irodalomhoz kapcsolható valamelyik téma kifejtését (ebben a tárgyban készített munkáját, *Az orosz irodalom* című dolgozatát Bodnár Zsigmond a szerző megkérdezése nélkül meg is jelentette az Új Világ 1903. szeptember 30-i számában). Az 1901 szeptemberében elkezdett egyetemi tanulmányokat végül az *Arany János az 1877. év második felében* című „szakvizsgálati dolgozat"-tal zárta le.

A „szakvizsgálati dolgozat"-ot kedves tanára, Négyesy László „kitűnő" osztályzattal fogadta el. Ugyanő jelölte ki az 1905. május 26-i szóbeli vizsga három magyar irodalmi tételét. Az elsőt és a harmadikat – „A lírai költemények fejtegetéseinek módszeréről" és „A magyar műfordítás története"-ről – Babits szabadelőadásban már összefoglalta a Stílusgyakorlatok óráin, a második tétel – „Kisfaludy Sándor és Csokonai" – szóbeszéd tárgya lehetett a leendő költők között. Csokonai mindenképpen, a „nemes, nagy kultúrember", „a vitézkötéstől és zsíros laposságoktól mentes magyar", ahogy Kosztolányi írta 1907 augusztusában Juhász Gyulának.

A szóbeli feleletet is „kitűnő"-vel minősítette Négyesy. A magyar nyelvészetből „Helyesírásunk eredete és fejlődése" című dolgozatára és „Arany János nyelve" című szóbeli feleletére Simonyi Zsigmondtól egyaránt „kitűnő"-t kapott. Latinból és görögből az elnök, Bartal Antal vizsgáztatta. A „szakvizsgálat" magyar nyelv és irodalomból, valamint latin nyelv és irodalomból egyformán „kitűnő", görög nyelv és irodalomból „jó" minősítéssel zárult.

A vizsgát követően elkezdődhetett a gyakorlóév.

*

A gyakorlóévre akkor mindig a tanárjelölt keresett magának helyet. Rendszerint az olyan vidéki gimnáziumok fogadtak szívesen egy esztendőre „ideiglenes h. tanár"-t, ahol valaki éppen betegszabadságon vagy külföldi tanulmányúton volt. Babits Traiber Vincének, a szegedi királyi tábla mellett működő főügyészség vezetőjének, id. Babits Mihály táblabíró kollégájának a támogatásával a Zirc-Ciszterci Rend Bajai Katolikus Főgimnáziumba került. Állását 1905. szeptember 30-án foglalta el.

A bajai gimnázium ekkor élte fénykorát. Közel ötezerkötetes tanári és ifjúsági könyvtára volt, gazdag fizikai szertárral, meteorológiai észlelőállomással, régiségtárral, tornateremmel, rajzteremmel rendelkezett, az iskolának ének- és zenekara is volt. 1904-től Werner Adolf (a későbbi tartományfőnök) igazgatta az intézményt. Az iskolai önképzőkört dr. Horvát Vince házfőnök vezette, a

Képeslap Bajáról édesanyjának, 1908. szeptember 30.

történelmet a művelődéstörténeti tanulmányokat publikáló, legendásan függetlenségpárti Ledniczky Ipoly prelegálta, a földrajz–természetrajz tanára Palotai Ireneusz János volt, akit a Babits család néhány napra vendégül is látott Szekszárdon. És tagja volt a bajai ciszterci gimnáziumnak dr. Dombi Márk magyar–latin–filozófia szakos paptanár is.

Babitsnak a család lakást is rokoni kapcsolatok révén szerzett Baján. Feltételezhetően Engel Rozália dédmama bajai leszármazottja volt az a Szuper Mihály nyugalmazott honvéd százados, aki házába fogadta az új helyettes tanárt.

A Petőfi utca 56. sz. házban, a kapualjból jobbra nyílt a költő szobája. „A méreteihez képest alacsony mennyezetű szobát – olvasható Külley Lea könyvében – két, a Petőfi utcára nyíló ablak világította be […]. A lakkozatlan, nyersen hagyott, gyúródeszka tisztaságúra súrolt padlót tarka, vidám rongyszőnyeg borította. Sárközi, bátai menyecskék szőtték ilyen szépre. Az ablakkal szemközt fehér biedermeier kályha állt, megbízható jószág. A sarokban, tarkavirágos függöny mögött a mosdóalkalmatosság." A házhoz egyholdnyi telek tartozott, az utcai fronton mintegy negyedholdnyi rózsakert illatozott. A kaputól az épületig kora nyártól késő őszig virágzó rózsalugas alatt lehetett eljutni. Ez a ház (és a kert, mely Babits képzeletében később hatalmasra növekedve a *Hatholdas rózsakert* című regényhez adott néhány helyszínelemet) Baja egyik kedvelt társasági találkozóhelye volt. A társaságot Szuper Mihályné, Ilka néni szervezte. Általában délután öt órakor fogadta a vendégeket, és aki akkor odament, az mindig találhatott ott öt-hat cisztert is. A vendégek beszélgettek, esetleg teáztak, néhányan átmentek a szomszéd szobába egy kis kártyapartira. A paptanárok közül csak dr. Dombi Márk nem vett részt a kártyacsatákban. Rendszerint „szelíd mosollyal támasztotta

Szuper Mihályné, Ilka néni 1893-ban

a cserépkályhát, kutatott a könyvespolcon" – olvasható Külley Leánál –, segített a házi feladattal birkózó kisebbik gyereknek. Babitscsal hamar megbarátkozott. Pascalt és Szent Ágostont ajánlotta neki olvasmányul.

A költőt Ilka néni vette pártfogásába. Szükség volt erre, ugyanis – emlékeznek a bajai év tanúi – Babits esetlenül mozgott, csetlett-botlott a hétköznapi életben. Ilka néni a társaságban „félszeg, modortalan és balkezes" költőt, amint Palotai Ireneusz János írta, ki akarta házasítani, úgy gondolta, hogy Wzentek Irénnel, a költőnél „kissé idősebb, erélyesebb, jó modorú és jó családból való feleséggel simít és farag rajta". Siettetni is akarta a terv megvalósulását. Rávette szobaurát, hogy látogassa meg a néhány nap óta betegeskedő lányt. „Hogy a látogatás úgy esett-e meg, ahogyan azt a *Hatholdas rózsakert* előadja (vagyishogy a »beteg« félreérthetetlen utalásokat tett bizonyos dolgokra) – írja Belia György –, azt nem lehet már megállapítani; az bizonyos csak, hogy Babits ijedten, menekülésszerűen hagyta el Baját."

A gyors távozásnak más oka is volt.

A tanártársak, akik „csodákat meséltek róla", tudásáról „a legnagyobb elismeréssel és bámulattal szóltak", abban is megegyeztek, hogy nem volt tanárnak való. „Nem tudott leereszkedni a gyermeki lélekhez – írta Palotai Ireneusz János –, s egyáltalán nem tudott fegyelmet tartani: órái tanítványainak fegyelmezésére irányuló törekvésekkel teltek el." A diákok sem őrizték meg jó emlékezetét. Egyikük, Ruppert Miklós, kopott külsejére, az osztály egyharmadát megbuktató szigorúságára, a havonta íratott latin fordítandók hihetetlen bonyolultságára emlékezett. Egy másik diákja, Udvardi-Heckenshoffer Lázár száraz, kissé rideg egyéniségét emlegette, igaz, hozzátette: „pár hónap múlva már figyelték előadásait a rómaiak életéről".

A távozásban bizonyára szerepet játszott a gyakorlóévet lezáró pedagógiai vizsga is.

Erre a vizsgára Babits nyilvánvalóan nem tudott rendesen felkészülni. Akadályozták ebben az iskolai munka hétköznapjai: a II. osztályban tartandó latin és magyar, a VI.-ban sorra kerülő latinórákra való készülés, a heti 16 órához tartozó dolgozatok javítása, a szinte kéthetente egymásra következő tanári születés- és névnapokon való részvétel. De egyre több időt igényelt az irodalom is. Olaszból fordított, György Oszkár javaslatára Baudelaire-átköltésen gondolkozott, és foglalkoztatta őt Mohácsi Jenő új folyóiratterve is. Kosztolányi, aki 1906. június 1-jétől a Budapesti Napló „belmunkatársa" és a versrovat vezetője lett, egyre határozottabban kért tőle verseket. Babits az állandó sürgetést már nem tudta elhárítani. A magyar irodalom programos megújítására készülő Kosztolányi, aki 1905-től kendőzetlenül kicsinyellte az egykori társakat: György Oszkárt, Juhász Gyulát, Mohácsi Jenőt, s igazában csak magát és Babitsot tartotta alkalmasnak a „robbantás"-ra, egyre határozottabban kívánta barátja kilépését a

Babits Mihály testvéreivel, Angyalkával és Istvánnal 1906 körül

közönség elé. 1906 februárjától, az *Új versek* megjelenése után, még erősebben óhajtotta ezt. Az „émelyítő Ady", a „kiállhatatlan és üres poseur", a Mohácsival egy szinten emlegetett

„gyenge legényke" helyett várta Babits megjelenését. A bajai gyakorlóéves tanár az állandó sürgetésre válaszul 1906. március 25-e előtt egy valóságos verscsomagot, egy „majdnem kötet"-et küldött el barátjának.

Az iskolai feladatok és kudarcok, a társadalmi kötelezettségek, a sokasodó irodalmi események elvonták Babits figyelmét a pedagógiai záróvizsgára való készüléstől.

Ennek meg is lett az eredménye.

Az 1906. május 15-ére kitűzött záróvizsga csúfos kudarc lett. A vizsgán zárthelyi dolgozatul „A klasszikus nyelvek tanításának jelentősége" című tételt kapta. Pauer Imre, a filozófia professzora erre „dicséretes"-t adott. A szóbelin ugyancsak ő kérdezte. Négy tételből állt a vizsga ezen része: ismertetni kellett Kant művét, *A tiszta ész kritikáját*; össze kellett foglalni a tudat problémáját; be kellett mutatni a constans deductio módszerét; és taglalni kellett a bizonyítás elméletét. A szóbeli vizsga eredménye „jó" volt. Pedagógiából Fináczy Ernő professzor, az elnök kérdezte. A szóbeli tételek a következők voltak: „A Toldi tárgyalása a IV. osztályban"; „Cicero: De oratore"; „Quintilianus". Ez a rész nagyon nem sikerült. Fináczy „még elégséges"-t adott a feleletére, azaz gyönge elégségest, tehát majdnem elégtelent.

A vizsga után – írja Külley Lea – a Ciszterci Rend Bajai Katolikus Főgimnáziumában Babits tudomására hozták, „hogy a Rend a következő tanévben nem tart igényt szolgálataira […] A nem várt hír lesújtotta […] lesújtotta és megbénította […]. A hetek kifolytak a keze alól, múlt a nyár, múlt a szünidő tétlenül. Végül augusztus 11-i kelettel kérvényt nyújtott be a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz, hogy nevezzék ki az ország akármelyik gimnáziumába."

Mindenekelőtt Szabadkára szeretett volna kerülni. Abba a gimnáziumba, ahol Kosztolányi édesapja volt az igazgató.

*

1906 augusztusában és szeptemberében végül nem lett olyan tragikus a költő sorsa, mint amilyennek az augusztus 11-én kelt folyamodvány alapján várni lehetett. Az igaz, hogy Kosztolányi édesapjának sem volt módja elintézni, hogy az általa vezetett gimnáziumba a szabadkai törvényhatósági bizottság ne a helyi születésű és előnyösen ismert Richter Nándort válassza meg magyar–latin szakos tanárnak a folyamodó Babits Mihály helyett. 1906. augusztus második felében a Magyar Szemlében azonban csak Babitstól hoztak verset: itt jelent meg *A Spinoza-szobor előtt, A vérivó leányok*, a *Tájkép, a Márciusi reggelen,* a *Napszálltakor* és Poe *Harangok* című versének fordítása. „Mindenütt elragadtatással beszélnek önről" – írja Kosztolányi Dezső és Hegedűs-Bite Gyula augusztus 18-a után a költőnek. Úgy látszik, Babits is erőre kapott, mert néhány nappal később levélben fordult Juhász Gyulához: „felteszem Önhöz a kérdést, amely engem most rendkívül ingerel, – feltétlen válaszát várva: Mit gondol: meg lenne-e alapítható, rövid időn belül, mai tehetségeinkkel egy egészen sajátos jelleggel bíró (minden más nemzet modern lyrájától különböző) modern magyar lyra?" Ebből a levélből nyilvánvaló, hogy Babits ekkor a „modern magyar lyrá"-ba nem számítja be Adyt (akinek *Új versek* című kötetét Szini Gyula, Fenyő Miksa, Biró Lajos, Neményi Erzsébet, Fülep Lajos és Ignotus egybehangzó lelkesedéssel köszöntötte), feltételezhetően fenntartva az 1906. február 21–22-i levelében foglaltakat Ady „modoros"-ságáról, „forma-slampett"-ségéről, felróva neki a „minden kapcsolás, keménység, ekonomia" hiányát. De beveszi Kosztolányit meg a Kosztolányi előző levelében egyszerűen „agyalágyult"-nak mondott Juhászt. És ebből a levélből kitetszik: az önsajnálatra különben hajlamos költőben nincs semmiféle magába roskadás. Ebből a levélből a magabiztosság sugárzik.

Ezzel a magabiztossággal érkezett Babits a szegedi főreáliskolába 1906. október 3-án a latin nyelv tanítására, helyettes tanári minőségben.

A költő átvette az 5-6-7-8. osztályokban a latint, az 5. osztályban tanította a magyart, a 6. osztályban a magyar nyelv és irodalom tanítása mellett osztályfőnök is lett; és az isko-

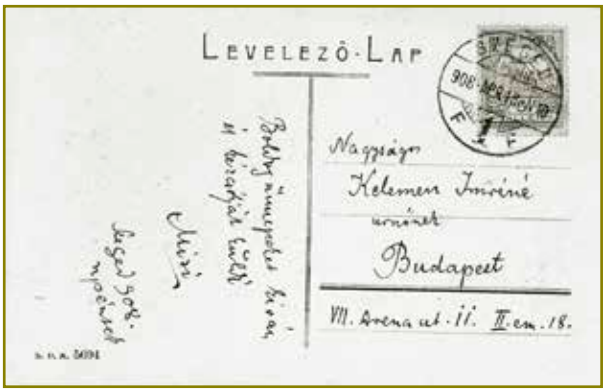

Babits Mihály lapja Kelemen Imrénének, 1908. április 18.

la ifjúsági könyvtára felsőbb osztálybeli csoportjának az irányítását is rábízták.

Kollégái között itt is kiváló emberek voltak. Az igazgató, Homor István, természettan–mennyiségtan szakosként az országban a legelsők között végzett kísérleteket röntgensugárral. Csonka Ferenc a műegyetemi tanársegédséget cserélte föl a főreáliskolai tanári állásra. Paprikavegyész volt, írta a költő édesanyjának, „kizárólag paprikafajok vegyelemzésével" foglalkozott, „s ebben egész Európában specialista". Bérci Ede volt a tornatanár, „egy félbemaradt zseni – írta Babits –, alapvizsgája van mathematikából és tanít is számtant, de irtózik vizsgáit letenni". A Tisza szálló kávéházában a fiatal tanárok asztalánál ismerkedett meg két másik szegedi kollégával: Borosnyai Károllyal és Kún Józseffel. Fontos volt a Kún Józseffel való kapcsolata. Kún a budapesti műegyetem gépészmérnöki karán szerzett diplomát, majd Szegedre került, az állami fa- és fémipari szakiskolában a gépészet tanára lett. Verseket írt. Az Új Időkben, A Hétben és a Szegedi Naplóban publikált, s Babits útját is A Hét felé próbálta egyengetni, a szerkesztő Kiss József ugyanis a nagybátyja volt.

Szegeden Babits számára azonban Juhász Gyula baráti kapcsolatai voltak a legfontosabbak.

A helyi illetőségű Juhász „vitte el" Babitsot a Szeged és Vidéke szerkesztőségébe is. Babits nem volt teljesen ismeretlen a főszerkesztő-tulajdonos, Balassa Ármin előtt. A lap 1906 áprilisában már közölte két fordítását: Nietzsche *A hét pecsét* című írásának és *Délen* című versének átültetését. 1907 januárjától aztán 1908 márciusáig folyamatosan jelen van a Szeged és Vidékében. 1907 májusáig hét műfordítása jön, színikritikákat ír, 1908. február 9-én a lap közreadja egyetlen ekkor készült novelláját, az *Este az utcasarkon* című művét, itt publikálja (többek között 1907 végén és 1908-ban) *A halál automobilon* című költeményét. És itt jelenik meg 1908. március 3-án az *Erkölcs és iskola* című tanulmánya is.

Juhász Gyula 1908 körül

Ennek az írásnak ágas-bogas előtörténete és végzetes következménye van.

Az 1906 októberében „helyettes tanár”-ként alkalmazott Babits Mihályról a főreáliskolában a tanárok is, a diákok is nagyon hamar elismerően vélekedtek. A munkáját is sikeresnek ítélték, s ennek alapján az igazgató, Homor István december 31-én ezt írta: „Alapos készültségű, pontos és lelkiismeretes tanár. Eredményes a tanítása, szoros a fegyelmezési ügyessége. Magaviselete kifogástalan. Rendes tanári kinevezésre a legmelegebben ajánlom.” Ez az általános elégedettség jelenhetett meg abban is, hogy a tantestület 1907. május 8-án egyhangúlag őt javasolta külföldi ösztöndíjra. Az ösztöndíjra ajánlás minden esetben a tanári kar döntéskörébe tartozott, s az oktatásügyi miniszter valójában csak elfogadta az iskola által ajánlott, nagy reményekre jogosító kezdő tanár kérvényét. Babits esetében a formális elfogadás mindenképpen indokolt lett volna önmagában is, hiszen a folyamodó egyrészt „a magyar és francia irodalom kölcsönhatásának bővebb ismeretét” kívánta hasznosítani a reáliskolai irodalomtanításban, másrészt kutatni akarta a magyar és francia irodalom kapcsolatait.

Babits azonban az ösztöndíjat nem kapta meg. Apró Ferenc és Éder Zoltán adatai alapján valószínűsíthető, hogy ennek általános kultúrpolitikai okai voltak.

Ebben az időszakban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban a középiskolai ügyosztály vezetője, Barkóczy Sándor minden erővel érvényesíteni kívánta a katolikus szervezetek vezető szerepét. Ennek érdekében akarta 1909-ben a tankerületekben „megvitattatni”, „miként domborítható ki bizonyos tantárgyakban a valláserkölcsi érzület”; akkor alakult meg a Mária-kongregáció, szervezeti keretet adva a klérus befolyásának. 1907-ben ennek a szellemi offenzívának előjeleként Barkóczy előnyben részesítette a katolikus tanárokat a kinevezéseknél és a segélyek, az ösztöndíjak odaítélésénél. A polgári radikális újságok ezért 1907-ben támadták a minisztériumot és személy szerint Barkóczyt, kérve a tanárok esetében a vallás szerinti megkülönböztetés megszüntetését. A Barkóczy-ellenes hadjáratban részt vett a Szeged és Vidéke is, amely nemcsak átvette a budapesti újságok támadásait, de július 14-én maga is szót emelt a tanárok vallási hovatartozásának feltüntetése ellen.

Ugyanebben a lapban 1908. február 23-án névtelen cikk volt olvasható, miszerint a szegedi középiskolások éjszakai szórakozóhelyekre járnak és erősen italoznak. Szele

Babits Mihály szegedi diákjaival, 1908

Róbert tankerületi főigazgató, Barkóczy kegyeltje, három nappal később valótlannak nevezte az újság információit. A főigazgató írására válaszul a Szeged és Vidéke március 3-i számának első oldalán jelent meg Babits tanulmánya, az *Erkölcs és iskola*. A főreáliskola helyettes tanára ebben az írásában elutasítja az akkori pedagógiai gyakorlatot, helytelennek ítéli azt az elképzelést, hogy a tanár, ha „erkölcsileg elemzi a történelmet és az írók műveit, erősen fegyelmez és rendőrködik", akkor képes befolyásolni a gyermekek erkölcsi fejlődését. Az iskolának, írja, biztosítani kell a tanulók egymásra hatását, és biztosítani kell azt is, hogy a tanárok valóban tudják formálni a diákot. Ehhez azonban meg kell ismerni a tanulók „nemes lelké"-t, és le kell mondani a megtorláson alapuló fegyelmezésről.

Nem elképzelhetetlen, hogy a cikknek is köszönhetően, esetleg az igazgató és a tankerületi főigazgató közötti előzetes egyeztetés alapján, 1908. április 14-én Homor István hivatalosan előterjesztette javaslatát: „Babics [!] Mihály latin nyelvi h. tanárnak valamely gimnáziumhoz való áthelyezése kívánatos. Babics igen művelt, alapos készültségű, tudós tanár, de reáliskolai latin nyelv tanításában eredményt elérni még hosszú évek során lesz csak képes […]. Ha a tanárban változás nem történik, a tanár is, tanítványok is az eredménytelenség folytán elvesztik önbizalmukat, lassanként csökkenni fog a tanítványok száma, s hovatovább be kell szüntetni résztvevők híján a latin nyelvi tanfolyamot."

A Budapesti Közlönyben 1908. július 23-án jelent meg a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 78915 sz. rendelete, mely szerint Babits Mihályt a szegedi főreáliskola helyettes tanárát kinevezték a fogarasi gimnáziumba „rendes tanár"-nak.

Babits, aki maga is csak a hivatalos lapból értesült a döntésről, még aznap tudósította Juhász Gyulát: „Értesítelek, amiről én is most kaptam értesítést, hogy kineveztek Fogarasra rendes tanárnak. Ez a rettenetes hír különben is rossz kedélyállapotomban annyira levert, hogy vigasztalásra van szükségem […]. Úgy érzem magamat, mint Ovidius, mikor Tomiba készült […]. Minden kilátásom, minden reményem egyszerre elveszett."

„Országos hírű poéta lettél"

Babits 1908. augusztus 27-én, egy korábban betervezett itáliai út után érkezett meg Fogarasra. Olaszországban a táj, a kék ég, a „zöld" és „enyhén gömbölyű" dombok, a középkori városok, a kedves emberek és kedves utcák

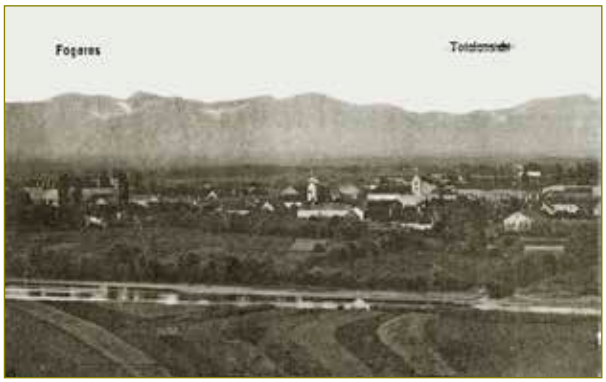

Fogaras látképe

Fogarasi Vármegyeháza. Babits lapja édesanyjának 1908. szept. 25.

vonzották. Az úton „nagy kedvvel, lelkesedéssel” olvasta, tanulmányozta Dantét (írta Juhász Gyulának augusztus 26-a előtt), megérlelte magában az *Isteni színjáték* lefordításának gondolatát, járt Velencében és Firenzében, megjárt „egy kis karajt a szép Itáliából”, megvette Carducci, D’Annunzio, Coleridge, Emerson költeményeit, olvasott pszichológusokat, írt verseket (az *Új leoninusok*at és az *Itáliá*t azonnal el is küldte barátjának). Fogarason, a 6-7 ezer lakosú kisvárosban, „a régi Magyarország délkeleti csücskében”, amint

Babits Mihály képeslapja édesanyjának Fogaras, 1908. szeptember 13.

olvasható a Pesti Naplóban 1937. december 25-én a *Fogaras* című visszaemlékező esszében, más élmények várták. A „zord havasok gyűrűjében” élő város, a település közepén terpeszkedő „kövér” és „kedélyes” várral egyrészt Erdély történelmét idézte: Apafi Mihályt, „aki ebben a várban ült, ivott, dorbézolt, végtelen éjeken át”, Béldi Pált, aki a tömlöcrácsot rázva zsoltárokat énekelt reggeltől estig, Mayláth István vajdát, akit a török álnok cselle l itt fogott el. Fogaras másrészt a századelő világát tárta Babits elé. Három nép – a magyarok, a szászok, a románok – közös életét. A magyarok főként hivatalnokok voltak, megyei urak, ittak és kártyáztak, a közeli rétekre vadászni jártak. A szászok turistaegyletet alapítottak, távolabbi hegyekbe is elmerészkedtek, dalárdát szerveztek. A környékbeli falvakban többnyire románok laktak. Házaikon nem volt kémény. Ajtó-ablak résén és a tető szalmáján tódult ki a füst. Gyerekeik ebből a világból kerültek be a Mikszáth Kálmán képviselő úr erős közbenjárására felépült fogarasi gimnáziumba tanulni. Babits, a naivan „Európa-hívő”, minden sovinizmus ellensége, a kultúra őre, esetleg papja, amint magát több ekkori versében és nyilatkozatában mondta, úgy képzelte, azért érkezett ide, hogy segítse a szegényeket „kiemelkedni egészségtelen, puliszkás életükből”.

Augusztus 27-e, Fogarasra érkezésének napja vasárnap volt. És vásárnap. Az első erős élmény, a tarka sokadalom, Babitsnál majdhogynem páratlanul, azonnal „verssé” változott a *Vásár* című költeményben.

A Szekszárdról Budapesten át kolozsvári megállóval, aranyosgyéresi átszállással érkező „rendes tanár” az iskolában lakó igazgatónál jelentkezett. Az igazgató segítségével még aznap szobát vett ki a Lenkert utca 9-ben, a következő nap, hétfőn pedig elkezdte a munkát a Fogarasi Főgimnáziumban. Az első tanévben történelmet tanított a 2. osztályban heti négy, az 5.-ben három órában, itt átvette a latint heti hat órában, s ő lett az osztályfőnök is, ezenkívül a felső osztályosok ifjúsági könyvtárát is vezette. Az 1909/10. és az 1910/11. tanévben továbbvitte ezeket az osztályokat,

emellett a második tanévben a 8.-ban heti két órában görögpótló irodalmat, a harmadik tanév utolsó hónapjaiban az 5. osztályban görög nyelvet is tanított.

Folyamatosan részt vett a gimnázium és a város kulturális életében. 1908 decemberében ő mondta a bevezetőt a *Bánk bán* ifjúsági előadása előtt, 1909 márciusában, áprilisában, májusában többrészes szabad líceumi előadásban beszélt Shakespeare egyéniségéről, ugyanitt tartott előadást *Stilisztika és retorika a gimnáziumban. Egy tanulmány filozófiája* címmel (az előadás szövege aztán megjelent a Fogarasi Főgimnázium Értesítőjében s 1910 februárjában a Nyugatban is), 1909 decemberében bevezető beszédet mondott Földes Imre *Császár katonái* című ifjúsági előadásához, 1910. május 18-án ő volt a gimnáziumi békenap szónoka, novemberben, decemberben és 1911 januárjában a modern impresszionistákról prelegált a szabad líceumban.

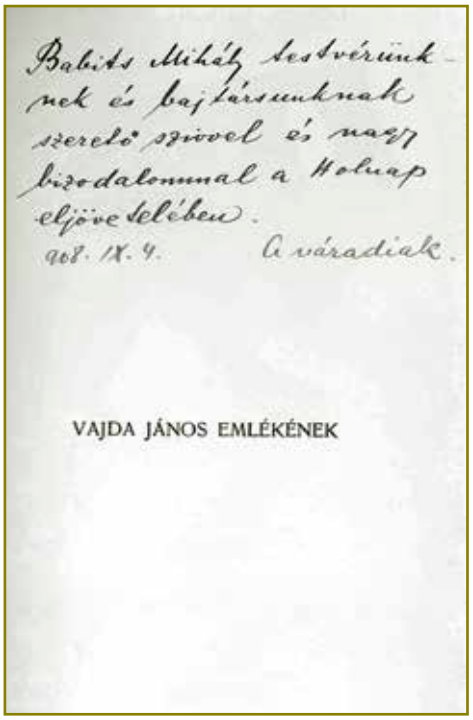
Babits Mihály testvérünknek és bajtársunknak szerető szívvel és nagy bizodalommal a Holnap eljövetelében.
908. IX. 4. A váradiak.

VAJDA JÁNOS EMLÉKÉNEK

A Holnap címlapja. • A „váradiak" dedikációja Babits Mihálynak.

Kollégái közül Ambrózy Pállal, Fridrich Andrással és László Bélával barátkozott össze hamar, rajtuk kívül a helyi gyógyszerésszel, Kontesveller Károllyal került szoros kapcsolatba. Ambrózyról, aki „nyolc nyelven hallgatott", s aki „eleven szótár és lexikon volt", 1912-ben meleg szavakkal emlékezett meg a Nyugatban a *Magántudósok* című írásában (az ő életéből kölcsönzött néhány mozzanatot később *A gólyakalifa* Darvas tanár urához). Fridrich Andrással és Kontesveller Károllyal 1910 júliusában és augusztusában bejárta Itáliát, Németországot, eljutott Párizsba is, ahol a Theâtre Français színpadán megnézte az *Oidipusz király*t.

Igazából azonban visszavonultan élt. Társaságba nem járt, esténként nem maradt ki, „a könyvekbe temetkez"-ett, írt, megtanult görögül. „Az idegenek feszélyezték – mondta róla Salló László –, hűvös, tartózkodó embernek ismerték […]. Két tanártársával naponta a Mexikóban ebédelt és vacsorázott, reggelizni pedig a főtér északi oldalán lévő Ciba-féle cukrászdába tért be." Ebben a cukrászdában dolgozott a „kis cukrászlány", Emma. Szép hosszú haja volt, különben hideg volt, ostoba és közömbös, idézte fel emlékét 1937-ben Babits a feleségének egy beszélgetésben, szép teste azonban (amelytől „a levegő / megkéjesül, megfinomul" – írta 1908 októberében a *Sugár* című versében) „mesebeli Eldorádó" volt a fiatal férfi vágyainak.

*

1908 őszének legfontosabb eseménye *A Holnap* antológia s benne a Babits-versek megjelenése, valamint a Nyugattól érkező meghívás volt.

A versgyűjteményt még 1908 februárjában kezdte el szervezni a nagyváradi pre-

montrei gimnáziumban tanító Juhász Gyula, Antal Sándor író, újságíró, műfordító és Dutka Ákos költő, a Nagyvárad szerkesztőségi munkatársa, *A „Holnap" városa* című regényes korrajz majdani szerzője. Első tervük egy irodalmi folyóirat kiadása volt. Ezután gondoltak egy reprezentatív antológia összeállítására. Legelőbb Ady Endrével állapodtak meg február 27-én, Ady nagyváradi látogatása alkalmával. A szervezést vállaló Juhász szerette volna a valamikori Négyesy-szeminárium hírességeit felvonultatni. Kosztolányi és Oláh Gábor elutasították a részvételt, Balázs Béla személyesen vitte el a verseket. Babits az április 28-án feladott verskérő levélre nem válaszolt, a sürgető kártyákra sem. Az 1908. szeptember 1-jén megjelenő antológiában, *A Holnap*ban, amelynek a májusi tervek szerint még *Hétmagyarok* lett volna a címe (s amelyikben végül Adytól 39, Balázs Bélától 3, Dutka Ákostól 15, Emőd Tamástól 7, Juhász Gyulától 12, Miklós Jutkától 6 vers jött), Babits művei közül a *Turáni induló*, a *Theosophikus ének*, a *Vérivó leányok*, a *Golgotai csárda* és a *Feketeország* [!] jelent meg.

A kötet ünnepélyes bemutatójára a frissen alakuló Holnap Irodalmi Társaság szervezésében, szeptember 27-én került sor a városháza zsúfolásig megtelt dísztermében. A Vajda János emlékezetének és *A Holnap* antológiának szentelt matinén Ady Endre mondta az ünnepi beszédet, Juhász Gyula *Vajda János és A Holnap* címmel tartott előadást, Emőd Tamás elszavalta Adynak erre az alkalomra írt, *Egy néhai költőre* című versét. A forró hangulatú ünnepen a feldíszített emelvényen – a tanár Babitsot leszámítva – minden szerző megjelent.

A versgyűjtemény visszavonhatatlanul a nagyközönség elé vitte Babitsot. Egyrészt odakapcsolta őt az irodalom megújítóihoz, másrészt ki is emelte a többiek közül. Ady mellett (akiről Juhásznak küldött szeptember 24-i levelében leírta: „bizony kimagaslik közülünk két fejjel") általában róla írtak külön a kritikusok: Hatvany a Pesti Naplóban megjelent cikkében értékelte „vizionárius erejé"-t, a *Fekete ország* [!] és a *Golgotai csárda* „láttatásá"-t. Kemény Simon Nyugatban közölt fanyalgó kritikájához a szerkesztő Osvát Ernő lapalji megjegyzést fűzött: „A Babits Mihály nagy tehetsége csodálatos jeleinek a felmutatása oly érdeme A Holnapnak, mely említetlenül nem hagyható." Lukács György pedig mindehhez a Huszadik Század november 1-jei számában hozzátette: „Babits Mihály ritmusában megszólal valami, amit nálunk még nem lehetett hallani; valami vad gazdagság, a látások izzó részegsége és az érzések mélységes, komplikált és mégis töretlen primitivitása."

A Nyugat szerkesztője, Osvát Ernő az antológia készülésével-megjelenésével párhuzamosan (Juhász Gyula közvetítésével), már 1908 augusztusában kért Babitstól verset és prózát, szeptember közepén (ugyancsak Juhász közreműködésével) szerette volna megtudni a fogarasi tanár címét. Közben a költő, írja Fráter Zoltán Osvát-könyvében, egyszerre tudakolta Juhásztól A Hét és a Nyugat címét, mert mindkét lapnak küldeni akart felgyűlt verseiből. Mindkét „oldal" számára

NYUGAT

FŐSZERKESZTŐ: IGNOTUS

SZERKESZTŐK: FENYŐ MIKSA ÉS OSVÁT ERNŐ

TARTALOM:

BABITS MIHÁLY: Versek.
MÓRICZ ZSIGMOND: Csipkés Komáromné (novella).
LACZKÓ GÉZA: Tavaszi elégia (vers).
FENYŐ MIKSA: Jó Dávid.
ADY ENDRE: Versek.
SZÁSZ ZOLTÁN: A menyország hazudika.
FRÖHLICHNÉ-KAFKA MARGIT: Huszonöt (vers).
BRUNGARTEN FERENC: A renaissance-problémák.
FÜST MILÁN: Peter Altenberg.
KEMÉNY SIMON: Kassák (vers).
ADY ENDRE: A Tisza-tó (novella).
TELEKES BÉLA: Molière „Mizantróp" (V.).

FIGYELŐ:

MEGJELENIK MINDEN HÓNAP 1-ÉN ÉS 16-ÁN
SZERKESZTŐSÉG BUDAPEST, VII., SAJÓ-UTCA 3-a. sz.

ELŐFIZETÉSI ÁRA
EGY ÉVRE 20 K
FÉLÉVRE 10 K
EGYES SZÁM ÁRA 1 KOR.

I. ÉVFOLYAM 1908 DECEMBER 1 23. SZÁM

Babits versei a Nyugat élén, 1908. december 1.

döntőnek bizonyult az 1908. november 16-i Nyugat-szám. Ebben jelent meg Babits verse, *A csendéletekből*, a *Himnusz Iríshez* és a *Messze… messze*. És ekkor, november 19-én küldte el a szerkesztő a költőnek az értesítést: „Tisztelt uram, kérem, küldje el nekem összes műveit. Híve Osvát Ernő."

Az 1908. január 1-jei keltezéssel indult, kéthetente megjelenő Nyugat az Osvát által szerkesztett két korábbi folyóirat, az 1902–1903-ban kiadott Magyar Géniusz és az 1905-ben rövid időt megélt Figyelő folytatása és kiteljesítése volt. Így gondolták azok, akik ebben a két lapban korábban Osváthoz csatlakoztak vagy akiket éppen Osvát hívott csatlakozásra. Így képzelte Elek Artúr, Gellért Oszkár, Fenyő Miksa, Ady Endre, Kaffka Margit, Krúdy Gyula, Kosztolányi Dezső, Cholnoky Viktor és Kemény Simon. A munkatárak sora az új lapnál tovább bővült. Juhász februárban, Balázs Béla, Szép Ernő és Lukács György márciusban, Schöpflin Aladár, a Vasárnapi Újság főmunkatársa áprilisban lett a Nyugat szerzője. Ebbe a körbe invitálta Osvát Babitsot augusztusban, szeptemberben és novemberben, egy időben Nagy Lajossal, Móricz Zsigmonddal, Tóth Árpáddal és Füst Milánnal. Babits csatlakozása lett a leglátványosabb. A november 16-i első megjelenést követően a december 1-jei szám már az ő verseivel indult: az *Örök folyosó*val, a *Sunt lacrimae rerum*mal, a *Hegeso sírjá*val, a *Szőllőhegy télen*nel, a Balázs Béla *Halálesztétikájá*ról szóló kritikával. Ezért írhatta Kún József Babitsnak 1908. december 1-jén: „Országos hírű poéta lettél […] irodalmi és művészeti körökben […] egyébről sem beszéltek, mint a Nyugatban megjelent verseidről." Juhász január 27-e után mindehhez még hozzátehette: „Rákosi Jenőtől, Kenedi Gézától, Lampérth Gézáig és Szabolcska Mihályig mindenki rólad ír, beszél, dalol és dadog, a Nyugatnak – akarod, nem akarod – szellemi primadonnája lettél és Kiss József azt mondotta rólad nekem – már ő is –, hogy nagy poéta vagy!" Kosztolányi pedig ezt írta február 28-án: „Az egész fiatal Magyarország terád tekint."

Babitsot 1908 végén, 1910-ben sokfelé hívták. Kosztolányi a Magyar Szemlébe kért tőle verset, prózát, műfordítást, Kiss József

Babits Mihály Fogarason 1910-ben

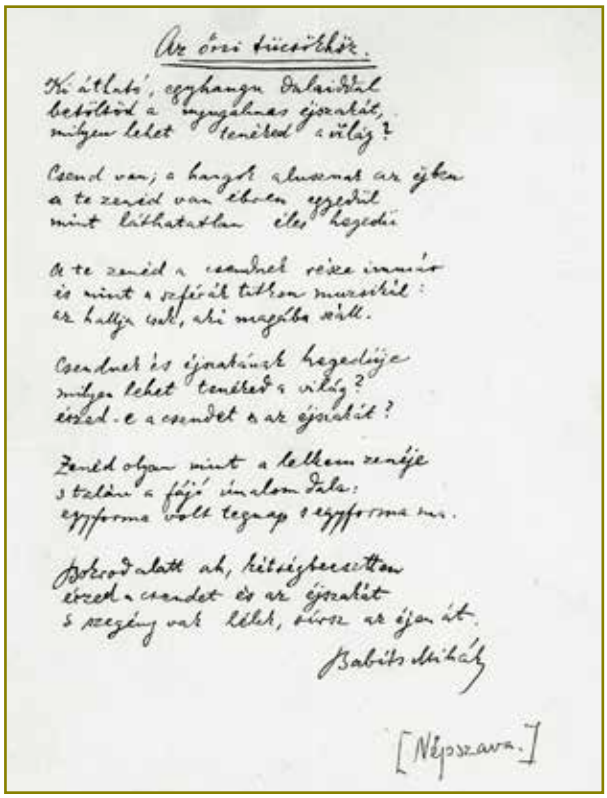

Az őszi tücsökhöz.

Ki átlátó, egyhangu Dalaiddal
betöltöd a nyugalmas éjszakát,
miben lehet teneked a világ?

Csend van; a hangok alusznak az éjben
a te zenéd van ebben egyedül
mint láthatatlan élet hegedű.

Ó te zenéd a csendnek réze immár
és mint a sötétben titkon muzsikál:
az hallja csak, aki magába vált.

Csendnek és éjszakának hegedűje
miben lehet teneked a világ?
érzed-e a csendet és az éjszakát?

Zenéd olyan mint a lelkem zenéje
s tűnődve a fájó imádom dala:
egyforma volt tegnap s egyforma ma.

Sötétedő alatt ah, kétségbeesetten
érzed a csendet és az éjszakát
s szegény vak lélek, búrsz az éjen át.

Babits Mihály

[Négyszava.]

Az Őszi tücsökhöz kézirata, 1907–1909

A Hétbe invitálta, Juhász Gyula és barátai *A Holnap* antológia újabb, 1909-es kötetébe vártak tőle költeményeket. Verset kért tőle a Vasárnapi Újság, a Független Magyarország, a Népszava meg a Fogaras és Vidéke, a Temesvári Hírlap, a Szilágy, a Szeged és Vidéke, az Aradon kiadott Függetlenség, a Pápai Hírlap, a neki különösen fontos szekszárdi újság, a Közérdek, de még a New Yorkban megjelenő lap, A Bevándorló is (amelyik 1909. október 25-én újra közölte a *Messze... messze...* című alkotását).

A Nyugat vezérkara ezenközben mindent megtett azért, hogy Babits a lehető legteljesebben az irodalomnak szentelhesse magát. 1910. június 26-án „a kizárólagos munkatársi viszonyért" évi 400 korona honoráriumot ajánlott föl azonfelül, hogy „minden dolgát, mely a Nyugatban jön, a lehető legnagyobb skála szerint" fizeti. Ignotus, a főszerkesztő *Über Verse* címmel kritikát írt róla 1909 áprilisában a Pester Lloydba. Osvát Ernő célirányosan válogatott témákról kért tőle tanulmányokat, cikkeket, bírálatokat és fogadott el Babits „műhelyé"-ben régóta érlelődő-készülő írásokat. Így adott helyt a Nyugat 1909-ben egyrészt a Baján elkezdett, Szegeden befejezett *Szagokról, illatokról* című munkának, melyben a szerző a 19. századi francia irodalom viszonyrendszerében (Baudelaire, Flaubert, Rimbaud, Gautier, a dekadensek és a filozófia együttesében) értelmezi a költészet lényegét; másrészt feltehetőleg ebből a meggondolásból hozta a Swinburne-ről és Meredithről szóló tanulmányokat, a magyar irodalomban műfajilag is, szövegépítésben is rokontalan fejtegetéseket a művészetről, arról a művészet- és műfajideálról, melyet Babits mindenekelőtt a maga számára fogalmazott meg, ezzel művészetelméleti és műfajelméleti előképét teremtve meg az újat-keresésnek és a *Halálfiai* majdani regényformájának. Feltételezhetően az önértelmezés egyik lehetőségét és alkalmát jelentette Babitsnak a *Futurizmus* című recenzió és a Bergsonról készítendő tanulmány 1910-ben csakúgy, mint a magyar irodalomtörténeti közelmúltról megírható nagyesszék sora: a költőt régóta foglalkoztató Arany–Petőfi-hagyományrendszer, a valamikori szakdolgozatban újraértelmezett Arany-élet-

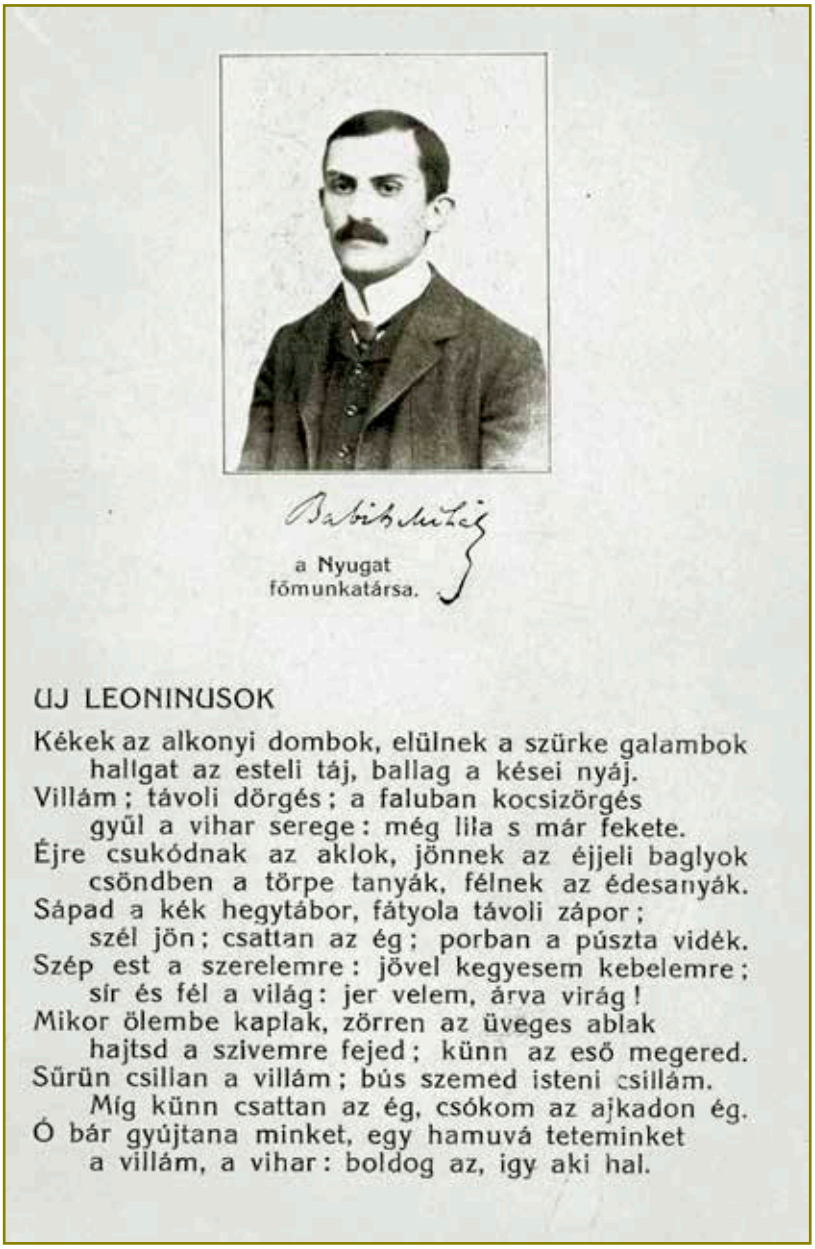

Babits Mihály
a Nyugat
főmunkatársa.

ÚJ LEONINUSOK

Kékek az alkonyi dombok, elülnek a szürke galambok
hallgat az esteli táj, ballag a kései nyáj.
Villám; távoli dörgés; a faluban kocsizörgés
gyűl a vihar serege: még lila s már fekete.
Éjre csukódnak az aklok, jönnek az éjjeli baglyok
csöndben a törpe tanyák, félnek az édesanyák.
Sápad a kék hegytábor, fátyola távoli zápor;
szél jön; csattan az ég; porban a púszta vidék.
Szép est a szerelemre: jövel kegyesem kebelemre;
sír és fél a világ: jer velem, árva virág!
Mikor ölembe kaplak, zörren az üveges ablak
hajtsd a szivemre fejed; künn az eső megered.
Sűrün csillan a villám; bús szemed isteni csillám.
Míg künn csattan az ég, csókom az ajkadon ég.
Ó bár gyújtana minket, egy hamuvá teteminket
a villám, a vihar: boldog az, igy aki hal.

A Nyugat reklámlapja Babits versével és fotójával

A reklámlap másik oldala

mű, a gyerekkori versemlékként, gimnáziumi élményként, nyelvfilozófiai problémaként élő Vörösmarty-hagyomány, a korszakban túlértékelt Reviczky és az 1901–1905 között induló fiatal költőknek oly fontos Komjáthy Jenő költészete.

A Nyugat másik szerkesztője, Fenyő Miksa, a Gyáriparosok Országos Szövetségének a másodtitkára (az 1910. június 26-i levél alá-

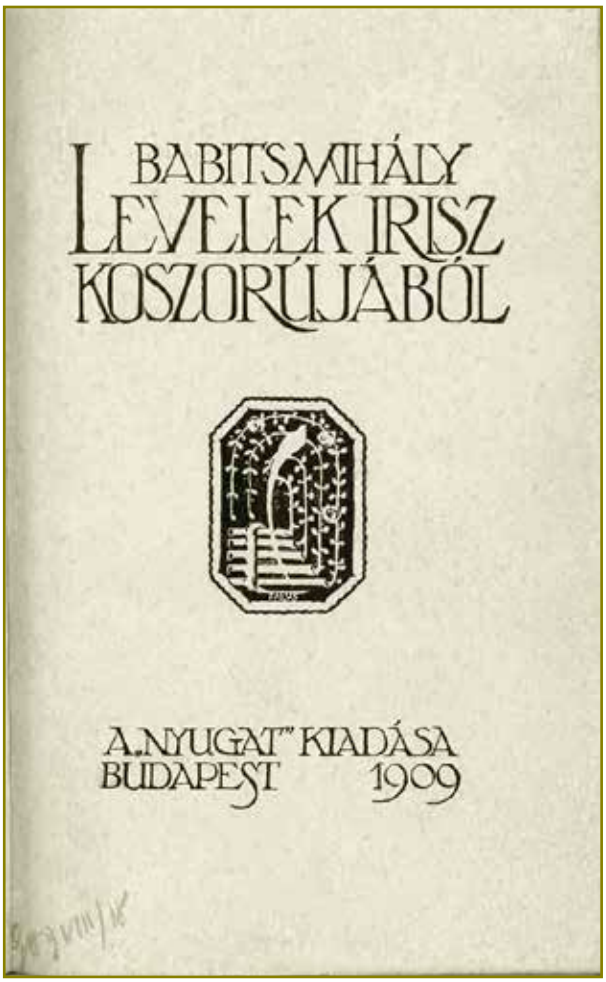

Az első verseskötete, 1909

írója) is mindent megtett Babitsért. Fráter Zoltán *A Szövetség szelleme. A Nyugat mecénásai a GYOSZ-ban* című könyvéből tudható, miként szervezte a folyóirat pénzügyi hátterét, miként biztosította a Nyugatnak Weiss Manfréd, Chorin Ferenc, Kornfeld Móric és más iparmágnások támogatását. Valószínűleg abban is része volt, hogy 1909-ben megszervezték a Nyugat Könyvkiadót, abban pedig mindenképpen meghatározó volt a szerepe, hogy az új vállalkozás már az első évben, Gellért Oszkár, Kemény Simon és Móricz Zsigmond kötete után megjelentette Babits első verseskönyvét, a *Levelek Iris koszorújából* című gyűjteményt (melynek a címére vonatkozó szerkesztőségi javaslatokat is ő továbbította a költőnek).

Az 1909. április végén megjelent könyv kiteljesítette Babits szereplehetőségét és szerepvállalását. A kötetet a Huszadik Században Lukács György már május 1-jén bírálta, dicsérve a költő „nyelvművészet"-ét, „ezer színben csillogó képei"-t, „szavainak csodálatosan simulékony erejé"-t. Schöpflin Aladár a Vasárnapi Újság június 27-i számában a dolgoknak „az értelmen, a tudaton" való „átszűrésé"-t, minden gondolatnak, minden megfigyelésnek, minden tudásnak „külön, saját ritmus"-át emlegette. De még az Új Idők recenzense, Szilágyi Géza is inkább dicsérte Babits első verseskötetét: értékelte a nyelv és a verselés művészetét, a költő filozófiai hajlandóságát, a „régi korok lelkében áhítatosan elmerülő ember"-t.

*

1910 szeptemberében, azután, hogy egy német nyelvű antológiába Horváth Henrik beválogatta Babits több versét, s azelőtt, hogy Elek Artúr *Újabb magyar költők antológiájá*ban megjelent volna néhány alkotása, komolyan szóba került Babits áthelyezésének ügye is. Maga a költő is beadta a minisztériumba ez irányú kérvényét, de sürgette az áthelyezést a család is, a Nyugat vezérkara is. Előbb az otthoniak tudósították a szekszárdi gimnáziumban esetleg megüresedő helyről. Aztán a főszerkesztő Ignotus kérésére járt el az ügyben Szüllő Géza, parlamenti képviselő magánál a

Babits ifjúkori szerelme, Kiss Erzsébet (Böske) 1910 körül

Böskének

Sokszor az élet rémes erdő,
amelyben fél a kis madár:
a tied legyen védve-rejtő
virágos erdő, víg határ.

Legyen az élet szép mint lelked,
lélekedhez csillogó keret.
Boldog leszesz, mert nem lehet más
az akit mindenki szeret

1911. január 1.

Babits Mihály

Kiss Erzsébet emlékkönyvéből, 1911. január 1.

miniszternél. 1911 januárjában felmerült annak a lehetősége, hogy a költő esetleg cserélhetne az óbudai Zsigmond utcai gimnázium egyik tanárával. 1911 áprilisában Hatvany Lajos kritikus és szépíró, a Gyáriparosok Országos Szövetségét 1902-ben Chorin Ferenccel megalapító Hatvany-Deutsch Sándor fia, az 1910-ben megalakult Nyugat Könyvkiadó Részvénytársaság alapítója és cégvezetője (mellékesen a Nyugat mecénása és írója) Gajáry Ödön révén a házelnök Tisza Istvánnál interveniált Babits áthelyezése ügyében. Éder Zoltán könyvéből tudható, hogy 1911 júliusában Hatvany erőfeszítésének köszönhetően három lehetőség is kínálkozott. Szabó Ervin, a Fővárosi Könyvtár igazgatója jelezte, szívesen venné, ha Babits az intézmény munkatársa lenne. Felmerült egy fővárosi kezelésben lévő gimnáziumi hely lehetősége is. Babits azonban végül a Budapesttől néhány kilométerre lévő, vonattal és villamossal is megközelíthető Újpestet választotta, s az itteni Magyar Királyi Állami Főgimnáziumban felkínált gimnáziumi tanári állást fogadta el 1911 augusztusában.

Két kritika, 1911

*

Babits Mihály 1911 körül

Újpest az a település, amely A *gólyakalifá*hoz és a *Kártyavár*hoz kölcsönöz majd helyszín-, alak- és beszédelemeket, Szekszárdhoz, Pécshez, Bajához, Fogarashoz, de még Szegedhez képest is más szociológiai tapasztalatokat kínált Babits Mihálynak.

Az újpesti városháza

A települést 1840-ben Új-Megyer néven alapította Károlyi István gróf, aki az ideérkezőknek „minden hit, vallás és nemzet különbsége nélkül" egyenlő jogokat biztosított, az ipar és a kereskedés űzését nem kötötte céhtagsághoz. A reformkori liberális szabadságjogok szerint alakuló-szerveződő község erősen és gyorsan iparosodott. A település 1868-ban nagyközség, 1907-ben (éppen a szekszárdi várossá-nyilvánítás 1905-ös tapasztalatait átvéve) már rendezett tanácsú város 55 ezer lakossal, kövezett és csatornázott utakkal, villamosjárattal, európai színvonalú vízművel, jelentős bőr-, fa- és textilüzemekkel, az Egyesült Villamossági Részvénytársasággal, a monarchia egyetlen izzólámpagyártó cégével, nagy- és kisvállalatokkal, meg egy frissen felépült városházával, amely – olvasható *A gólyakalifá*ban a kétségtelenül újpesti építményről – „nagy, egészen új és igen modern épület […] asszíriai stílusban építve, nagy réteges toronypiramissal a közepén, s cifra, szögletes pilléreken nyugvó karzatos erkéllyel."

Babits ebbe a városba már országosan ismert, híres költőként érkezett.

1911 márciusában jelent meg második verseskötete, a *Herceg, hátha megjön a tél is!* az *Esti kérdés*sel, az *Arany Jánoshoz* című szonettel, a *Klasszikus álmok*kal, a *Protesilaos*szal, *A Danaidák*kal és egy drámai költeménnyel, a *Laodameiá*val. A könyvet a korszak jelentős költői méltatták cikkekben és tanulmányokban: Kosztolányi Dezső, Sík Sándor, Harsányi Lajos, magánlevélben meleg szavakkal gratulált hozzá – többek között – a valamikori professzor, Négyesy László, Gellért Oszkár és Fenyő Miksa, ez utóbbi tolmácsolta Ady „legőszintébb s igazán nagy elismerés"-ét is.

Újpest nem egybehangzó lelkesedéssel fogadta a költőt. Az itt megjelenő lapok közül az Újpest, az Újpest és Vidéke és az Ellenzéki Hírlap örömmel köszöntötte Babitsot mint „olyan polgárt, akire méltán büszke lehet majd" a város. Az Újpesti Figyelő azonban gúnyolódó hangú cikkben és versben, *A nagy modern, Babits Mihály Újpesten* című írásban valósággal denunciálta a fiatal tanárt: szemére hányta, hogy az Alföld helyett a lichthófról írt verset, hogy kétes egzisztencia, mert „a szabadkőműves, erkölcstelen, zsidó, destruktív" folyóirathoz, a Nyugathoz tartozik.

Ms-2831/2

Esti kérdés.

Az ...ság.

Midőn az est, e lágyan takaró
fekete sima bársonytakaró
melyet tart egy óriási dajka
a féltett földet lassan eltakarja
s oly óvatossan, hogy minden fűszál
lágy leple alatt egyenesen áll
és nem kap a virágok szirmaráncot
~~[illegible]~~
s a kínos lepke kényes drapla szárján
~~[illegible]~~ nem veszti a szivárványos zománcot
és úgy pihennek e lepelnek árnyán
~~[illegible]~~ sima bársonyos lepelnek,
hogy nem is érzik e lepelt tehernek:
olyankor bárhol jársz a nap világában,
vagy otthon ülhetsz barna bús szobádban,
vagy kávéházban bámészan vigyázod,
hogy gyújtják sorban a napfényű gázt,
vagy fáradtan, domboldalon, ebédtől
nézzed a ~~[illegible]~~ lombokat a lusta holdat,
vagy országúton melyet por lepettel
álmos kocsisod bóbiskolva hajthat
vagy a hajónak ingó padlatán
szédülj vagy a vonatnak padlatán
vagy idegen várost bolyongván keresztül
állj meg a sarkokon, sötétkirestül

a ~~[illegible]~~ utcák komor forralát
az utcalárgok kettős vonalát
vagy épp a vízi városban a Rívám
hol lángot apróz matt opáltükör
~~[illegible]~~ mereng a mély mulsba visszavám
melynek emléke édesen gyötör:
~~[illegible]~~ elmúlt korodba, mely mikent a bűvös
lámpának fénye van is meg de nincs is
melynek emléke sohse lehet hűvös
melynek emléke teher is de kincs is
ott emlékeitől terhes fejedet
a mávízföldnek elcsüggesztheted:
~~[illegible]~~ szépség hűt és gyönyörben járván
mégis csakarra fogsz gondolni gyáván:
ez a sok szépség mint mire való?
mégis csakarra fogsz gondolni ávám
miért a selymes víz, a tarka mávám
miért az ége e szétfénytakaró?
Miért a domboldal és miért a lombok?
s a tenger, melybe nem vet magvető
miért az árok, miért az apályok
s a felhők, e bús danaide-lányok
s a nap, ez égő szizifuszi kő
miért az emlékek, miért a mulsak?
miért a lámpák és miért a holdak?
miért a vesét nem élő idő?
vagy vesét pélvánk a piciny fűszálat
miért ~~[illegible]~~ a fű, hogyha majd lenyárad,
miért nyárat le hogyha nyár nő?

Babits Újpestre kerülése az országos lapokat is foglalkoztatta. A Világ szeptember 15-i számában *Fogarastól Újpestig* és *Újpest megér egy misét* című cikkében tárgyalta az eseményt; a Nyugat október 1-jén Gellért Oszkár írásában tért ki rá; a Népszavában ugyancsak október 1-jén fűzött kommentárt az áthelyezéshez Bresztovszky Ernő.

Ez utóbbi fórumokon a főváros közelébe érkezés már tágabb összefüggésben jelent meg. A Világ – készségesen elismerve, hogy Babits Mihály mint az „előtörő magyar irodalom" kiválósága „minden módon és minden eszközzel való pártolást is érdemel" – arra utalt: a fogarasi tanár karrierje érdekében bizonyára belépett a Mária-kongregációba, s állását is ennek köszönheti. A lap erre a feltételezésre építve, a költő ürügyén újabb támadást indított Barkóczy államtitkár ellen. Bresztovszky Ernő, akit Babits annak idején a Négyesy professzor által vezetett stílusgyakorlatokon igazságos határozottsággal bírált rossz versei miatt, s aki éppen 1911 elején szorult ki teljesen a Nyugatból, a költő és a folyóirat elleni indulatait és a kongregációval szembeni ellenérzéseit összekapcsolva kelt ki a kormány ellen.

Gellért Oszkár a Nyugat október 1-jei számának nyitó cikkében, a *Babits, a költő* című írásban más szférába emelte a polémiát. A kongregáció-vádat diszkréten elhárítva tett hitet „a bárki magyar társánál messzebb jutott" Babits költői rangja mellett. De szót kért a vitában maga a költő is. Egyrészt szeptember 22-én a Világban elutasította azt a föltevést, hogy bármi köze lenne a kongregációhoz, másrészt – a Nyugat november 1-jei számában, a *Művészet és szabadság* című írásában – a személyét ért támadásokat elméleti síkra terelte: a művészet és a szabadság, a művész és a politika kérdéseit értelmezte. A politikát – mely eszmélkedése idején egyet jelentett tartalmatlan kuruckodással, a világtól való elzárkózással, a múltba fordulással, az egyre inkább retorikává szűkülő negyvennyolcassággal és Kossuth-kultusszal – elutasította. A politikusléthez a türelmetlen célratörést, a szabadság korlátozását kapcsolta. A művész ezzel szemben, aki az intuíció révén a világ lényegét képes megismerni, a teljes szabadság embere, nem tartozhat „semmiféle klikkbe, ahol a szabadságot megkötik". „A művészet – írta – maga a szabadság: bizonyos oldalról nézve ez a lényege […] lehetetlen, hogy a művész valamitől megtagadja a szabadságot és a létjogosultságot: viszont a legművészetellenesebb dolog a művészettől valami szabadságot megtagadni."

Az 1911 őszén Újpestre érkezett költő így közel jutott a fővároshoz, az irodalom központjához, a tudományhoz és a társadalmi-politikai küzdelmekhez is. Szoros kapcsolatba került a Nyugat szerkesztőivel, a szerzők közül Móricz Zsigmonddal és Schöpflin Aladárral, az *Isteni színjáték* fordításán dolgozva a Dante-szakértővel, Kaposi Józseffel. Irodalmi tanulmányai, mindenekelőtt az 1910-es *Petőfi és Arany*, az 1911-ből való két Vörösmarty-dolgozata, valamint Szép Ernő és Lukács György könyveiről írott bírálatai révén részese lett a irodalmi vitáknak. Kapcsolatba került Ady „akart ideáljá"-val, a szociológus és politikus Jászi Oszkárral, az ő révén a Társadalomtudományi Társasággal és a Huszadik Századdal, melynek az 1912-es évfolyamában az *Irodalom és társadalom* című tanulmányában részben folytatta, részben tovább árnyalta az 1911. novemberi Nyugat-cikk gondolatait.

Az újpesti Magyar Királyi Állami Főgimnáziumban is számottevő emberek közé került. Az iskolát, mely 1905-ben a nagyközség áldozatkészségéből alakult, s éppen 1911/1912. tanévben lett főgimnázium, azaz jogot szerzett érettségi bizonyítvány kiadására, az egyik első újpesti telepes, Mildenberger Márton unokája, az ifjúsági regényeket és pedagógiai tanulmányokat író Klima Lajos igazgatta. Az énektanár Erkel Sándor, Erkel Ferenc unokája volt. A testületben Babits hamar összebarátkozott Dékáni Árpáddal, a halasi varrott iparművészeti csipke tervezőjével; Szigeti Gyulával, aki a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából görög szótárt állított össze; Fischer Izidorral, a jeles klasszika-filológussal; a történelem-földrajz szakos Hendel Ödönnel, akivel osztozott Itália és az olasz

kultúra iránti szeretetében (aki a *Dizionario del Risorgimento Italiano* című szaklexikon számára megírta az olasz szabadságharc magyar résztvevőinek élettörténetét).

Babits lakásviszonyai is jól alakultak. Nem Újpesten, az iskola közelében, hanem a szomszédos településen, a csendes Rákospalotán, a Fő utca 2-ben (ma ismét Fő utca a neve) bérelt magának otthont. Nem bútorozott szobát, mint eddig mindenhol, hanem egy teljes

Babits rákospalotai lakása. Kosztolányi Dezső felvétele. Megjelent: Élet, 1912. október 13.

lakást, melyben előszoba, két mellékhelyiség és egy nagy, alkóvos szoba volt. A berendezés nagy része Szekszárdról származott, a könyveit hat ládában Kontesveller Károly küldte utána Fogarasról, könyvespolcot azonban már itt csináltatott magának. A szobát, olvasható Komjáthy Aladár emlékezésében, „vörös függöny osztotta két részre, s egy könyvekkel teli óriás, többsoros könyvespolc töltötte ki. Az ablakon már a mező mosolygott be édesen, kis patak fényes kanyargását lehetett látni, s a hegyektől koszorúzott háttérből derék, magyar jegenyék integet"-tek „barátságosan". Ez a környék, melynek topográfiai elemei feltűnnek *A gólyakalifá*ban és a *Kártyavár*ban, meg a *Palotai est* és a *Május huszonhárom Rákospalotán* című versben, a költőt Szekszárdra emlékeztette.

A *Május huszonhárom Rákospalotán* című verset, mely a Nyugat június 1-jei számában jelent meg, a költő engedélye nélkül azonnal közreadta a Népszava is. Babits a Nyugat következő számában tiltakozott a közreadás formája ellen, és szavakba foglalta az etikai abszolútumra épülő morálfilozófiai álláspontját: a költemény, írta, a saját érzésein kívül „az egész Magyarország" véleményét fejezte ki, ahol „már nincs ember, aki ne érezné, hogy rettenetesen összebonyolódott hazugság"-okban „megmaradni lehetetlen". „Én hű katonája akarok lenni a jövendő Magyarországnak – tette hozzá –, melynek igazságtalanságok, előítéletek és hazugságok helyett őszinteség, szeretet és szabadság lesz az alapja. Gyáva nem vagyok, ha új állapotot kívánni forradalom: forradalmár vagyok."

*

Babits nem akart Újpesten maradni. Bizonyára őt is, akárcsak a *Kártyavár* hősét, Partos Kálmánt zavarta a Kis-Amerikának nevezett, hirtelen felnőtt város zaja, színe, a „szagok zuhataga", a „szennyes forgatag", „a csúnyaságnak, a közönségességnek, az üzletiségnek […] a tanyája". Bizonyára zavaró volt az is, hogy a Nyugat szerkesztőségétől, az írók otthonának számító kávéházaktól, a Centráltól és a New York kávéháztól jó másfél–két órai utazás-távolságra élt.

A Budapesten lakó Kosztolányi, a Babitscsal hamar személyes baráti viszonyba került Móricz Zsigmond és Schöpflin Aladár, a Nyugat vezérkara, főleg Ignotus, de a barátok is azt szerették volna, hogy a költő az 1912/1913. tanévet már ne Újpesten, hanem valamelyik budapesti gimnáziumban kezdje el. Polányi Cecil a Továbbképző Lyceumba hívta tanárnak, Ignotus ismét Szüllő Géza parlamenti képviselőhöz fordult, aki újból a

miniszternél interveniált. Együttes erőfeszítésüknek és Dienes Pál közvetítő tevékenységének eredményeként Babits 1912 késő őszén a budapesti tisztviselőtelepi gimnázium tanára lett.

Ez a gimnázium, amelyik 1904-ben egy favázas épületben elhelyezett két első osztállyal kezdte meg a működését, 1911-ben költözött a Népligettel szemben, a Hungária körút, Elnök utca, Villám utca és Kendeffy utca közötti részen elkészült új épületbe. A „tündérpalotá"-ban – ahogy az idejárók és a környékbeliek nevezték – a francia, német és svájci iskolaszervezési tapasztalatokat felhasználó intézményben könyvtár, olvasószoba, díszterem, zeneterem, tanulószoba, fizika-, biológia-, vegytan-, földrajz-, rajz-, ábrázológeometria-előadó volt, voltak előkészítő és kísérleti termek, lakatos-, asztalos-, könyvkötő- és vasesztergályos műhelyek. Az új iskola az 1911/1912. tanévben lett nyolc évfolyamos főgimnázium. Az intézmény alapító igazgatója, a Babitsnál húsz évvel idősebb Gaál Mózes volt, Benedek Elek mellett a korszak egyik legnépszerűbb ifjúsági írója (1914 és 1936 között Az Én Újságom című gyermeklap szerkesztője, 1919-től a Pest-vidéki tankerület főigazgatója). Pedagógiai programjában a magas szintű elméleti oktatást, a korszerű szemléltetést, a gyakorlati képzést, a tanulásban lemaradók segítését, a tehetséges diákokkal való személyes kapcsolatok kialakítását, a művészetek és a természet szeretetét egyformán szorgalmazta. „Tegyük belül is értékessé a kívülről pompás palotát – mondta programbeszédében 1911. május 1-jén a diákok és a szülők előtt. – Ne azt mondják iskolánkról, hogy szép, mondják, hogy jó."

Ebben a gimnáziumban tanított 1907-től a matematika–fizika szakos Dienes Pál. Dienes 1905-ben szerzett doktorátust Budapesten és Párizsban, 1906-ban megnősült, feleségül vette a vele egyszerre (matematikából, filozófiából és esztétikából) doktoráló Geiger Valériát, Babits másod-unokatestvérét, a szekszárdi telekszomszédjuk, Geiger Gyula ügyvéd és lapszerkesztő lányát, Bergson tanítványát (és később több művének fordítóját), aki a házasságkötés után a Dienes Valéria nevet vette fel.

özv. Babits Mihályné Kelemen Auróra, Babits Mihály és Babits Angyalka, 1912

Komjáthy Aladár, Dienes Pál, Babits Mihály Budapesten a Gambrinus Étteremben 1912. március 19-én. A képeslapot Dienes Valériának küldték el Párizsba

Dienes Pál 1912 legelején ismerkedett meg a felesége révén a költővel. A sokoldalú tisztviselőtelepi tanár, aki a gimnáziumban szaktárgyain kívül filozófiát és francia nyelvet is tanított, gyorsan és könnyen megbarátkozott a nála egy évvel fiatalabb, a differenciál- és integrálszámítás iránt erősen érdeklődő Babitscsal. Bizonyára Dienes Pál hívta fel Gaál Mózes figyelmét a költőre. Babits 1912 júniusában már tisztelgő-bemutatkozó látogatást tett Gaáléknál. A nyári szünetben úgy látszhatott, az áthelyezés ügye a legnagyobb rendben van. Szeptemberben váratlan szervezési problémák adódtak, Hatvany és Ignotus sürgetésére Szüllő Géza ismételten interveniált a miniszternél, aki végül is a november 13-án kelt rendeletében intézkedett Babits áthelyezéséről a tisztviselőtelepi gimnáziumba.

A Tisztviselőtelep azonban nagyon messze volt Rákospalotától. A könnyen meghűlő, gyakran köhécselő, betegeskedő, a váratlan helyzetekben eligazodni nem tudó, a legkisebb bizonytalanságtól is ódzkodó Babits nem vállalhatta a naponkénti utazást. Éppen ezért azonnal lakás után nézett. Dienesék és Gaálék segítségével talált is egy megfelelőt a Szabóky utca 54-ben, egy földszintes, négyablakos díszes épületben, ahol két szobát bérbe vett. A költözködésre azonban nem volt pénze. Az *Isteni színjáték Pokol* című részének megjelenése előtt három nappal, 1912. november 15-én ismételten özvegy anyjától kért kölcsön. „Egyetlen reményem – írta –, hogy ti még most az egyszer kisegítetek néhány száz koronával. Tudom, hogy ezt nem érdemlem meg, de nincs máshová fordulnom".

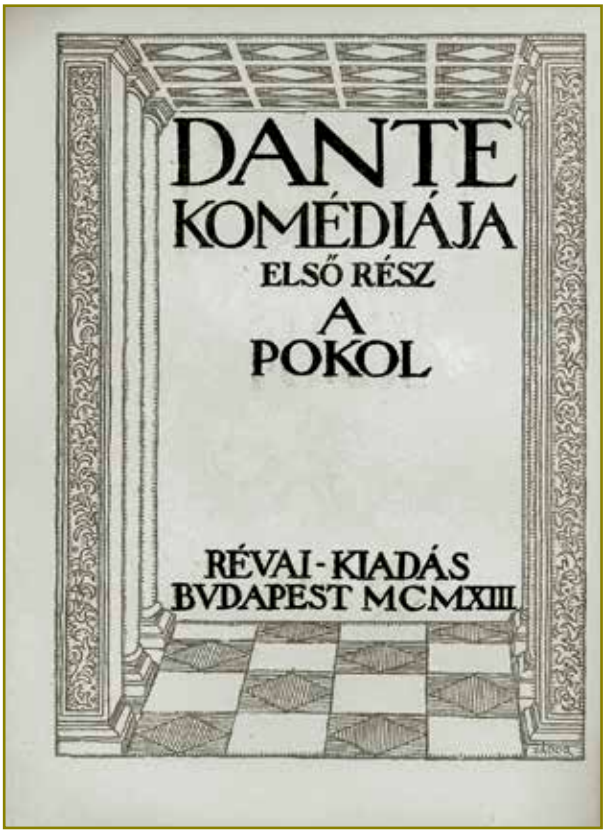

Dante komédiája 1. A Pokol 1912. Zádor István könyvdíszeivel, Kelemen Imrének dedikálva.

Babits az 1912/1913. tanévben a gimnáziumban az egyik első osztályban magyart és latint tanított, itt osztályfőnök is lett, negyedikben magyar, nyolcadikban görögpótló irodalomórákat kapott. Az 1913/1914. tanévben tovább vitte az alsóbb osztályokat, és az egyik ötödikben kezdett görögpótlót tanítani. Az igazgató ugyanakkor megbízta a Széchenyi-önképzőkör vezetésével.

„Aszkétaszerű, papos megjelenésű, szerény, sőt talán kissé félszeg ember" volt, emlékezett a költőre az egyik tanítványa, „sötétbőrű, de azért mindig sápadt, beesett arcával, tétova tekintetével maga volt a szerencsétlenség szobra, a félszegség mintaképe […] nem volt csöppet sem ideális férfi alak. Merengő lénye, amely mindig mindenkinek részben igazat adott, félszeg kézfogásai, kissé köpködő beszéde és néha indulatos kéz- és arcrángásai, nem voltak ideálisak", tette hozzá a másik (olvasható Téglás János 1991-es kötetében). Abban azonban minden visszaemlékező megegyezett, hogy tudása lenyűgöző, hogy „tudott tiszteletet teremteni maga körül", meg abban is, hogy „az összefüggő gondolatoknak, a szép beszédnek" nagy jelentőséget tulajdonított, „nagy hangsúlyt helyezett az írásbeliknél a helyesírásra, a tömör gondolatátvitelre, az összefüggésre és a szép stílusra". Többen idézték az önképzőkörben végzett munkáját is. Ezekből az adatokból és az iskola 1913/1914. évi értesítőjében megjelent beszámolóban olvasható: az önképzőköri ülések vasárnap délelőttönként voltak; a tanév során 24 gyűlést tartottak; díszgyűlést szerveztek november 18-án, március 15-én, „egy nyilvános ülést pedig Széchenyi emlékének" szenteltek. Egy-egy alkalommal szépirodalmi műveket, műfordításokat, tudományos értekezéseket, természettudományi dolgozatokat olvastak föl, zeneszámokat mutattak be. Babits az önképzőkör tisztségviselőivel személyes kapcsolatba is került. A diákok meglátogatták a lakásán, itt beszélték meg „az önképzőkör ülésére előkészített anyagot" (idézi Téglás János az 1915/1916. évi ifjúsági elnök, Dörner György visszaemlékezését), a beszélgetés közben a költő gyakran az egyik szoba falát beborító könyvespolchoz lépett, „kikereste állványáról a vonatkozó könyvet, és az odavágó részt felolvasta".

Az 1912 novemberétől 1914 augusztusáig terjedő időszak Babits személyes sorsának és irodalmi életének is új szakasza volt. A *Pokol* megjelenése után, 1912 novembere és 1914 januárja között nem kevesebb, mint 21 ismertetés és bírálat foglalkozott a fordítással. Megnőtt az a kör, amelyen belül számon tartották a költőt: besorolódott az olvasók közé Kozma Andor, a népnemzeti iskola költője és Rákosi Jenő, az MTA és a főrendiház tagja, a Budapesti Hírlap szerkesztője, kiadója, társtulajdonosa, az Újság nagyhatalmú főszerkesztője (ismeretes a Babitsnak küldött köszönőleveleikből), meg azok a rokonok is, akik nagyon fontosak voltak a költő számára, akiket azonban megriasztott az első két verseskötet visszhangja és a Nyugathoz csatlakozás ténye. 1913-ban új híveket szerzett Babitsnak a Nyugatban közzétett regény, *A gólyakalifa.* És növelték olvasóközönségét a Nyugatban, a Vasárnapi Újságban, a Világban, Az Érdekes Újság Dekameronjában, A Hétben megjelent versei, novellái, műfordításai, tanulmányai, bírálatai. A népszerűség növekedését jelezte, hogy 1913. március 3-án Pintér Jenő föltűnően udvarias levélben közölte: a Magyar Irodalomtörténeti Társaság első rendes közgyűlésén választmányi tagnak megválasztotta a költőt. Szabó Dezső, akkor éppen sümegi tanár, a fővárosban járva feltétlenül szükségesnek ítélte, hogy lakásán Babitsot felkeresse, Békássy Ferenc, a Cambridge-ben tanuló arisztokrata pedig 1914 januárjában véleményét kérte az általa írt versekről.

Ebben az időszakban mélyedt el Babits barátsága Dienesékkel, Szilasi Vilmossal és Komjáthy Aladárral.

Dienesék, a tisztviselőtelepi gimnázium mögötti Villám utcában laktak, s tőlük nem egészen két utcasarokkal arrébb volt a költő Szabóky utcai lakása. Az ebédet mindhármuknak a gimnáziumból hozták, s rendszerint Dieneséknél együtt költötték el. A közös ebéd után Babits gyakran maradt ott a Villám utcában. Ilyenkor vagy olvasgatott, vagy éppen készülő műveiből, az *Isteni színjáték*ból, *A gólyakalifá*ból olvasott fel a házaspárnak. A két férfi gyakran szópárbajt vívott. Találós kérdéseket fogalmaztak, „különböző nyelvek szavait keverték találós mondatokká, vagy versenyfeladatokat adtak egymásnak különböző nyelvek ritka szavaiból". A beszélgetésekben nyilvánvalóan szerepet kapott a házaspár

tudományos tevékenysége is. A matematikus férj folyamatosan írta magyar és francia nyelvű dolgozatait, több értekezését bemutatta a Magyar Tudományos Akadémia III. osztályán, 1908-tól (egyetemi magántanárként) több alkalommal tartott felolvasást is. A matematikus-filozófus feleség, aki 1910-ben le-

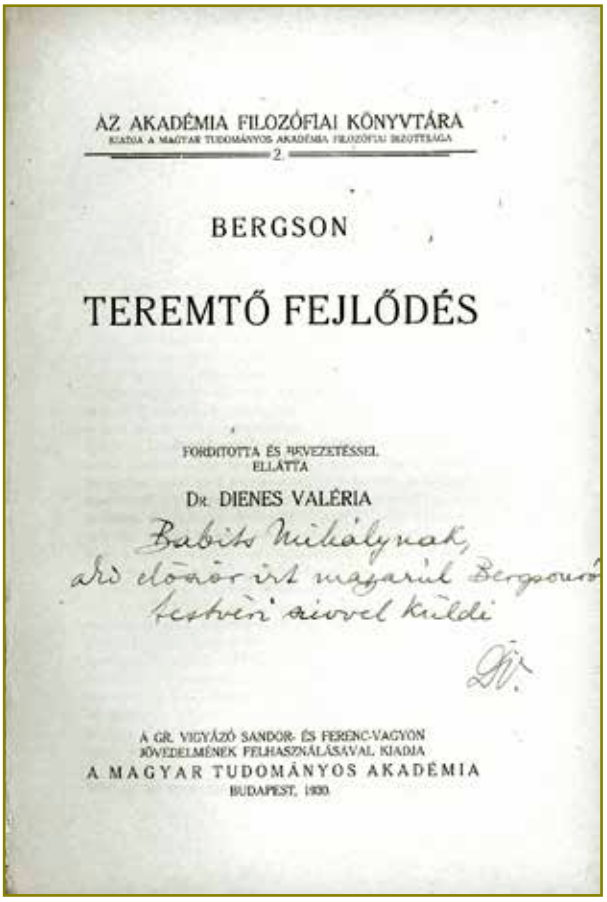

AZ AKADÉMIA FILOZÓFIAI KÖNYVTÁRA
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA FILOZÓFIAI BIZOTTSÁGA
2.

BERGSON

TEREMTŐ FEJLŐDÉS

FORDÍTOTTA ÉS BEVEZETÉSSEL ELLÁTTA
Dr. DIENES VALÉRIA

Babits Mihálynak,
aki először írt magyarul Bergsonról
testvéri szívvel küldi
D. V.

A GR. VIGYÁZÓ SÁNDOR- ÉS FERENC-VAGYON JÖVEDELMÉNEK FELHASZNÁLÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BUDAPEST, 1930.

Dienes Valéria dedikációja Babitsnak

fordította Bergsonnak Babits róla írt tanulmányát, 1912 végén, 1913 elején a francia filozófus egyik könyvét ültette át magyarra, ezenközben a Bergson-féle mozdulatpszichológia alapján, Isadora Duncan inspirációjára kidolgozta a mozdulatvilág rendszerét, az orkesztikát. A délutáni beszélgetésekben nyilvánvalóan mindezek szóba is kerültek. Babits ezeken az eszmecseréken közvetve (nem lehetetlen, hogy egyszer-egyszer közvetlenül is) kapcsolatba került azokkal a személyekkel is, akik Dienesék baráti körét alkották. Ez a kör – amelybe beletartozott Jászi Oszkár, a polgári radikális mozgalom egyik ideológusa, a felesége, Lesznai Anna írónő, Madzsar József orvos, Madzsarné Jászi Alice, a női testkultúra hazai úttörője – a Huszadik Század című folyóirathoz, a Társadalomtudományi Társasághoz, távolabbról a Galilei Körhöz teremthetett szellemi kapcsolatot.

Szilasi Vilmossal, akinek legelső tanulmánya, a *Görög derű* a Nyugat 1908-i évfo-

Babits Mihály és Komjáthy Aladár. Székely Aladár felvétele 1917 körül.

lyamában jelent meg, Babits 1910-ben még Fogarasról került levél-kapcsolatba. A költő innen köszönte meg azt a „szokatlan élvezet”-et, amelyet a 21 éves szerző Platónról szóló monográfiájával neki szerzett. Szilasi – Eötvös-kollégiumi tanulás, párizsi és berlini tanulmányok után, Alexander Bernát tanársegédeként – 1913 elején ismerkedett meg személyesen Babitscsal. Addig már váltottak egymással néhány levelet. Ezekből a kártyákból (és Gál István tanulmányából) tudható: a közös filozófiai érdeklődés, a görög kultúra tisztelete, a Szilasit külön is ismerő Dienes házaspár figyelme, otthonuk légköre erősít-

hette kettőjük kötődését is. Szilasi mindenesetre 1913 második felében már rendszeres vendég volt a Szabóky utcában.

Ebbe a körbe került be Babits révén a Szilasinál öt évvel fiatalabb Komjáthy Aladár. Komjáthy az újpesti gimnáziumban Babits osztályába járt. Tagja volt az önképzőkörnek,

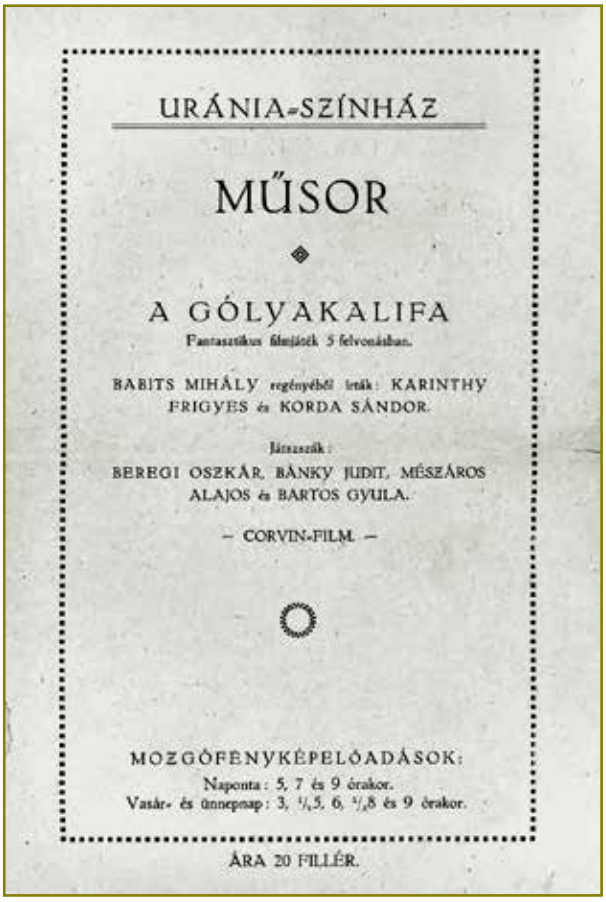
URÁNIA-SZÍNHÁZ

MŰSOR

A GÓLYAKALIFA

Fantasztikus filmjáték 5 felvonásban.

BABITS MIHÁLY regényéből írták: KARINTHY FRIGYES és KORDA SÁNDOR.

Játszanak:
BEREGI OSZKÁR, BÁNKY JUDIT, MÉSZÁROS ALAJOS és BARTOS GYULA.

— CORVIN-FILM —

MOZGÓFENYKÉPELŐADÁSOK:
Naponta: 5, 7 és 9 órakor.
Vasár- és ünnepnap: 3, ½5, 6, ½8 és 9 órakor.

ÁRA 20 FILLÉR.

A Gólykalifából készült film reklámja

érdeklődött az irodalom iránt, verseket is írt. A költő „lélek szerint”-i gyermekének tekintette (olvasható az 1912 júniusában elkészült, 1913-ban a Nyugatban megjelent versben, *A „fiamhoz”* című alkotásban). Komjáthyval a Tisztviselőtelepre kerülve is fenntartotta a barátságot. Az egykori diák többször meglátogatta őt a Szabóky utcában. 1913 júniusában, egy évvel azután, hogy Babits megjárta Ravennát, Firenzét meg Sienát és Assisit, együtt indultak el Itáliába. A Szent Márk téren véletlenül találkoztak Móricz Zsigmonddal és feleségével, néhány napot együtt töltöttek, együtt voltak Veronában és a Garda-tó mellett, majd Babitsék elindultak Milánóba, Észak-Olaszországba, Svájcba és Franciaországba. A költő, miközben most is Dante nyomát kereste, pontosan úgy, amint azt Goethe tette korábban, feltételezhetően végig abban a hangulatban kalauzolta tanítványát, amelyet 1941-ben Móricz idézett fel a *Babits Mihálylyal a Garda-tón* című írásában. Komjáthy, aki végül költő is lett (verseit 1918-tól hozta a Nyugat, 1940-ben a *Szavak lánca* című kötetéért Baumgarten-díjat kapott), 1913 őszén többször volt együtt Babitscsal és Szilasival a Múzeum kávéházban, a Centrálban, Dienéseknél, a Pedagógiai Szeminárium felolvasásán és kiállításokon. Augusztustól ő tisztázta le *A gólyakalifát*, az 1913 júliusától decemberig készülő regényt. Komjáthy, Szilasi, Babits bizonyára beszélgettek is az alkotásról. Szilasi Vilmos 1913. december 31-én mindenesetre örömmel közvetíti „a nagyközönség”, a „félliterátusok” és „literátusok” véleményét a regényről mint az akkori magyar irodalom „legmeglepőbb terméké”-ről. Hasonlóképpen számol be a sikerről 1914. január 10-én Fenyő Miksa. Egy székelyudvarhelyi olvasó, Pálla Jenő főreáliskolai tanár pedig felajánlja, szívesen elkészíti majd a könyvformában való megjelenéskor a szöveget kísérő illusztrációkat. Szilasi december 31-i levelében mást is ír. Azt javasolja Babitsnak, haladéktalanul kezdjen bele egy új versbe, egy új novellába, „leginkább egy szép regénybe”.

1914 háborús készülődéstől terhes tavasza azonban az elmélyült munkára már nem hagyott időt.

„Az én életemben a legnagyobb fordulópont a háború volt”

„A hadüzenet napján, 1914. július 28-án Babits otthon volt Szekszárdon. Délben érkezett Budapestről, írta 1939-ben a *Curriculum vitae*ben, útközben a vonaton egy francia könyvet olvasott »bizonyos rejtelmes fizikai

LEVELEZŐLAP

Nagyságos özv. Babits Mihálynné asszonynak Szekszárd Tolna vármegye László u. 127.

A budapesti tisztviselőtelepi fügönn.

Művészeti rajzterem.

A Babits Mihály édesanyjának, 1914. július 26.

tüneményekről, melyek esetleges kozmikus befolyások«-kal megváltoztathatják planétánk életét […]. Ebéd után hirtelen elborult – folytatódik a leírás –, szinte egészen sötét lett, mint ítélet napján, a fák derékban megcsavarodtak, az udvar közepén hatalmas portölcsér emelkedett, s az emeletről egy ablaktábla csörömpölve zuhant a pázsitra. A kapu fölött magától csöngött a drótcsengő. Minden olyan volt, mintha csakugyan valami kozmikus erő ragadta volna meg a világot, s az elemek harcával jelentené be, hogy ezentúl minden másképp lesz, mint eddig volt […]. Másnap izgatott csoportok gyűltek az utcákon, mindenki a jövőt találgatta, a katonasorban lévők már bevonulásra készülődtek, a türelmetlenek a vasúthoz gyalogoltak ki újságért. A vonat valószínűtlenül késett."

Július 28-a minden kortárs emlékezetében ekképp idéződött. Ady Endre 1917. februári versében, az *Emlékezés egy nyár-éjszakára* címűben rendkívüli természeti jelenségeket kapcsolt e naphoz, testvére, Ady Lajos az aratást odahagyó, a legközelebbi vasútállomás felé igyekvő „mámoros" katonakorú legénnyekről írt, az Aradon időző Komjáthy Aladár a költőnek címzett levelében „tüntető lelkes tömeg"-ről, az „óriási tömegű katoná"-ról szólt. Ez a hangulat jellemezte Európa nagy részét. A háború első heteiben, olvasható Stefan Zweig *Búcsú a tegnaptól* című könyvében, „a legjobb szándékú embereket is áthatotta a vérgőz", sokan „hirtelen meghazafiasodtak", a „patriotizmusból irredentizmus lett". A költők és alkalmi poéták is megszólaltak. Julius But német kritikus „számítása szerint" 1914 szeptemberében már „másfél millióra ment a német háborús versek száma", 1916-ra, a Gyulai Ágost által szerkesztett *Háborús antológia* előszavában olvasható ez a szám is, már mintegy tízezer „háborús vers" született Magyarországon.

Az események megosztották a Nyugat táborát is. A folyóirat kettős, augusztus 16–szeptember 1-jei számában Ignotus a *Háború*

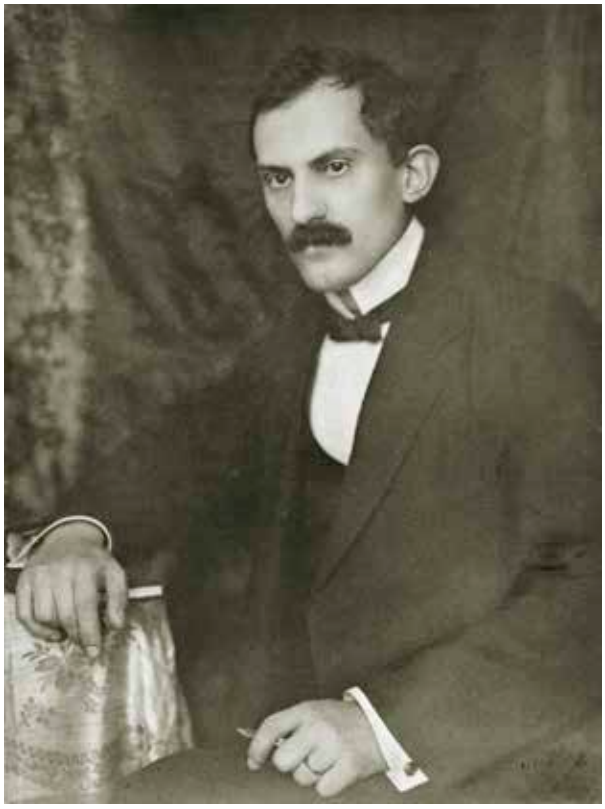

Babits Mihály 1914-ben, Máté Olga felvétele

című cikkben a magyarságra veszélyes „szerb, román vagy orosz" „fenyegetés"-re gondolva leírta: ez az Osztrák–Magyar Birodalom „népeinek háborúja". Babits másként vélekedett.

Ugyanebben a lapszámban *Gyermekek és háború* című írásában kétségbeesett rettenetét foglalta szavakba a „lelkes döbbenetű tömeg” láttán. Ebben a hónapban az első, áldozatokról szóló hadijelentés nyomán *Fiatal katona* címmel verset írt. Egy bécsi műintézet felkérésére októberben megírta ima-parafrázisát, a *Miatyánk*ot, a „harcokban, bűnökben, szennyekben” vergődő „árva világ” Istenhez könyörgését. Ezenközben már személyesen is érintette a háború. Testvére, Babits István, várva a behívót, 1914 őszén nem folytatta jogi tanulmányait, szeptemberben megjelent a sorozáson, 1915 elején bevonult Kaposvárra, innen hamarosan a csehországi Reichenberg-be vitték ezredét, majd a keleti hadszíntérre vezényelték (ahol 1916 nyarán a Bruszilov-offenzívában hadifogságba esett, a berezovkai hadifogolytáborba került, majd Japánt megjárva, hosszú tengeri úton érkezett haza 1920-ban). Szekszárdra ugyanekkor eljutott a híre (vagy álhíre) annak, hogy a költő „nemzetőrnek készül”. Ebből nem lett semmi, a háborús helyzetre tekintettel azonban Babits a tisztviselőtelepi gimnáziumban lemondott a neki megítélt egyéves alkotói szabadságról, s részt vállalt a hadba vonult tanárok óráinak ellátásában is, heti 17 és 18 órában tanított magyar nyelv és irodalmat, latint, görögöt, görögpótlót és történelmet.

Babits Mihály: Miatyánk műlap, 1914

Babits István Szibériában 1920. március végén

Babits 1915 tavaszától teoretikus problémaként és praktikus kényszerként is megélte a háborút.

1915 augusztusában, a harctérre érkezése utáni harmadik napon hősi halált halt Békássy Ferencről szóló írásában, a *B. F. huszárönkéntes: elesett az északi harctéren, 1915. június* című cikkében elutasítja a háborút mint „nem természetes küzdelm”-et, mely nem „az erős túlélését, a faj kiválasztódását és javulását”, hanem „a legkiválóbb elem” pusz-

LEVELEZŐ-LAP

Nagyságos özv. Babits Mihálynné asszony

Szekszárd

Szent László u. 12 sz.

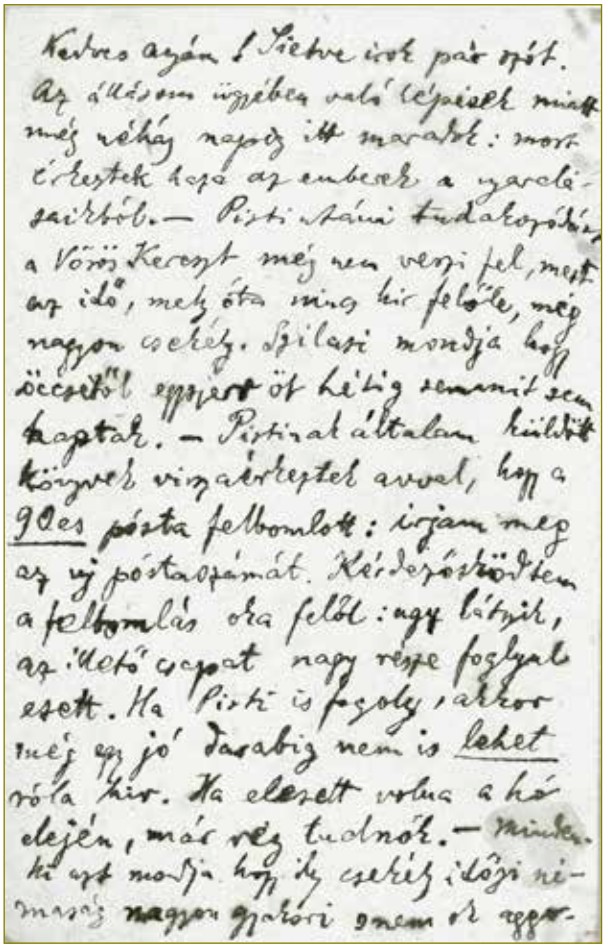
Kedves anyám! Sietve írok pár szót. Az állásom ügyében való lépéseik miatt még néhány napig itt maradok: most érkeztek haza az emberek a nyaralásaikból. — Pisti Szántó tudakozódik, a Vörös Kereszt még nem veszi fel, mert az idő, mely óta nincs hír felőle, még nagyon csekély. Szilasi mondja hogy öccsétől egyszer öt hétig semmit sem kaptak. — Pistinek általam küldött könyvek visszakerültek avval, hogy a 90es pósta felbomlott: irjam meg az uj postacímét. Kérdezősködtem a felbomlás ora felől: egy hétnyi, az illető csapat nagy része foglyul esett. Ha Pisti is fogoly, akkor még egy jó darabig nem is lehet róla hír. Ha elesett volna a hó elején, már régen tudnók. — Minden ki azt mondja hogy ily csekély időszi nemzet nagyon gyakori nem és egy-

Babits Mihály édesanyjának, Budapest 1916. augusztus 21.

tulását idézi elő. 1917-ben, *Ágoston*-esszéjében a harcot „antiintellektuális élet”-nek mondja, a *Leibniz mint hazafi* című írásában „a nemzeteken felülálló, igazságos és mindent egyformán megértő” „Rend”-ért emelt szót. 1918. január 19-én a Nyugatban, *A veszedelmes világnézet* című esszéjében ismételten az antiintellektualizmus következményének írta a háborút. 1918-ban pedig egy egész kis könyvet szentelt a békegondolatnak. Az Új Magyarország Részvénytársaság kérésére lefordította Kant művét, *Az örök béké*t, a tőle különben távol álló jogi és etikai munkát. Egy tanulmánnyal egészítette ki a szöveget, melyet aztán *Kant és Az örök béke* címmel külön is megjelentetett a Nyugatban; a könyvhöz jegyzeteket és a békemozgalom irodalmának áttekintését is hozzákapcsolta.

Babits a „hétköznapokban” még erőteljesebben érzékelhette a háború következményeit. 1915. augusztus 16-án a Nyugatban megjelent a *Játszottam a kezével* című verse. Ezért az alkotásért, melynek záró három sorában a kedveséről szólva leírja: „nagyobb örömmel ontanám / kis ujjáért a csobogó vért, / mint száz királyért, lobogóért!”, Rákosi Jenő, aki a *Pokol* fordításpéldányát emlegetett szeretettel köszönte meg 1912-ben, Dunántúli álnéven éles támadást intézett a szerző ellen a Budapesti Hírlapban 1915. október 20-án. November 5-én és 6-án a tisztviselőtelepi gimnázium hét tanárának kérésére „rendkívüli tanácskozás”-t tartottak, melyben felkérték Babitsot, hogy „a tanártestület becsületének, jó hírnevének” érdekében „ez ügyben nyilatkozatot tegyen”. A Külügy-Hadügy című újság november 14-én, a Magyar Kultúra november 20-án már keményebben beszélt. Az első, a csatatereken vérző katonákkal szembeállítja az itthon lézengő „kettő-három nyomorult, magyarul dadogó, de az isten tudja, hogy micsoda szerzet”-et, kilátásba helyezve azok megbüntetését, „akik kényelmesen odújukban így becsülik” a katonák vére-hullását. A második lapban az ostoba magyarokat, Adyt, Babitsot, Móriczot kihasználó nem-magyarokról és „a »nyugatosok« néven ismert anarchista tanyá”-n „a nemzetölés céltudatos kitervezőinek vak eszközévé” vált Babitsról lehetett olvasni.

A költő elleni hisztéria eredménye hamar megmutatkozott. 1915 decemberében a Petőfi Társaság Herczeg Ferenc elnökletével, Ferenczi Zoltán és Endrődi Sándor alelnökletével és a főtitkár, Várady Antal irányításával megtartott „évi tagválasztó gyűlésé”-n a jelen lévő 28 rendes tag Gyóni Gézát, Móra Ferencet és Malonyay Dezsőt választotta be a Társaság-

Március 26-ikán délelőtt 11 órakor

A NYUGAT

JÓTÉKONYCÉLU MATINÉT

rendez, elsősorban a lap előfizetői számára, az Országos m. kir. Zeneakadémia nagytermében (Liszt Ferenc-tér)

A VAK KATONÁK JAVÁRA.

A matinén felolvasással szerepelnek:

ADY ENDRE, BABITS MIHÁLY, IGNOTUS, KARINTHY FRIGYES, KÉRI PÁL és MÓRICZ ZSIGMOND.

Ezenkívül SZÉKELYHIDY FERENC énekli STRASSER ISTVÁNNAK ADY, BABITS és mások verseire írt dalait

Zongorán STRASSER ISTVÁN kíséri.

Helyárak a tulsó oldalon.

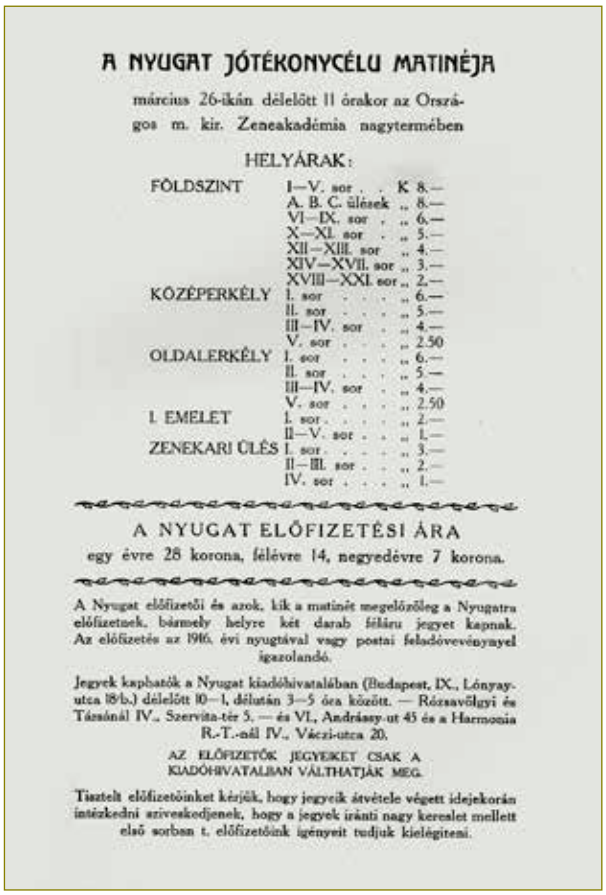

A NYUGAT JÓTÉKONYCÉLU MATINÉJA

március 26-ikán délelőtt 11 órakor az Országos m. kir. Zeneakadémia nagytermében

HELYÁRAK:

FÖLDSZINT	I—V. sor	K 8.—
	A. B. C. ülések	„ 8.—
	VI—IX. sor	„ 6.—
	X—XI. sor	„ 5.—
	XII—XIII. sor	„ 4.—
	XIV—XVII. sor	„ 3.—
	XVIII—XXI. sor	„ 2.—
KÖZÉPERKÉLY	I. sor	„ 6.—
	II. sor	„ 5.—
	III—IV. sor	„ 4.—
	V. sor	„ 2.50
OLDALERKÉLY	I. sor	„ 6.—
	II. sor	„ 5.—
	III—IV. sor	„ 4.—
	V. sor	„ 2.50
I. EMELET	I. sor	„ 2.—
	II—V. sor	„ 1.—
ZENEKARI ÜLÉS	I. sor	„ 3.—
	II—III. sor	„ 2.—
	IV. sor	„ 1.—

A NYUGAT ELŐFIZETÉSI ÁRA

egy évre 28 korona, félévre 14, negyedévre 7 korona.

A Nyugat előfizetői és azok, kik a matinét megelőzőleg a Nyugatra előfizetnek, bármely helyre két darab féláru jegyet kapnak. Az előfizetés az 1916. évi nyugtával vagy postai feladóvevénnyel igazolandó.

Jegyek kaphatók a Nyugat kiadóhivatalában (Budapest, IX., Lónyay-utca 18/b.) délelőtt 10—1, délután 3—5 óra között. — Rózsavölgyi és Tásnál IV., Szervita-tér 5. — és VI., Andrássy-ut 45 és a Harmonia R.-T.-nál IV., Váczi-utca 20.

AZ ELŐFIZETŐK JEGYEKET CSAK A KIADÓHIVATALBAN VÁLTHATJÁK MEG.

Tisztelt előfizetőinket kérjük, hogy jegyeik átvétele végett idejekorán intézkedni szíveskedjenek, hogy a jegyek iránti nagy kereslet mellett első sorban t. előfizetőink igényeit tudjuk kielégíteni.

Babits 1916. március 26-án a Nyugat matinén szavalta el a Húsvét előtt című versét

ba, 16, 18 és 17 szavazattal. A legkevesebb szavazatot Juhász Gyula, Krüzsey Erzsike és Babits Mihály kapta. Nekik négy, három és két voks jutott. 1916 januárjában Babits munkavégzését felfüggesztették a tisztviselőtelepi gimnáziumban, s szolgálattételre a Budapest-vidéki Tankerületi Főigazgatóságra rendelték. A háború szenvedéseit egyre mélyebben megélő költő, aki – Szilasi Vilmos emlékezete szerint – ekkortájt gyakran társaságban is feljajdult, s előfordult, hogy az utcán „fékezhetetlen indulat fogta el, és kiáltva figyelmeztette az embereket a rémségekre, melyek körülöttük lejátszódtak", pár napig járt csak be a Főigazgatóságra. Az irodalomtörténész főigazgató, az akadémikus Badics Ferenc jóindulatú segítsége folytán februárban és márciusban mentesült a munkavégzés alól. A világból azonban nem hátrált ki. Március 26-án a Zeneakadémián, a Nyugat-matinén olvasta fel a *Húsvét előtt* című versét. Az eseményt az első világháborúban gyalogos csapattiszt, az 1915-ben súlyosan megsebesült költő, író, újságíró Szentimrei Jenő emlékezete így őrizte meg: „Keskeny arcélű, olajossárga bőrű, fekete nézésű, hajú és szemű sovány ember szaladt ki az emelvényre. Még szemüvegének kerete is fekete volt. Nem középre, hol a felolvasó asztalka állott, hanem azon is túl, jobbra előre, egészen előre. Mintha valahonnan riadtan menekült volna a publikum elé, ahol ismét ellenséges tekintetekkel találta magát szemközt […]. Hang hördült belőle. Mintha idegené lett volna ez a hang, nem az övé. Talán a vers címét sem olvasta, egyenesen belevágott:

»Ha kiszakad ajkam, akkor is…«

Megjelenésnek, hangnak, költeménynek együtt olyan volt a hatása, mintha ott, abban a helyben, abban a minutumban találták volna meg egymást […].

Nagy pillanat volt […]. Mindenkinek éreznie kellett a teremben, hogy most, ebben a percben és ezen a helyen történt valami. Verbum caro factum est. Az ige szemünk láttára, fülünk hallatára testté lőn. Tetté lőn."

A háborús helyzet intenzív átélésén, az expresszionista költők szenvedésben-osztozás közös gondolatán túl e vers mögött ott van az orosz hadszíntérről érkezett levelek tapasztalata is. Babits István 1916. május 17-én például a támadás előtti állapotról írt, a harctérre boruló „óriási csendesség"-ről, a szívén erőt vevő „különös fájdalom"-ról, „a Halál végtelen birodalmá"-ról, amiből, nem tudható, hazakerül-e még; június 27-én a szekszárdi jó barát, Kovács László a pergőtűzről szólt, a gránátról, mely „összetépte" tisztiszolgáját, akit „vértől lucskosan", hordágyon vittek el mellette; Babits István június 28-án és július 24-én az orosz áttörésről számolt be, nem sokkal hadifogságba kerülése előtt, a Bruszilov-offenzíváról, a támadást bevezető pergőtűzről, ami „egyszerűen borzasztó volt",

Ady és Babits 1917 júliusában.
Székely Aladár felvétele.

meg arról, hogy „a Halál országában" miként hatalmasodik el mindenkin a „sors felett való keserűség; a másokéra való irigység; lemondás-beletörődés; az életnek, mint létező legfőbb jónak a felismerése"; ezt az ítéletet erősítették Moholy-Nagy László rövid szövegű, rajzolt levelezőlapjai is. 1916 végén az orosz hadsereg áttörte az uzsoki, vereckei, beszhidi, toronyai és körösmezei hágókat, az ezeresztendős határokat. A győzelemben csak az elvakultak hittek. A „józanabbak tudták, ha megússzuk is – írta Várkonyi Nándor –, Magyarország nem kerül ki épen a háborúból".

Babits 1916 áprilisától 1917 január–februárjáig nem írt verset. 1917 februárjában írta meg a *Fortissimó*t. Az anyák sírását, a férfiak káromlását, a „drága fiúk" pusztulását közömbösen szemlélő Isten képét felvillantó vers miatt elkobozták a Nyugat 1917. március 1-jei számát. A költőt még aznap a „közbotrány okozására alkalmasnak" mutatkozó vers miatt végzésben értesítették a lappéldányok lefoglalásáról, március 6-án pedig a budapesti királyi büntető törvényszék vádtanácsa nem nyilvános tárgyaláson tárgyalta az ügyet. Március és április az ügyvédi folyamodvány és Babits védekező iratának elkészítésével, egy esetleges újabb tárgyalásra való felkészüléssel és hírlapi támadásokkal telt el. Az a Burján Károly, aki a Magyar Kultúrában 1915. november 20-án a *Játszottam a kezével* című vers miatt már megtámadta Babitsot, a *Fortissimó*t egyszerű „káromkodás"-nak mondta, az Élet újságírója 1917. március 11-én meg „férges almá"-hoz hasonlította a költeményt.

A *Fortissimo*-ügy elmarasztalás nélküli megszüntetésére-lezárására, dr. Váry Albert sajtóügyész jóindulatú segítségével, 1917. augusztus elején került sor.

*

Babits ekkor már a Reviczky utcában lakott, s a Munkácsy Mihály utcában működő VI. kerületi főgimnázium tanára volt.

1916 júniusában költözött a Reviczky utca 7. számú ház harmadik emeleti, háromszobás lakásába. A Kálvin tér közelében lévő kis utca Budapest „szolid", de „arisztokratikus" része volt. Grófi paloták voltak erre, meg a francia követség és a Sacre Coeur leánygimnáziuma, üzlet nem volt itt (mondta a költő 1926 decemberében a Pesti Napló riporterének). Széles, rózsaszínű kőlépcsőkön kellett felmenni a lakásba. „Az előszoba sötét és hosszú volt – írta Sárközi György –, végéből nyílt a nagy szoba, olyan szalon és ebédlő együtt; jobbra a hálószoba, balra a könyvtárszoba […]. A nagy szobában régimódi bútorok álltak […]. Itt lógtak a falon a kályha mellett, meg az íróasztal felett a régi családi képek […]. Itt lógott

Babits Mihály az 1920-as évek végén. Apai dédapja íróasztala előtt áll, a falon dédanyja, Babits Mihályné Engel Rozália portréja

az anyai kanonok nagybátya képe is." Életének nehéz időszakában cserélt lakást a költő.

1916. március végén telt le a Budapestvidéki Tankerületi Főigazgatóságon a munkavégzés alóli mentessége. A főigazgató Badics Ferenc felterjesztésére a Vallás és Közoktatási Minisztérium előbb júliusig, majd pedig október 31-éig betegség címén szabadságolta Babitsot. A költő a szabadságolási idő alatt mindenképpen szeretett volna biztos gimnáziumi állást szerezni magának. Barátai és tisztelői – talán Wolfner József folyóirat- és könyvkiadó, esetleg Ignotus vagy mások – újból a nagy befolyású Herczeg Ferenc segítségét kérték. Herczegnek a *Játszottam a kezével*-botrány idején sikerült elhárítani a költőt fenyegető miniszteri fegyelmi büntetést. Az Új Idők szerkesztője most is interveniált Babits ügyében, s az ő (meg esetleg Kornfeld Móric iparbáró) közbenjárására a minisztérium november 9-én kelt rendeletével „újból tanári szolgálatra" alkalmazta Babitsot, s szolgálattételre a VI. kerületi főgimnáziumba osztotta be.

A költő nem sokáig maradt az intézet kötelékében. Végigtanította az 1916/1917. tanév hátralévő részét, elkezdte a következő tanévet is. 1918. február 27-étől május 26-áig betegszabadságra ment, júniusban irodai szolgálatot teljesített, szeptember 3-án pedig „hatósági orvosi bizonyítvánnyal felszerelt" iratban kérte ideiglenes nyugállományba helyezését. Kérését – tekintettel arra, hogy állami gimnáziumokban rendes kinevezett tanárként leszolgált tíz évet – a minisztérium a 201812/18, XII. 3. számú leiratával teljesítette.

*

Az 1915–16 fordulóján a Nyugatban folytatásokban megjelent (majd 1916 februárjában hirtelen félbeszakadt) regény, a *Kártyavár* körül felcsapó érdeklődés, a *Recitativ* 1916-os fogadtatása, továbbá Oscar Wilde verseinek, Shakespeare *A vihar* című drámájának a fordítása, *A gólyakalifa* könyv alakban való közreadása, az *Irodalmi problémák* címmel publikált tanulmánykötet – melyről a Nyugat, a Vasárnapi Újság, a Magyar Figyelő mellett (1918-ban) a szaktudományi folyóiratok: az Irodalomtörténeti Közlemények, az Egyetemes Philológiai Közlöny, az Irodalomtörténet, majd ismét az Egyetemes Philológiai Közlöny hozott bírálatot (Király György, Zsigmond Ferenc, Horváth János és Kerényi Károly tollából) – arra késztette a Petőfi Társaságot, hogy az 1915-ös tagválasztó döntését felülvizsgálja. A tagok, talán Herczeg Ferenc kezdeményezésére, 1917 szeptemberében

Levelezőlap

Kedves Lici,

otthon, a falon

asztalon, Recitativ cím

könyvben be van téve egy vers

gépiratos másolata a

Zsoltár Szemekhangra.

Erre a versre szükséged van: légy

szíves írd le a szómonó

és küldd el aranyosan, ajánlva:

Budapest, Lászlóu. 12/72.

Kelemen ház

Kelemen Gizikére

utcájának

Szekszárd

Babits Mihály Kelemen Gizellának 1917

egymás közt köröztek egy „tagajánlási ív”-et Babits esetleges felvételéről. Ezen az iraton tizenkilencen jelezték előzetes támogatásukat, köztük (aláírási sorrendben) Herczeg Ferenc, Pakots József, Peterdi Andor, Palágyi Menyhért, Ábrányi Emil, Váradi Antal. Zempléni Árpád költő és műfordító, aki maga 1902-től volt a Társaság tagja, novemberben külön körlevélben próbálta felmérni, lehet-e számítani Babits (és Kosztolányi) esetében esetleg szélesebb támogatói körre is. Mindezek után a Petőfi Társaság közgyűlése 1917. december 15-én – pontosan két évvel a korábbi elutasító határozat után – a rendes tagok sorába választotta Biró Lajos, Csathó Kálmán, Kosztolányi Dezső és Surányi Miklós mellett Babits Mihályt is.

A költő 1918. március 17-én verseiből tartott felolvasással foglalta el székét a Társaságban. Még ebben a hónapban beválasztották a „gróf Vigyázó-féle verspályázat bíráló bizottságába”. E bizottság április végi döntésének kihirdetése volt a nyári szünet előtti utolsó esemény. A Petőfi Társaság a következő ülését 1918 októberére tűzte ki.

*

1916-tól Babits kapcsolatba került a háború ellen szót emelni készülők szűkebb körével is.

A költő, aki 1914-től tiltakozott az értelmetlen öldöklés ellen versben, tanulmányban, esszében, nyilatkozatban, interjúban, fordításban, 1915-ben szembefordult azokkal is, akik az okkupációs béke, azaz a meghódított területek megtartásával megkötendő békekötés hívei voltak. Feltételek nélküli, bármi áron megvalósuló békét kívánt, pontosan úgy, mint az 1915. szeptemberi zimmerwaldi konferencián részt vevő szociáldemokrata pártok képviselői. 1916 júniusától aztán már maga is kezdeményezett háborúellenes beszélgetéseket. A Reviczky utcai lakásban rendre találkozott Biró Lajos, Jászi Oszkár, Karinthy Frigyes, Lengyel Menyhért és Schöpflin Aladár. Schöpflin visszaemlékezése szerint hónapokig tanakodtak, miképp lehetne „valamivel hozzájárulni a háború befejezéséhez, új magyar szellemi légkör megteremtéséhez”. 1916 telén Babits egy másik körben is gondolkozott a háború elleni lehetséges fellépésről. Ekkor ismerte meg személyesen Szabó Ervint, a Fővárosi Könyvtár igazgatóját, aki 1911-ben szívesen látta volna a Fogarasról elkívánkozó költőt a Könyvtárban.

1916–1917 fordulójától vasárnaponként rendszerint Jászi Oszkáréknál találkoztak. Járt ide Dienes Pál, Dienes Valéria, Madzsar József, Madzsarné Jászi Aliz, azok tehát, akikkel Babits még a Tisztviselőtelepen cserélt eszmét. Csatlakozott ehhez a körhöz Balázs Béla, Lukács György és Gábor Andor. Szabó Ervin révén bekerült ebbe a társaságba a Fővárosi Könyvtár munkatársai közül Dienes László, Dienes Pál testvére, Kőhalmi Béla és Pikler Blanka, meg a Társadalomtudományok Szabad Iskolájának, a Galilei Körnek néhány képviselője, az 1915-ben Kassák Lajos szerkesztésében indult folyóirat, A Tett, majd az 1916-ban indított irodalmi és művészeti folyóirat, a MA több munkatársa. Ez a tágabb-szűkebb csoport, melyet Szabó Ervin személye kapcsolt össze, nem képviselt azonos akaratot. A Galieli Körbe tartozók 1917 végén már a „közvetlen cselekvés” elvét hirdették, röplapokat készítettek és terjesztettek, béketüntetést szerveztek. Babits Mihály, Balázs Béla, Benedek Marcell, Jászi Oszkár, Lengyel Menyhért, Schöpflin Aladár, Szabó Ervin 1918 késő nyarán egy kiáltvány tervezetén dolgoztak. Ezzel a proklamációval, az Európa Lovagjai felhívással kívánták egyesíteni a még harcoló nemzetek „vezető szellemi emberei”-t. Egy „zártkörű, de felelősségteljes szövetség”-et akartak létrehozni, olyan egyesületet, melynek tagjai „mit sem törődve opportunista szempontokkal […] kötelesek az Európai Államszövetség megalakulásáért harcolni”.

Ezt a felhívást, melyet Babits Mihály, Jászi Oszkár és Szabó Ervin fogalmazott, s melyet Babits feljegyzése szerint huszonöten, Benedek Marcell emlékezete szerint százan írtak alá, 1918 szeptemberében kívánták közzétenni. Úgy gondolták, ezzel hozzájárulhatnak a háború befejezéséhez, az örök békét és az emberiség méltóbb jövőjét biztosító föderális rend kialakításához.

Magyar költő kilencszáztizennyolcban és kilencszáztizenkilencben

Az Osztrák–Magyar Monarchia 1918 szeptemberében a teljes fölbomlás előtt állt. Október 17-én a magyar parlamentben Tisza István miniszterelnök bejelentette a háború elvesztését. 24-én a katonatisztek impozáns tüntetést szerveztek Károlyi Mihály és a béke mellett. A rokonszenvtüntetés napján befejeződtek a tárgyalások a szociáldemokrata párt, a Károlyi-párt és a radikális párt között, s ennek eredményeként a csehszlovák, délszláv, német-osztrák nemzeti tanácsok után megalakult a Magyar Nemzeti Tanács is. Október 30-án a Nemzeti Tanács felszólította a katonákat, hogy csatlakozzanak az új politikai hatalomhoz. A katonák, jelezve a proklamáció elfogadását, őszirózsát tűztek a sapkájukra.

Október 31-én törvényesen is győzött az új rend, miután Károlyi Mihály gróf, az ellenzék vezére a király személyes képviselőjétől megkapta a miniszterelnöki megbízást, s megalakította a maga polgári kormányát.

Babits személyes sorsa e a lázas napokban új fordulatot vett. Szeptember elején, nyugdíjazási kérelmének elintézése közben, beteg lett. A hónap végét Szekszárdon töltötte. Október első napjaiban azonban már ismét Pesten volt. 13-án saját verseiből felolvasott a Petőfi Társaságban, 27-én pedig már fel is szólalt, mégpedig abban a vitában, amelyben arról kellett dönteni, csatlakoznak-e intézményesen a három nappal korábban megalakult Nemzeti Tanácshoz. A Pesti Napló 1918. október 28-i számában erről így tudósított: „Babits Mihály figyelmeztetett arra, hogy ha Petőfi élne, csodálkozna ezen a tanácskozó társaságon, és tettre, elhatározó cselekedetre ösztönözne mindenkit, mert ő sohasem tudta elválasztani a szabadság érzését, az emberies ösztöneit a költészettől."

Ezekben a napokban általában is Petőfi helyzetében érezte magát a költő. Szokatlanul éles hangú, erősen királyellenes röpiratot fogalmazott *Éljen a köztársaság!* címmel. Október 30-án Dienes Pállal és két volt tanítványával, az újpesti Komjáthy Aladárral és a tisztviselőtelepi Markos Györggyel a felbolydult Budapestet járták. A Belvárosi kávéházban Babits felajánlotta barátainak, hogy elszavalja Petőfi valamelyik forradalmi versét. „Elvegyültünk az izgatottan tárgyaló csoportok között – olvasható Markos György visszaemlékezésében –, hárman, három felé, azután elkezdtük kiáltani: »halljuk Babits Mihályt«. A tömeg átvette a kiáltást és zúgott a kávéház: »halljuk Babits Mihályt«. Egykettőre az asztalra emelték és dörgő hangon szavalta: »Lamberg szivében kés, Latour nyakán / Kötél, s utánok több is jön talán, / Hatalmas kezdesz lenni végre nép! […] Akasszátok föl a királyokat!« Hibátlanul tudta és mondta a hosszú forradalmi verset, az utolsó sort mindig vele üvöltötte a tömeg." A november eleji Nyugatban megjelent, a forradalmat köszöntő cikke, *Az első pillanatban* című írás – meg a korábbiak: az Európai Egyesült Államok terve, az Európa Lovagjai társaság fölhívása – azt jelzik: a költő 1918 októberében és november elején a közvetlen társadalmi cselekvés lehetőségét is elfogadta.

1918 novemberében – az Életnek adott nyilatkozata szerint – már csak „az irodalomnak élt". Bár a Munkácsy utcai gimnáziumban letette még az új rendszer mellett a hivatali esküt (a nyugdíjazásáról szóló döntést majd 1919 januárjában veszi kézhez), fölvette a kiutalt rendkívüli segélyt is, az iskolához azonban már csak laza adminisztratív kapcsolatok fűzték. A Dante-fordításon dolgozott, átvette a Nyugat szerkesztését, és bekapcsolódott a szervezőmunkába. A szerkesztés önmagában is komoly feladatot jelentett: kéthetenként neki kellett a közlendő kéziratokat kiválogatni, az írókkal tárgyalni, tanulmánytémákat kijelölni, recenziókról megállapodni, és feladatai közé tartozott az ügyintézés egy része is. Mindenekelőtt a Figyelő rovatot szervezte át. Ugyanakkor az egyes számokban is sokasod-

tak a Babits-művek. Az eseményeket üdvözlő, a jövőt illetően kétségeket is megfogalmazó november 1-jei írás után december elején megjelent a korábban elkobzott *Fortissimo* és négy másik költemény, a karácsonyi Nyugatban pedig a *Mythológia* meg az *Évi sáfárkodás*.

A folyóirat és a fordítás mellett a hónap közepétől, a köztársaság november 16-ai kikiáltásától egyre több társadalmi feladat jutott a költőnek. A Nyugat delegátusaként beválasztották a Hetilapírók Szindikátusának Intéző Bizottságába, a Nemzeti Tanács Közoktatási Szaktanácsába, november végén alelnöke lett a Vörösmarty Akadémiának; ez a testület akart centrumot adni a „politikamentes és mégis nemzeti kultúrának", össze akart állítani egy *Magyar Bibliát*, mely egyesíti „mindazt, amit a magyar szellem legkülönbet, legmaradandóbbat alkotott évszázadokon át". December 14-én meghívták az Irodalmi és Művészeti Szakbizottságba, a hónap végén tiszteleti taggá választotta a Középiskolák Kulturális Egyesülete. 1919 januárjában az

A Nyugat Ady-emlékszáma, 1919

új miniszter, Kunfi Zsigmond, aki valamikor maga is aláírta az Európa Lovagjai felhívását, a tankönyvek és tanítási módszerek kidolgozásában és a pedagógusok nézeteinek új szellemű formálásában kérte a segítségét. Kunfi az „új gazdasági, politikai és erkölcsi alapokon nyugvó világ" megteremtését az iskolában kívánta elkezdeni. Úgy gondolta, hogy először egy-egy megye pedagógusaival kell az új gondolat- és érvrendszert megismertetni, majd az értekezleteket járási, városi közigazgatási egységekben meg kell ismételni. A március 13-i székesfehérvári tanári értekezletre a minisztert elkísérte Babits Mihály is, aki a miniszteri beszéd után egy Ady-költeményt adott elő. Feltehetőleg több hasonló gyűlésen is megjelent a költő, néhányszor talán a miniszter társaságában, többször a rendező szervek meghívására egyedül is. A hagyatékban fönnmaradt egy tanítógyűlésen elmondott beszéd vázlata. Ebből nyilvánvaló: Babits erősen hitt a tudomány és az igazság teremtő- és korlátozó erejében, Kant világbéke-eszméjében; változatlanul úgy képzelte, hogy a politika és az erkölcs világában az erkölcsé marad a domináló szerep.

Az emberi méltóságba vetett hit hatotta át az 1919. február 15-én Benedek Marcell szerkesztésében induló folyóiratnak, az Új Világnak írt tanulmányát, *Az igazi haza (Cikk a Szózatról)* című írását. Ebben a „politikai haza" fogalommal szemben új haza-fogalmat kreált. Vörösmarty ellenében elvetette a földet mint a történelmi sors és az egyéni élet emlékeinek kizárólagos színterét. A novemberi békekiáltvány egyik gondolatát fejlesztette tovább. A haza, eszerint, nem maga a terület; „a föld csupán lakhely, üzlet, gazdaság". A haza az emberek emlékeiben, nyelvükben, gondolataikban, a kultúrában él. A haza ebben az értelmezésben tisztán szellemi és semmiképpen sem politikai fogalom.

Az igazi haza – ez a „galamb álom", amiért (ahogyan a *Hazám!* című versében írta 1925-ben) „rókák" rágták, „odu-féltő kapzsi szenvedélyek" – nem maradt válasz nélkül. Az Új Nemzedék 1919. március 8-i számában Lendvai István felelt a költőnek. A patetikus

hangú cikkben Babits szemére vetette békevágyát, megértésre felszólító gesztusát, a revans gondolatának elvetését.

*

1919 márciusában mindenképpen új helyzet alakult ki. Az őszirózsás forradalom győzelme után a forradalom kormánya élvezte a magyar társadalom döntő többségének a támogatását: a mágnások egy csoportja a főrendiház megreformálását és földreformot akart, az ország zászlósurai „mint egyszerű állampolgárok" letették a hivatali hűségeskü a Nemzeti Tanácsnál, több katolikus főpap az érsekségek és a káptalanok földbirtokait ajánlotta fel földosztás céljára. A Kommunisták Magyarországi Pártja 1918 novemberétől más távlatokban gondolkozott, a világforradalom küszöbön álló győzelmére számított. A Szovjet-Oroszországból kapott pénzen erős agitációba kezdtek, mindent megtettek azért, hogy Károlyi és a polgári kormányzat kezéből kiragadják a hatalmat: ellehetetlenítették 1918 őszén a földosztást, megakadályozták az új hadsereg szervezését, újabb és újabb követelésekkel álltak elő. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a Kommunisták Magyarországi Pártjának megbízottai 1919 februárjában és márciusának elején titokban már a hatalomátvétel részleteiről tárgyaltak. Nyilvánvalóan a majdani új kormányzat legitimációs bázisát kívánták növelni azzal is, hogy Lukács György közvetítésével – aki ekkor már a Központi Vezetőség tagja volt – felajánlották Babitsnak a párttagságot, a kultuszminiszteri tárcával biztatva őt közeli uralomra jutásuk esetén.

A két párt egyesülését követően, 1919. március 21-én – politikai puccsal – kikiáltották a Magyar Tanácsköztársaságot. A hatalomátvétel, mely felszámolt egy kibontakozó demokratikus rendet, a legelső időszakban – a hatalomgyakorlás külsőségeinek folyamatosságát demonstrálva – nem sokkolta a közvéleményt. Babitsot se. A forradalom vértelensége, az első kultúratámogató rendeletek, az a döntés például, hogy a színházakban csak a klasszikus (és a forradalmi) darabok maradhatnak műsoron, az írói testületek megalakítása, a folyamatos „fizetés" biztosítása a „kultúra munkásai"-nak, a személyes közreműködését kérő levelek Babitsban is növelték az új politikai rend iránti bizalmat. Krúdy, Móricz, Juhász Gyula és Tóth Árpád mellett ő is versben, [*Az Antikrisztust kelni láttuk őt*] kezdetű alkotásban köszöntötte a változást.

Az új rendszer intézkedései közül egy régóta várt, a költőt személyes sorsában mélyen érintő, lényegében 1917 óta sürgetett döntés is született: a Közoktatási Népbiztosság március 25-én kelt rendeletében Babits Mihályt Fülep Lajos, Hevesy György és mások társaságában a budapesti egyetemre egyetemi tanárnak nevezte ki. A költő esetleges egyetemi tanári felkérése 1918 őszétől több újságcikkben is felmerült: a Pesti Naplóban november 5-én, majd 17-én lehetett erről olvasni. Kunfi hivatalba lépése után, január 26-án a kinevezés híre az újságokban is megjelent. Az egyetemi tanács azonban, az egyetemi autonómiára hivatkozva, lényegében elutasította a döntést. Babits, aki mindig irtózott a felemás helyzetektől, a jogszerű elhatározás előtt nem lépte át az egyetem küszöbét. A Közoktatási Népbiztosság döntését azonban elfogadta, s elfoglalta a modern magyar irodalom és világirodalom tanszéket.

Az új előadók először április 1-jén jelentek meg az egyetemen, ekkorra hívta őket a „politikai megbízott", a régi barát, az egyetemi tanárnak ugyancsak kinevezett Dienes Pál. Néhány nap múlva kijelölték előadásaikat és szemináriumaikat is. Babits „Az irodalom elmélete" címmel egy főkollégiumot, és egy – Ady verseivel foglalkozó – stílusgyakorlatot hirdetett meg.

A hallgatókkal először április 8-án találkozott. Ettől kezdve mindig szombaton és hétfőn tanított. Az első órán rövid bevezetőt tartott. Az itt elhangzott néhány mondat a március 21-e utáni első két hét forrongó, ábrándos időszakának is dokumentuma. Jelzi, hogy ezekben a napokban a mindent megoldó világforradalom perspektívája valóságosnak és közelinek tűnt. „Mielőtt ezeknek az elmélkedéseknek a sorozatát megkezdeném – indította a köszöntőt Babits –, úgy érzem, hogy

nem szabad elmulasztani, hogy […] mi, akik az emberi szellem alkotásairól szóló tudományt akarjuk ezeken az órákon felvonalazni, meg ne hajtsuk a tudomány komoly zászlaját az új szellem vörös lobogója előtt."

Az előadások anyagát ismerjük. A hallgatók között ugyanis ott volt Barta János, Nagy Sándor Kálmán, Szabó Lőrinc, aki a műszaki egyetemről iratkozott át a bölcsészkarra Babits kedvéért, és Fábry Zoltán. Ők mindannyian pontosan jegyzetelték az elhangzottakat. Ezért tudható, amint Barta János a jegyzetek elemzésével utóbb kimutatta, hogy az előadó Fernand Baldensperger *La littérature* című 1913-as könyvéből indult ki, de az inspirálók között ott volt Carlyle, Taine, Brunetiere, Dilthey, Bergson, Wundt, Petersen, Simmel, R. M. Meyer és Witkop. Szabó Lőrinc és Jaulusz Ilonka gyorsírói jegyzetei nyomán rekonstruálhatók az Ady-szeminárium tézisei is. Babits „satnya, epigon irodalom"-nak nevezte a századelő költészetét, hangoztatta Ady egyedülvalóságát, „a kiválasztott ember rettenetes magányosságá"-t. Ebből származtatta Ady alapérzését, a dacot (pontosan úgy, ahogyan az 1909-es Ady-cikkében már leírta).

Babits órái a legnépszerűbbek közé tartoztak az egyetemen. Nem csak irodalmárok voltak kíváncsiak a költő fejtegetéseire. „Nagy tolongás volt – írta Barta János –, a tolongás annyira fokozódott, hogy a nyitva hagyott ajtó mögé, a […] hosszú folyosóra is jutott hallgatóság." Az Ady-szemináriumon is hasonló volt a helyzet. A résztvevők létszámát duplájára kellett emelni, de még ez sem volt elég; „a nagy tolongás miatt […] végül is csak azokat bocsátották be, akik az órát az indexükbe felvették". Babits fejtegetése mindkét helyen „annyira újszerű és érdekes" volt, s oly áhítattal hallgatták, hogy időnként „megállt a toll" a hallgatók kezében, s „elfelejtkeztek a jegyzetelésről is".

Az Ady-szemináriumok érdekességét növelte, hogy a költő özvegye, Boncza Berta is rendre részt vett az órákon.

Babits, aki Ady halálára verset írt, melyet nem publikált, aki január 28-án a „Nyugat íróinak nevében" megrendülten búcsúztatta a költőt, feltételezhetően 1918 őszétől ismerte a huszonöt éves Boncza Bertát. Az özvegy valószínűleg nem sokkal a temetés után személyesen fel is kereste Babitsot azzal a nyilvánvaló ürüggyel, hogy néhány rajzát szeretné megmutatni neki. Február végén pedig a következő levelet küldte az elhunyt férj költőtársának: „Maga okos, jó és mindenen túl és messze élő szabad ember. Nem fogja *pestin* érteni – a levél íróját és akarását. Csendre, igaz, tiszta baráti szóra van szükségem és bár semmi formaságos jogom nincsen magát zavarni magammal, tegye lehetővé, hogy megkapjam a csendet, és az igaz baráti szót Magától aki az egyetlen, kit ezen a beteg svihák és szomorú Pesten halknak és igaznak és tisztának érzek."

A költő és az özvegy márciusban bizonyára többször találkozott. Lehet, hogy az asszony már a legelső egyetemi előadásra és szemináriumra is megjelent. Április 11-én a következőt írta Babitsnak:

„Nagyon szeretlek és ezért nagyon kell vigyázz magadra. Jobb ha holnap dél előtt látlak, nekem mindegy és ha tehetem úgy 7 óra körül lehet hogy fölszaladok és megcsókolom a kezedet drága Mis.
Királyfi, – oly gyönyörű, hogy vagy nekem.
Ujság semmi – ami lényeges.
Ölel, nagyon Tied

Csinszka"

A szélsőségekre hajlamos, a költészet és a művészetek iránt érzékeny és fogékony szép és fiatal asszony nyilvánvalóan mindent megtett azért, hogy Babits személyes életében hivatalosan is részt kapjon. Amikor az elköteleződéstől (és egy esetleges fertőzéstől) óvakodó költő nem sietett feleségül venni, egy erdélyi napilapba betetette a hírt kettejük házasságáról, arra gondolva, hogy az így „előállott" helyzetet csak egy valódi esküvővel lehet majd helyreütni.

Az biztos, hogy találkozásaik június végén ritkultak. A költő a társadalmi változásokban már nem bízott, ellentétben Csinszkával, akit

– egy június 24-i levél szerint – még mindig foglalkoztatott a „kommunizmus”. „…semmi közöm az egészhez”, írta Ady özvegyének Babits június végén, „az egész politika csak zavaró körülmény” nekem.

*

1919 júniusára-júliusára nyilvánvaló lett ugyanis, hogy a mindent megoldó világforradalomra nem lehet számítani, hogy a Tanácsköztársaság (Kun Béla szavaival szólva) hatalmi, gazdasági és erkölcsi krízist él át.

Akik 1918 őszén, még inkább 1919 márciusától csupán intézményi közösséget vállaltak az eseményekkel, két lehetőség közül választhattak: vagy visszatértek 1918 őszi álláspontjukhoz, amint ezt Jászi Oszkár tette; vagy pedig nem próbált útra térhettek, melyen ettől kezdve (másokkal együtt) Babits is járt. Babits számára, amint erre Halász Gábor is utalt 1933-as esszéjében, a háború kilendítő élmény volt, tulajdonságai „betetőzésé”-re, a tulajdonságok teherbíró képességének a kipróbálására késztette. Megélte a tőle távolabb álló Petőfi-szerep és az esztétikai meggyőződésével ugyancsak nem egyező Petőfi-eszménykép konfrontációját. 1919 júniusáig nem hárította el a Petőfi-szerepet; eddig a pontig a folyamatos aktivitás jellemezte a költő magatartását. Amikor azonban a terrort fokozó és igazolni próbáló intézkedésekkel kellett volna könyörtelenül azonosulni, úgy, ahogyan azt a tiszai fronton a megfutamodott századokban a tizedelést elrendelő és végrehajtató Lukács György tette, a személyiség és a szerep végleg szembekerült egymással. Az 1919. június 8-án a Vasárnapi Újságban megjelent *Szálló nap után* című versben még csupán az illúziók elvesztését regisztrálta Babits, pár nappal később, Szúdy Elemér tanúvallomása szerint, amint Jankovics József szövegközlésében olvasható, Schöpflin Aladárral és Fenyő Miksával már tárgyalásokat folytatott „egy kiáltvány megszerkesztésére vonatkozólag, amelyet a magyar írók intéztek volna protestációképpen a szovjet uralom ellen Európa közvéleményéhez”, június végén a *Timár Virgil fia* teremtésébe húzódott vissza, az 1919 júliusában megírt *Szíttál-e lassú mérgeket* című versben pedig megtagadta „az ábrándokba-hurkoló, álomharanghuzó, / biborszinű, tömjénszagú, trombitahangu” szavakat, regisztrálta a „Haza”, „Szabadság”, „Eszme”, „Jövő”, „népjava” „emberközösség” fogalmainak a „visszára fordulásá”-t.

A június végétől december végéig tartó korszakot Babits is mély megrendülésben élte át. Az első két-három hónapban a *Timár Virgil fia* első változatának a megírásával a zavarossá, kifürkészhetetlenné vált valóságos életből az alkotás virtuális világába lépett. Szeptemberben és októberben, az új politikai hatalom berendezkedése közben két irányba hadakozott. Elhárította a közösségvállalást az új hatalommal, s nem fogadta el az új rendszer feltétlen hívévé szegődő folyóiratok-újságok főszerkesztői-szerkesztői állását. Nem

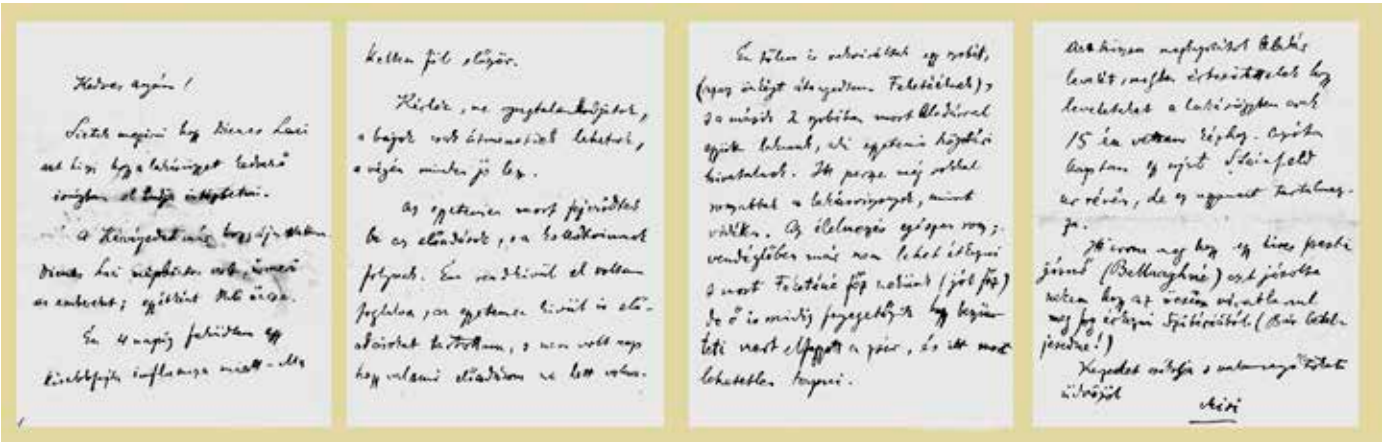

Babits édesanyjának, Budapest, 1919. május

fogadta el Szabó Dezső kérlelő, majd fenyegető ajánlatát sem, nem lépett be az ő ügyvezető elnökségével és Ambrus Zoltán, Ábrányi Emil, Gárdonyi Géza, Herczeg Ferenc, Hoitsy Pál, Kozma Andor, Prohászka Ottokár, Rákosi Jenő és Szabolcska Mihály díszelnökségével megalakult Magyar Írók Szövetségébe. Ellenkezőleg. Megírta a felkérés történetét és az elutasítás indokait, s ezt két hitelesítő aláírással ellátva terjesztette a jelentős költők és írók között. És ebben az időszakban írta meg a *Magyar költő kilenszáztizenkilencben* című iratát. Ebben a *Vallomás*ra és *Vitá*ra osztott, zaklatott szövegben, amelyhez ugyanúgy készített feljegyzéseket, mint a legfontosabb tanulmányaihoz és regényeihez, egyformán elutasította a vörös- és a fehérterrort, a forradalmat és az ellenforradalmat, megismételte a *Szózat*-tanulmányban kifejtett gondolatát, miszerint „a nemzet" nevében nem szabad háborút viselni és háborúra készülni. Ellenszenvesen mutatta be a „szélkakas költő"-t, azaz Balázs Bélát, az őt Luciferként megkísértő „esoterikus Filozófus"-t, azaz Lukács Györgyöt, a „Tömegek diktatúrájá"-t „fojtogató, iszonyatos csönd"-ként emlegette, „Szívemésztő szégyen"-t, „végső Kétség kopár szigeté"-t, az eseményekkel szembeforduló népet, üldözött rokonait látta. Az óhajtott katedrán Vörös Mesterként állt, pedig lélekben ezalatt egyre távolodott az eseményektől. Ugyanakkor azonban elképzelhetetlennek írta „az ostobákhoz", „az ordítókhoz és törtetőkhöz", „a nemzetfoglalókhoz" való csatlakozást. A maga feladatát az értékek politikán felül álló őrzésében jelölte meg. A pályája elején volt, Schopenhauerra és Bergsonra visszavezethető gondolatát ismételte meg, amikor az ötletet adó, a világot az intuíció révén teljesebben befogadó művészt a végrehajtó politikus fölébe helyezte ismét.

*

A kortársak a létértelmezésnek és az azonosságőrzésnek a *Magyar költő kilenszáztizenkilencben* című iratban megjelent formáját hevesen elutasították. Az emigrációba szorultak szélsőséges kiátkozó hangulatát két Bécsben kelt, decemberben feladott levél mutatja igazán. Az elsőben Stern Jolán, Hevesi Gyula népbiztos felesége így írt: „Babits Mihály: Magyar költő kilenszáztizenkilencben cimü mosakodásához küldöm a törülközőt »A költőnek« aki sohasem alkotott. A költősége pedig ringyó finomkodásban csucsosodik, miközben tehén módjára kérődzik […]". Szilágyi Jolán, Szamuely Tibor felesége a másodikban ekképp minősít: „Te felkínálkozó »senki által meg nem értett szegény költő mimóza«! magyarúl írva mindenféle mással magad szépiteni akaró jellemtelen kutyadisznó! Azt gondolod, hogy »Költő« neved ok arra, hogy ez után a kínálkozás szépítgetés után enyhébbek legyenek veled szemben? […] Kell látnod még a te löttyös Szemeiddel is, hogy ki vagy! De te nem látod, mert *agyad egy romlott konzerv*."

A szerveződő konzervatív rendszer számára is elfogadhatatlan volt Babits szellemi pozíciója. A jobboldali újságok és folyóiratok élesen szembefordultak a közelmúlt eseményeivel, a kormányt és a Budapestre tartó Horthy Miklóst „határozott" és „erélyes" fellépésre ösztönözték, egyáltalán nem, vagy alig szóltak a fehérterror áldozatairól (így arról sem, hogy 1919. november 20-án az orgoványi erdőben megölték a költő negyvenéves, jogakadémiai tanár unokabátyját, a kecskeméti direktórium volt tagját, a pécsi gimnáziumban volt egykori iskolatársát, Buday Dezsőt). Ezek az orgánumok ugyanakkor harcot hirdettek Babits ellen. A Gondolat október 5-én például cikkben támadta az írószövetségi tagságot elutasító költőt, szemére hányva, hogy nem őszinte és nem eléggé nemzeti, hogy zsidó társaságban elítéli a faji harcot, és nem tanult semmit „a kommunizmusnak nevezett héber svindli után sem". Ugyancsak a Gondolat írt „széljegyzeteket" a tanulmányról is. A december 4-i cikk szerzője, Lendvai István a költőnek felrótta, hogy „letette a politika nagyon is mocskos garasát mindig és egyedül az országrontók mellett", hogy „nem átallott mint kultúrprimadonna együtt utazni és ágálni Kunfi Zsigmonddal".

„…minden érdeklődésével az irodalom felé fordult”

Az 1919 augusztusa és az 1920 júniusa közötti időszakot, az új rendszer berendezkedésének idejét Babits kétség és bizonytalanság közepette élte meg.

Augusztus 1-jén tanúja volt a proletárdiktatúra bukásának, a Peidl-kormány megalakulásának, 4-én a Tanácsköztársaság ellen felvonuló román csapatok Budapestre érkezésének, 7-én Friedrich István kormányalakításának. Megélte Friedrich novemberig tartó próbálkozásait a nemzetközi elismerés megszerzésére, George Clerk prágai brit nagykövet misszióját, a Horthy Miklós vezette Nemzeti Hadsereg és a politikai pártok kiegyezését, november 16-án Horthy bevonulását Budapestre, 24-én a nemzeti koncentráció kormányának megalakulását, s a románok kiparancsolását a fővárosból és a Duna–Tisza közéről. 1920. március 1-jén megélte Horthy kormányzóvá választását.

Ezenközben osztozott a háborút lezáró békekötéstől való félelemben és a hozzákapcsolódó naiv reményekben is.

Az első világháborút lezáró békekonferencia ugyanis 1919 januárjától tartotta üléseit Párizsban. A győztesek már a legelső tárgyalásokon előterjesztették területi igényeiket, a legyőzöttek pedig benyújtották az etnikai arányokat bizonyító dokumentumaikat, hivatkoztak a történelmi hagyományokra, érveltek igazuk mellett. A magyarok – a proletárdiktatúra, a katonai intervenció és a belső megosztottság miatt – nem vettek részt az előkészítő megbeszéléseken. A magyar békedelegáció csak 1919 novemberében, a belpolitikai helyzet konszolidációja után kezdhette meg a felkészülést a tárgyalásokra. Apponyi Albert gróf, a delegáció vezetője 1920. január 14-én nyújtotta át a magyar elképzeléseket és érveket összefoglaló nyolc jegyzéket és a kiegészítő mellékleteket. Eddigre azonban

Babits Mihály 1920 körül

rögzültek a határok: a csehek és szlovákok a Duna, esetleg Vác vonaláig kívántak terjeszkedni, a románok az Erdélyi-medencét és a Partiumot annektálták, Jugoszlávia is bejelentette igényét zárt magyar közösségek által lakott részekre.

1919 augusztusától 1920. június 4-éig, addig a napig, amikor Versailles-ban aláírták a háborút lezáró trianoni békeszerződést, meg az „ellenforradalmi konzervativizmus”-nak nevezett időszak elején, 1922 végéig Babits a támadások pergőtüzében élt. Minden, amit 1914 végétől, különösen pedig 1918 közepétől 1919 júniusáig írt és tett, a „keresztény, magyar és úri érzés” elárulásának számított, amint azt egy névtelen levél írója megfogalmazta. Erre hivatkozva, „a nemzethűség elleni vétség”-et emlegetve zárta ki Babitsot (és Móricz Zsigmondot) a Petőfi Társaság rendkívüli közgyűlése 1920. február 21-én tagjai sorából (huszonegy kizárást kívánó szavazattal szemben mindössze négyen voksoltak a kirekesztés ellen). A Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium fegyelmi

tanácsa március 31-én az egy évvel korábbi *Az igazi haza (Cikk a Szózatról)* című írása és az egyetemi tanárság elfogadása miatt a tanár Babits Mihályt „nyugdíjának elvesztésé”-re ítélte. 1921 decemberében „a rendőrség toloncházi osztálya” beidézte a költőt (feltételezhetően a *Fortissimo* című verse miatt), eljárást indított ellene, s „mint a fennálló társadalmi rendre veszélyes egyént”, nyilvántartásba vette. Fenyő Miksa közbenjárására Vass József igazságügy-miniszter 1922. február legelején töröltette erről „a szégyenteljes listáról”, elismerve, hogy „Babits óriási költő, egyénisége külön elbírálást érdemel”.

*

1919 őszén Babits már nem kezdhette meg előadásait a budapesti egyetemen. Egyetlen munkája volt: a Nyugat szerkesztése.

1919 novemberében, több mint hat hónapnyi szünet után, még a román cenzúrahivatal engedélyező feliratával indult újra a folyóirat. Az ismerős forma, a megszokott tördelés, a szerzők azonossága azt sugallta: a Nyugat tovább él. A folytatást jelezték a szerkesztők is. Az 1919-ben emigrációba vonult alapító-főszerkesztő Ignotus neve változatlanul ott volt az első oldalon. Az 1919 őszén megjelent két összevont számot Babits állította össze, 1920. január 1-jétől Ignotus mellett ő és Osvát jegyezték a lapot.

A Nyugat azonban 1919 végén mindenképpen új helyzetbe került.

A valóságos szerkesztők állandó bizonytalanságban voltak a folyóirat pénzügyeit illetően. A laptulajdonosként szereplő Fenyő Miksának hónapról hónapra, számról számra kellett előteremteni a megjelenéshez szükséges összeget. Ezenközben számítani kellett az olvasótábor megcsappanására, a reménybeli olvasók szerényebb anyagi lehetőségeire is.

A Nyugat státusát kedvezőtlenül befolyásolta a körülötte alakuló ellenséges légkör is. Négyesy László 1920-ban a Budapesti Szemlében megkérdőjelezte a folyóirat nemzeti jellegét, Beöthy Zsolt, Berzeviczy Albert, Császár Elemér, Pintér Jenő 1920-ban és 1921-ben a háborút előidéző és követő időszak szellemi válságáért a Nyugatot tette felelőssé. Az Új

Komjáthy Aladár, Babits és Szabó Lőrinc Babits budapesti Reviczky utcai lakásában 1921 tavaszán. Török Sophie felvétele.

Nemzedék, a Nép, a Virradat, a Szózat, A Cél 1919 őszétől 1922 végéig a Nyugat számlájára írta (Milotay István cikkét idézve) azt az „irodalmi patkánylázadás”-t, mely (szerintük) a háborúhoz és az ország szétdarabolásához vezetett.

Az újrainduló folyóirat kilátásait jelentős részben veszélyeztette az 1920. január 1-jétől a lapot együttesen szerkesztő Osvát és Babits eltérő felfogása is.

Osvát gondolatrendszere most is megegyezett az alapító időszak elképzeléseivel. A 19. század klasszicizmusát tekintette normának, az irodalmi művekben továbbra is az igazat, a meggyőző ábrázolást kereste. Határozott stíluseszménye volt. Kérlelhetetlen volt az alkotókkal, akik ennek nem feleltek meg.

Babits másként képzelte a folyóiratot. Nem stílus-pedantériát kívánt. A Nyugat állandó megújhodását akarta, s ennek érdekében azoknak szeretett volna teret biztosítani, akik a költészet más irányait próbálják. Mindenekelőtt Sárközi György, aztán Erdélyi József és Szabó Lőrinc előtt akarta megnyitni a lapot. 1919 végén, 1920 elején Sárközit gondolta a legtehetségesebbnek. Tőle az első verset 1917-ben hozta a Nyugat, 1918-ban, 1919-ben folyamatosan jöttek a klasszikus ritmusformákkal írt szabad versei. Sárközi járt a költő 1919-es egyetemi előadásaira. Állandó résztvevője volt a Centrál kávéházban a Nyugat asztalánál folyt beszélgetéseknek. Erdélyi Józsefet Babits 1918-tól ismerte, első alkotásait tartózkodóan fogadta. Oláh Gá-

bor „népdalutánzó kísérletei”-t látta bennük. 1920-ban azonban már szerepeltetni akarta Erdélyit egy antológiában, az utolsó tíz év legfontosabb költőit bemutató gyűjteményben. A legfiatalabb ebben a körben az a Szabó Lőrinc volt, aki Babits kedvéért iratkozott át a műegyetemről a bölcsészettudományi karra. Babits vele az egyetemi félév időszakában került szoros kapcsolatba, 1919 utolsó hónapjaiban angolul tanította, bevezette az angol irodalomba és a filozófiába. Elvitte magával a Centrál kávéházba, kisvendéglőkbe és moziba jártak együtt, elmondta Szabó Lőrincnek élettörténetét, gyermekkori traumáit, a szüleihez, testvéreihez kapcsolódó érzéseit (amit a fiatal költő gyorsírással le is jegyzett). Szabó Lőrinc pedig felolvasta-megmutatta ekkor készülő verseit, azokat az alkotásokat, amelyek majd a *Föld, Erdő, Isten* című 1922-es kötetébe kerültek be. 1920 júliusától aztán magához vette a nehéz körülmények között élő fiatal költőt, megosztotta vele Reviczky utcai lakását, rendelkezésére bocsátotta könyvtárát, bevonva őt a *Romlás virágai* kötet fordításába is. Ettől kezdve Szabó Lőrinc jó egy évre tanúja és résztvevője lett Babits hétköznapi életének is.

Ez az időszak, az 1920-as év, különösen fontos a költő „irodalmi” életében. Az őt ért politikai támadások közepette művekkel kívánta dokumentálni az alkotó területenkívüliségét, hétköznapok feletti státusát. Januárban kiadta válogatott műfordításait, a *Pávatollak*at, februárban közreadta novelláit, az emberiség korszakait újrateremtő *Karácsonyi Madonnát*, megjelentette a *Purgatórium* fordítását, decemberben a szabad vers és a prózai költemény lehetőségeit is felhasználó verseskötetét, a *Nyugtalanság völgyét*. Ugyanakkor folyamatosan jelen volt a Nyugatban is versekkel, fordításokkal, novellával, valamint Adyról, Dantéról, Laczkó Gézáról írt tanulmányaival.

„A bús élet a kettős csöndbe menekül”

Az 1921. január 15-i Pesti Naplóban, a Szózatban, a Világban és más újságokban megjelent közlemény szerint Babits Mihály és Tanner Ilona házasságot kötöttek.

A hír a költő családjában és barátai között egyformán meglepetést keltett. Babits ugyanis nem készült házasodni. Dienes Valéria *Ilyennek láttam* című írása szerint a költő tisztviselőtelepi tanár korában még a házasság gondolatát is elvetette. „Azért nem gondolok a házasságra – mondta az érdeklődő Dienes Valériának –, mert nem tudom elképzelni, hogy valaki mindig itt legyen.” A magányosságra végleg berendezkedett ember egyénisége érződik a *Költészet és valóság* szavaiban

Babits Mihály és Tanner Ilona házasságkötésük után 1921. január közepén. Székely Aladár felvétele.

is. „Semmit sem akartam volna már – írta a képeket hozó lánnyal való találkozás idejéről –, csak amit már egyszer megszoktam; rendes agglegényéletet, kávéházakat, csak egy pár embert körülöttem, akik már bútorok […] nekem nem élet kellett […] megvetettem a szerelmet…" Ilyen előzmények után, a külső szemlélő számára megmagyarázhatatlan volt Babits hirtelen döntése. Főképpen azért, mert Tanner Ilonát alig ismerte.

Babits Mihályné Tanner Ilona, írói nevén Török Sophie 1921 tavaszán. Székely Aladár felvétele.

Tanner Ilona, a fiatal költőnő, akinek már sikerült elhelyezni néhány versét A Hétben, a Vasárnapi Újságban és az Új Időkben, 1920 júniusában levélben kérte Babitsot, hogy biztosítson teret a Nyugat szerkesztőségében már leadott verseinek a folyóiratban. A költő július 12-én válaszolt. Megígérte, hogy érdeklődni fog a versek sorsa iránt. Úgy látszik azonban, hogy a két szekszárdi utazás: a február végén, március elején, majd júliusban és augusztusban volt látogatások, a föltorlódott munkák és hullámzó kedélyállapota miatt erre az érdeklődésre nem került sor. Tanner Ilona, megunva a várakozást, novemberben személyesen jelentkezett Babitsnál a Reviczky utcában. Ebben az évben még háromszor találkoztak. Kétszer a Reviczky utcában, egyszer a Centrál kávéházban. Az ötödik találkozás alkalmával, 1921. január 11-én Babits és Tanner Ilona elhatározták, hogy összeházasodnak. Ezen a napon vagy a következőn, egy „konvenciókkal nem törődő ünnep"-en, ahogy Tanner Ilona sokkal később fölidézte emlékezetében, a két fiatal költő barát: Szabó Lőrinc és Komjáthy Aladár társaságában megtartották eljegyzésüket, január 15-én pedig, ugyancsak Szabó Lőrinc és Komjáthy Aladár tanúskodásával a polgári esküvőt; az egyházi szertartásra, melynek akkori elmaradását az erősen vallásos szekszárdi nagynéni, Nenne különösen nehezményezte, csak 1922. március 23-án került sor.

Tanner Ilonáról meglehetősen sok, nem egy esetben egymásnak ellentmondó adat szól. A Babits-hagyatékban megtalálható (jelentős részben még nem publikált) levelekből, munkavállalási papírokból, az asszony följegyzéseiből, a kortársak visszaemlékezéseiből, Koháry Sarolta *Flóra és Ilonka* című könyvéből és mindenekelőtt Tanner Ilona (vagy ahogyan 1922-től, Kazinczy Ferenc költő feleségére utalva nevezte magát: Török Sophie) verseiből, novelláiból és regényéből a következő kép kerekedik ki:

Tanner Ilona 1895. december 10-én született Budapesten. Anyjának, Kögler Antóniának az ősei Sziléziából, apjának, Tanner Bélának a nagyapja Svájcból kerültek Magyarországra. A német nevű szülők gyermeke csak iskolásként kezdett el magyarul beszélni. A tanulással végig problémái voltak. A helyesírással még asszony korában is bajlódott, az algebraórákon „lemondó fáradtság" vett rajta erőt, s a négy polgári után, 1915-ben a gimnázium ötödik osztályában magántanulóként nem tudott megbirkózni a latin nyelvvel. Pedig ekkor már nagyra törő tervei voltak. Egyetemre akart menni, doktorálni szeretett volna. A föltűnően szép lánynak azonban minderről le kellett mondania. Apja meghalt, három testvére maradt, neki

is segítenie kellett eltartásukban. 1917 szeptemberében ismét munkába állt, megint gépírónőként alkalmazták, akárcsak első munkahelyén, 1912-ben. A forradalmas időkben a Külügyminisztérium Szervezési Osztályára került, s itt irodai segédtisztnővé nevezték ki. Ezt az állást hagyta ott 1921. január 19-én, négy nappal az esküvő után.

A szikár tények azonban nem sokat árulnak el Török Sophie egyéniségéről. Naplójegyzeteiből, a közeli ismerősök megjegyzéseiből egy másik fiatal lány képe bontakozik ki. Egy olyan valakié, aki mindenáron és minden erővel ki akart törni helyzetéből. Ez a kitörést, kiemelkedést, különbözni vágyást kereső szándék űzte az irodalomhoz is – 1912-től szívós kitartással próbálta megjelentetni műveit –, a tanuláshoz, mely akkor az emancipálódás látványos és polgári útja volt, s mindezek kudarca után, 1918 őszén – a színészethez. Rózsahegyi Kálmán színiiskolájában azonban szintén nem sok sikerrel próbálkozott. Az előbbre jutás érdekében a csinos és kacér Tanner Ilona végül elfogadta idős és nős minisztériumi főnökének az udvarlását. Azt azonban nem akarta, hogy az elöljáró legyen az első férfi az életében, ezért az első „hivatalos" légyott előtt elvitette magát egy diák ismerőséhez, akit megkért, vegye el a szüzességét (ezenközben a hivatalos udvarló a ház előtt várakozó fiákerben ült). Egy idő után pedig, végleg „elrendezendő" a sorsát, gyermeket is akart az idős úrtól, női praktikákkal teherbe esett, a partner azonban nem vállalta a gyermeket, s abortuszra kényszerítette őt.

Az 1919 decemberéig végképp és mindenütt kudarcot vallott, huszonnégy éves Tanner Ilona – így kell elképzelnünk – mindent eldöntő „rohamra" készült. Egymás után elküldte verseit a Herczeg Ferenc-féle Új Időknek, a Kiss József által szerkesztett újságnak, A Hétnek, végül pedig a Nyugatnak. Az Új Idők közlésre elfogadta egyik versét, az *Ilyen, ha a csúcsra értünk* címűt. A Hét 1920. október 10-én hozta a *Hadd mentlek meg magamtól* című költeményét. A Nyugat szerkesztősége pedig nem válaszolt. Ezért fordult a költőjelölt június 30-án a már idézett, személyes hangú levélben Babitshoz. Ebben a levélben elébb a reménytelenség és próbálkozásának szépítgetése szólalt meg. A folytatásban az erős önbizalom, majd a szelíd zsarolás kapott hangot: a levélíró arra emlékeztette a költőt, hogy verseiről és tehetségéről, amelyet, mint írta, „saját erős hite táplált", tudomása szerint maga Babits is elismerőleg nyilatkozott a szerkesztőségben.

Babits Mihály és Török Sophie özvegy Babits Mihályné Kelemen Aurórának. Velence, 1921. március 14.

1920 novemberében Tanner Ilona – naplójegyzetei szerint – különösen nehéz helyzetbe került. „Vén lovag"-ját eltávolították az állásából, őt mint „titkárát és bizalmasát" a munkahelyén „fáradhatatlanul" üldözték. Az otthoni helyzete is reménytelennek látszott. Húgai és az anyja az ő keresetére szorultak, fivérével, aki tettleg is bántalmazta, fél éven át nem is váltott szót, a család konzervatív hagyományaival meg nem volt összeegyeztethető az

egyszerre több férfival is fenntartott baráti kapcsolat, a munka utáni kávéházban üldögélés. Ekkortájt érlelődött benne az otthonról való elköltözés gondolata. Minderről beszélt Szabó Lőrincnek is, akivel novemberben és decemberben többször találkozott. December 8-án, egy Baross kávéházbeli beszélgetésükön merült föl a gondolat, hogy „pro forma" férjhez kellene menni, aztán hamarosan elválni, elvált asszonyként ugyanis nem kellene visszamenni a szülői házba. Szabó Lőrinc (aki az egész történetet másként őrizte meg emlékezetében) Török Sophie változatában fölajánlotta, kész részt vállalni ebben a tervben. Úgy gondolták, hogy Tanner Ilona is odaköltözik a Reviczky utcába. December 26-án, a „házassági tervezgetés" kellős közepén, együtt töltötték a délutánt, s a fiatal lány összetegeződött Babitscsal is. Január 7-én ismét együtt uzsonnáztak, Komjáthy Aladárral, négyesben. Ez az uzsonna közös vacsorával, majd a Baross kávéházban való mulatással zárult. Január 13-án a Centrálban, a belépő Tanner Ilona kedvéért Babits odahagyta az asztaltársaságot (Kosztolányiékat, Karinthyékat és másokat). A fiatal lány ekkor (ha hinni lehet az emlékezőnek) Babits szemére hányta, „miért rontotta el" a partiját Szabó Lőrinccel, hiszen csak formaság lett volna. „[…] van egy más megoldás is", olvasható ugyanezen a helyen, „az a megoldás lehetne – mondta a költő –, hogyha hozzám jönnél feleségül!"

Mi indította Babitsot erre a hirtelen elhatározásra? Képzeletét bizonyára megragadta Tanner Ilona határozottsága és céltudatossága, vonzó külseje, de nem zárható ki az sem, hogy a magányosságra készülés közepette, egyéni sorsának bizonytalanra fordulása idején megfogalmazódott benne a vágy, hogy az őt kirekeszteni készülő nagyobb közösséggel szembeállíthasson egy kisebbet. Elképzelhető, hogy ennek a formáját kereste már 1919-ben a Boncza Bertával való kapcsolatban éppúgy, mint a Szabó Lőrinccel kialakított szellemi-irodalmi viszonyban. Tanner Ilona fölvillanó rajongása, a konvenciókat gondolkodás nélkül áthágó életvitele, irodalmi kísérletei a személyes sors új dimenzióit kínálták Babitsnak. A házasság hozzákapcsolhatta Babits kétkedéséhez az asszony bizonyosságát, megerősíthette a költő meg-megingó hitét, ígérhette Babitsnak Kazinczy Ferenc és felesége vagy akár a Browning házaspár (messziről) varázsos viszonyát.

Babits és felesége a január 15-i házasságkötést követően hamarosan magyarországi és külföldi utazásokra is sort kerített. Először Szekszárdra látogattak el. Ezt a látogatást, az esküvő után három-négy nappal, maga a költő kezdeményezte. Minden bizonnyal így kívánta kiengesztelni neheztelő édesanyját és a rokonságot, akik csak az újságokból értesültek személyes sorsa fordulatáról. Török Sophie visszaemlékezése szerint kisebbfajta szenzációként fogadta őket a város. Január 21-én, az állomáson a költő testvéröccse, világháborús hadifogságból éppencsak hazaért Babits István várta az újdonsült házasokat. „A vármegye parádés hintója vitt minket – olvasható Török Sophie-nál –, a bakon ünneplőbe öltözött hajdú feszített, s mi alig győztük a csodáló és mosolygó köszöntéseket viszonozni." A rokonok, ismerősök, a család barátai egymásnak adták a kilincset a Szent László utcai házban. Ez az első látogatás azonban nem tartott sokáig. Feltételezhetően Babitsék már a hónap ötödik napja körül visszatértek a fővárosba, mert rövidesen Itáliába indultak.

A költő és felesége március 8-án hagyta el az országot. Először Bécsbe mentek, aztán Tarvisión és Velencén át Firenzébe érkeztek. Utazásuk során, amint erről maga Babits írt, nem a kultúra emlékei, a tavasz és a nyugalom képei várták a „bús, bomlott hazá"-ból jövőket, hanem különféle menekültekkel találkoztak, a vonatablakból feliratokat és jelszavakat láttak, amelyek egyformán éltették vagy gyalázták az anarchiát és a fasciót, Lenint és D'Annunziót, az akkor politikai és katonai kalandorakciókkal kísérletező írót, aki 1919 őszén szabadcsapataival elfoglalta Fiumét. A magyar közelmúlt elől sem menekülhettek el. Az akkori olasz lapokban sok szó esett Károlyi Mihályról is, akit nem sokkal Babitsék érkezése előtt utasítottak ki Firenzéből. A háború és az orosz forradalom, az anarchizmus,

a születő fascista rend és a menekültek, köztük Károlyi Mihály sorsa: az akkori európai történelem legfontosabb problémái fogadták Babitsot Olaszországban.

A költő a zaklató, személyes gyötrelmeit is fölidéző „külső látványok"-tól elfordult, s „belső látványok"-ra függesztette szemét. Firenzében és a város melletti Fiesolében (talán) befejezte a *Timár Virgil fiá*t, és (bizonyosan) elkezdte írni nagy regényét, a *Halálfiai*t.

„A sziget nem elég magas..."

A *Timár Virgil fia* 1919 júniusában kezdte foglalkoztatni Babitsot. Az első változattal (feltehetőleg) szeptemberre készült el. 1919 utolsó és 1920 első hónapjaiban (bizonyára) nem dolgozott tovább a regényen. 1920 késő őszén azonban elővette a kéziratot, bővítette, átformálta a szöveget. Egy részletet kiemelt az anyagból, azt, amelyikben a diák Vágner Pista vér szerinti apja, Vitányi Vilmos, a zsidó újságíró belép a szövegvilágba, s ezt a részletet *Arckép egy regényből* címmel egyszerre két újságnak küldte el. A Nagy Endre szerkesztésében Budapesten megjelenő Hetilap 1921. január 15-én, a kolozsvári Napkelet február 1-jén adta közre a fejezetrészt. Babits 1922 januárjában, a házasságkötés napjaiban és a szekszárdi látogatás vizit-zuhataga között nem foglalkozhatott a regénnyel. Legfeljebb a februári budapesti tartózkodás idején juthatott erre idő. Meg, esetleg, az itáliai nászúton. Az alkotás végül 1921. július 1-jén jelent meg a Nyugatban.

A művet a konzervatív katolikus sajtó és a zsidó újságok egyformán éles szavakkal utasították el. Az 1921-ben újraindult Magyar Kultúra szeptember 5-én hosszú tanulmányban foglalkozott a regénnyel. A cikkíró, Nagy Péter, nem állított kevesebbet, mint azt, hogy Babits a Nyugat szerzőjeként, a „zsidó-liberális" ideológia kiszolgálójaként a regényben „istenhozzádot [mond] vallásnak, nemzetnek, hazának, európaiságnak, rendnek, kultúrának, intézménynek, múltnak", fiatal hősét, Vágner Pistát pedig „nyílegyenesen viszi a testi-lelki züllésbe, a forradalmárkodásba, a romlott zsidó-szellem karmai közé". Nem volt kevésbé határozott a Múlt és Jövőben, az Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület „cionista irányzatú" lapjában Raab Andor írása sem. Szerinte a *Timár Virgil fia* „a nemzet hangulatának tükre és képe", annak „a szellemi küzdelem"-nek a bemutatása, amelyikben az „irodalomban, tudományban és világnézetben rohamosan előretörő", Budapesten koncentrálódó „radikalizmus" és a „vidéken" szervezett „új szerzetesiskolák, kongregációk, legényegyletek és más társadalmi intézmények" kerültek-kerülnek szembe egymással.

*

A *Halálfiai* megírásának terve az 1921. január végi szekszárdi látogatáson foganhatott meg a költőben.

A szekszárdi időzés, a rokonok bemutatkozása, a családi históriák ismételgetése a regénytervet egyre konkrétabbá tehette. Szavakba foglalódott ugyanis számtalan virtuális történetelem abból a bizonyos „háromnemzedéknyi" időből. Az anyai nagyapa, Kelemen József, az egykori 1848-as honvéd sorsa, még inkább Raácz Cenci nagymama sógorának, az 1848-ban honvédként harcolt, majd a császári seregbe besorolt, onnan 500 forint váltság ellenében kiváltott, börtönbe került Újfalusy Imrének (1828–1911) az élete; mindkettőjük ragaszkodása a szabadságeszmény 19. századi formájához kínált egy színt, egy vonást, a nagyapák nemzedékének rajzához (ezek a vonások valamilyen formában megjelentek aztán Döme bácsi alakjában); Raácz Cenci özvegy élete, tusakodása a szőlővel és a szőlővésszel, a három árva fölnevelése ennek a nemzedéknek egy másik törekvésrendszerét mutatta (a név is, a szőlő is, a filoxéravész is olvasható majd a *Halálfiai*ban). A „fő-fő liberális" apa, az „öreg Tisza" híve, aki a megye helyett az „Állam" szolgálatába lépett, olvasmányaival, a beszélgetésekben nyilvánvalóan megidézett leghíresebb ítéleteivel a követke-

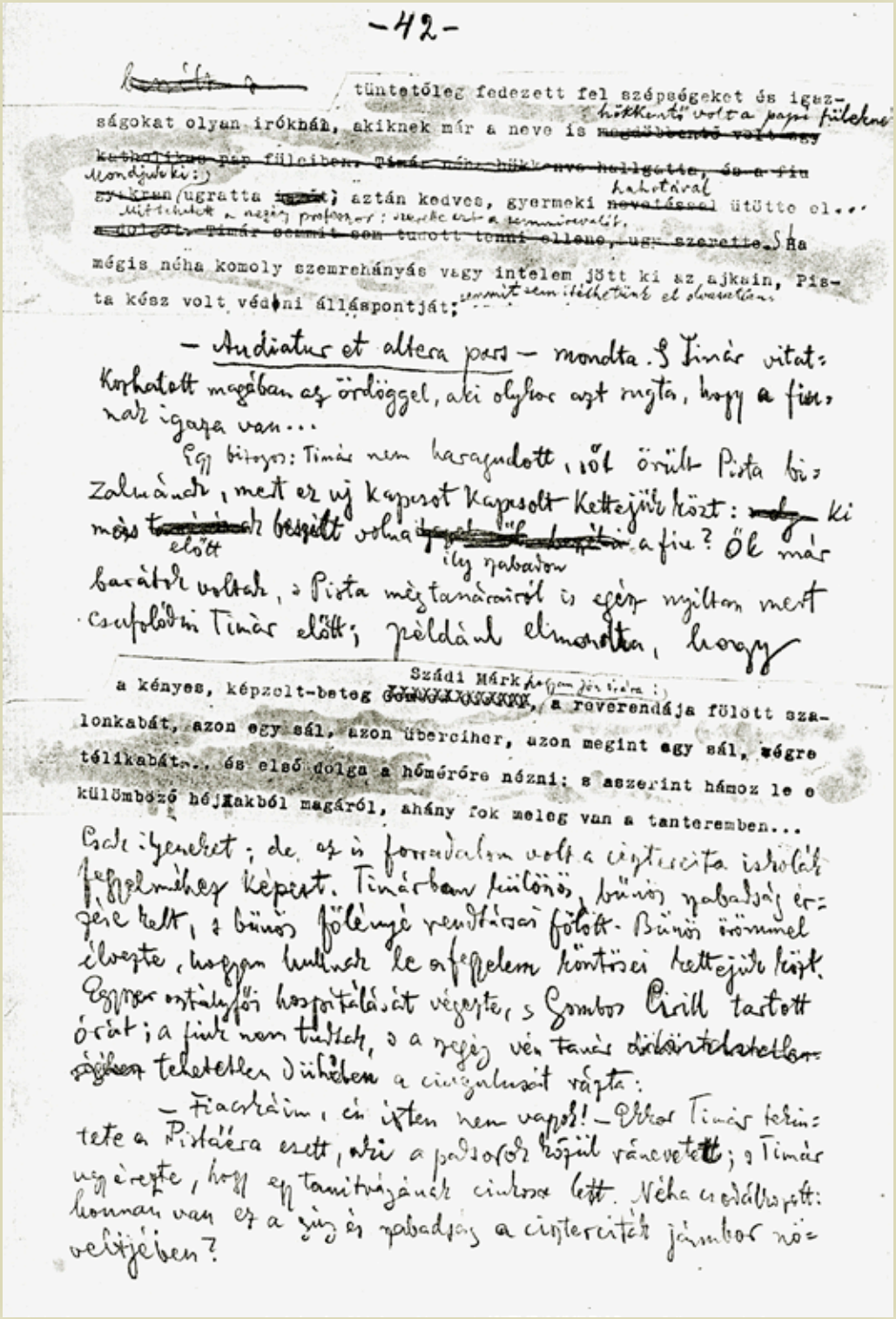

-42-

tüntetőleg fedezett fel szépségeket és igaz-
ságokat olyan írókban, akiknek már a neve is
(ugratta
aztán kedves, gyermeki ütötte el...
Ha
mégis néha komoly szemrehányás vagy intelem jött ki az ajkain, Pista kész volt védeni álláspontját:

— Audiatur et altera pars — mondta. S Timár vitatkozhatott magában az ördöggel, aki olykor azt mondta, hogy a fiúnak igaza van...

Egy bizonyos: Timár nem haragudott, sőt örült Pista bizalmának, mert ez új kapcsot kapcsolt kettejük közt: ki más előtt bízott volna ily nyakatokat a fiú? Ők már barátok voltak, s Pista mégtanárairól is egész nyíltan merte csúfolódni Timár előtt; például elmondta, hogy

Szádi Márk
a kényes, képzelt-beteg
a reverendája fölött szalonkabát, azon egy sál, azon überciher, azon megint egy sál, végre télikabát... és első dolga a hőmérőre nézni; s aszerint hámoz le a különböző bőjtakból magáról, ahány fok meleg van a teremben...

Csak ilyeneket; de az is forradalom volt a ciszterci iskolák fegyelmének képzetében. Timárban különös, bűnös gyönyörűség ébredt, s bűnös fölénye rendtársai fölött. Bűnös örömmel élvezte, hogyan hullnak le szegénylelkű kortársai kettejük közt. Egyszer osztályfőnöki hospitálását végezte, s Szombor Cirill tartott órát; a fiúk nem tudták, s a szegény vén tanár tehetetlen dühében a cirkulusát rántja:

— Fiacskáim, ti itten nem vagytok! — Ekkor Timár tekintete a Pistáéra esett, aki a padsorok közül ránevetett; s Timár megérezte, hogy egy tanítványának ciszterc lett. Néha csodálkozott: honnan van ez a szín és gyönyörűség a ciszterciták jámbor nőveltjében?

A Timár Virgil kézirata

ző nemzedék rajzához adhatott adatokat; ennek a nemzedéknek a porba hullását, a Török Gyulától, Justh Zsigmondtól Móriczig sokak számára kedves témát reprezentálhatta anyai nagybátyjának, Kelemen Ákosnak az élete. A harmadik generáció pedig már magáé az íróé. Ez a nemzedék a nagyszülők közvetítésével ismerte meg 1848 patetikus hagyományrendszerét. A szülők révén eljutott ehhez a generációhoz a liberalizmus klasszikus formája éppúgy, mint a gondolatkör későbbi interpretációja. Eljutott hozzájuk a radikaliz-

mus eszmerendszere, a szociális igazságosság gondolata.

Babitsot az 1921. január végi látogatáson egyre inkább hatalmába keríthette a család históriája. Cédulákra, a polgári iskolai tanárnő testvér által elrontott bizonyítványlapok hátára írt fel adatokat, mondatokat, vázolt föl helyzeteket. És „megtalálta" a közvetlen közelben, egészen pontosan a Szent László utcai szülői ház tőszomszédságában, másod-unokatestvére, Dienes (Geiger) Valéria apjában, Geiger Gyulában azt az alapmodellt, aki a regényben, a Hintás Gyulának nevezett alakban, a második generációban, az apja, id. Babits Mihály életéből átemelhető életmozzanatokkal szemben ellenpólusként felléptethető.

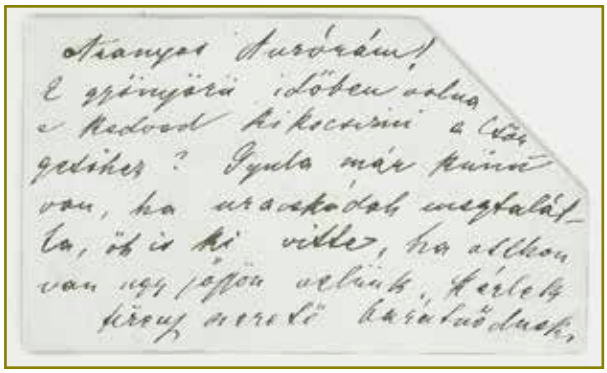

Geiger Gyuláné Benczelits Erzsébet névjegye Babits Mihályné Kelemen Aurórának

A *Timár Virgil fia* megjelenésével egy időben is dolgozott már a *Halálfiai*n. Az íróasztal-gályapadhoz láncolta magát, hogy teljesíthesse Mikes Lajosnak, az Est-lapok irodalmi főnökének tett ígéretét, aki 1921 őszén, a Pesti Naplóban folytatásokban kívánta hozni a regényt. A munka azonban nagyon lassan haladt. Babits dolgozott rajta Budapesten, aztán Szekszárdon, a Bartinán a présház előtt, „egy vén fotelben ülve", messze belátva „a drága dombokat", meg a fővárosban. Vívódva írta a regényt, számolt be a munkáról Elek Artúr Fülep Lajosnak 1921. októberi levelében. Az első részlet végül 1921 szeptemberének utolsó napjaiban jelent meg az újságban. Eleinte többé-kevésbé azonos terjedelemben követték egymást a folytatások. Majd el-elmaradt az éppen esedékes részlet, néha pedig megmagyarázhatatlanul rövid szövegek jöttek. Babits annyira belefeledkezett a munkába, hogy az 1919 őszén az emigrációt választó, neki nagyon kedves Szilasi Vilmos 1921. júliusi levelét felelet nélkül hagyta, az 1921 őszén küldött második levelére sem ő, hanem Török Sophie válaszolt, melyet az író csak pár sorral egészített ki, s ebben a rövid üzenetben is főleg a regényírás kínjairól írt csupán. A *Halálfiai* újságbeli közlése végül, a 66. folytatás közreadásával, 1922. január 17-én fejeződött be.

*

Babits Mihály és felesége az itáliai nászút után április 3-án érkezett haza Budapestre. Miután Szabó Lőrinc elköltözött a Reviczky utcai lakásukból, s azt követően, hogy a korábbi mindenest, Feketénét és férjét is sikerült eltávolítani, hozzákezdtek a közös otthon kialakításához. Babits könyvtára „átvándorolt a hálószobába", olvasható Sárközi Györgynél. A

Az előhegyi tanya

korábbi „könyvtárszobában a feleség rendezkedett be". Hamarosan újabb bútordarabokat is vettek: egy „biedermeier fiókos szekrényt", egy „velencei tükröt" s néhány apróságot. A valamikori könyvtárszoba „lassan megtelt tarka szinekkel, képecskékkel, faliszőnyegekkel".

A háromszobás lakásban élénkebb lett az élet. Mallarmé heti irodalmi délutánjaihoz hasonlóan kialakult a fogadónapok rendje is. A közeli jó barátok: írók, költők, „irodalom körüli emberek", színészek, művészek a meghatározott időben általában külön bejelentés nélkül is jöhettek. És mindenki hívhatott magával még egyvalakit. Voltak, akik kéziratot hoztak, meg olyanok is, akik a korábban elküldött művekről várták Babits véleményét. A vendégek rendszerint Török Sophie szobájában ültek le. Teát ittak, beszélgettek. Aki véleményt várt, a költővel bevonult az új dolgozószobába. Néha előfordult, hogy a vendég Török Sophie szobájában, minden jelenlévő előtt mutatta be az új verset vagy fordítást. Az is megesett, hogy Babits is felolvasta frissen elkészült alkotását. Babits, írja Szabó Lőrinc, sem az ilyen alkalmakkor, sem máskor nem bírált és nem javított, „a gyakorlatba nem avatkozott bele". A versekről beszélgetve „inkább csak elvekről esett szó, mindig és mindenütt érvényes elvekről". „A társalgás – írta Sárközi György – majdnem mindig irodalomról folyt, politikáról [a költő] nem szeretett beszélni, legfeljebb nagy vonásokban s mindig pesszimisztikusan. Ha nők is voltak, akiket jobban izgattak a személyes kérdések, a társaság lassan kétfelé hasadt, az irodalmat tárgyaló férfiakra s a magánéletet tárgyaló nőkre." Babits a fogadónapokon is, egyéb társasági alkalmakkor is szívesen játszott a költő-író „köznapi eszközé"-vel, a „szó"-val. Sokszor került sor a Karinthy által meghonosított intarzia játékra vagy „tartalom-elmondás"-ra. Egy intarziát Sárközi emlékezete őrzött meg. Babits Tisza Kálmán nevét a következőképpen foglalta szavakba: „Egy úr bemegy a borbélyhoz és kéri, hogy mángorolják meg a szakállát. A borbély csodálkozik, ezt a műveletet nem ismeri. Erre az úr felháborodik, s így szól: »Hát *ti szakállmán*gorlót nem tartotok?«" Ignotus Pál emlékezetében egy megfejtendő „tartalom" maradt meg. A Babitstól származó mondat így hangzott: „Egy éltes úr teherbe ejt egy fiatal hajadont, de a kínos következmények elől sikerült megugrania." Ez, a feladvány megfogalmazója szerint, Goethe *Faust*jának első része volt.

Az 1920-as években – tudható Török Sophie naplójegyzéseiből – Karinthyék, Schöpflinék, Szabó Lőrinc, Horváth Henrik, Bródy Pál, Laczkó Géza, Tóth Árpádék, Gellért Oszkárék, Sárközi György, Komjáthy Aladár, Rédey Tivadar fordultak meg rendszeresen a Reviczky utcában. Egyszer-egyszer ott voltak a vendégek között Móriczék, Osvát Ernő, Fraknói Vilmos, Kuncz Aladár, Szúdy Elemér, Péchy Blanka, Békássy Emma, Dienes (Geiger) Valéria, Ascher Oszkár, Ódry Árpád, Jászai Mari, Antonio Widmar.

Ugyanakkor alakultak külön társaságok is. Ignotus Pál, a Nyugatot alapító Ignotus fia emlékezete szerint volt olyan „évad", hogy csütörtökönként vagy vasárnaponként rendszeres uzsonnavendég volt Babitséknál (rajta kívül) Gyergyai Albert, a Nyugat „francia-referense", az író, műfordító, irodalomtörténész Turóczi-Trostler József, a német irodalom szakértője, Babitsnak 1919-ben egyetemi tanártársa, Tóth Aladár irodalom- és zenekritikus, Sárközi György, Illyés Gyula és Szerb Antal, az évtized végén a Vas utcai felsőkereskedelmi fiúiskola tanára, tanulmánykönyvek szerzője, 1931-től a folyóirat kritikusa. Ezeken a csütörtökökön vagy vasárnapokon uzsonnára habos kávét, vajas pogácsát, kuglófot kínált a vendégeknek Török Sophie; „s ahogy a beszélgetés belenyúlt az estébe, szardiniás és sonkás szendvicsek kerültek a tálcára, borral, néha bóléval".

*

Babitsék életének fontos terepe volt ekkor a Reviczky utcai lakáshoz közel eső, a mai Károlyi Mihály és Irányi utca sarkán található Centrál kávéház.

Az „intézmény" a budapesti egyetem, az Egyetemi Könyvtár, a kiadók és az Athenaeum-nyomda tőszomszédságában valódi

szellemi központot jelentett. Volt itt „tudósasztal” az akadémikusok és egyetemi tanárok számára. Itt találkozott rendszeresen a századfordulón A Hét szerkesztősége. A Kiss József által alapított „Kerek Asztal” tagjaként rendszeresen megfordult itt Mikszáth Kálmán, Ambrus Zoltán, Bródy Sándor, Rákosi Jenő, Herczeg Ferenc, Kozma Andor, Ignotus, Heltai Jenő, Krúdy Gyula és Molnár Ferenc. Itt adtak randevút egymásnak szerzők és kiadók. A Centrálban állapodott meg például a gyomai Kner-nyomda és a Géniusz Kiadó Szabó Lőrinccel a *Föld, Erdő, Isten* című verseskötet és a Shakespeare-szonettek megjelentetéséről, itt kötött szerződést a Káldor Kiadó tulajdonosa Babitscsal és Tóth Árpáddal Meredith regényének, az *Önző*nek a fordítására.

A Nyugat munkatársainak már 1908 és 1916 között is volt itt „saját asztala”, annak ellenére, hogy a szerkesztőség törzshelye az Erzsébet körút 9–11-ben működő New York kávéház karzatán volt. Ott fogadta a szerzőket: Adyt, Babitsot, Bródyt, Karinthyt, Kosztolányit, Krúdyt, Somlyó Zoltánt, Szép Ernőt Osvát, ott nyújtotta át Móricz a szerkesztőnek a *Hét krajcár* kéziratát, ott tanácskozott a Nyugat vezérkara: Fenyő Miksa, Ignotus, Osvát és Schöpflin Aladár. 1919 őszén azonban egyre inkább a Centrálba tették át székhelyüket a Nyugat szerzői. Ide jártak Kosztolányiék, Karinthyék, ide járt Babits is Szabó Lőrinccel és Sárközi Györggyel. 1920-ban pedig az itteni „Nyugat-törzsasztal” lett a folyóirat hivatalos helye. Itt korrigált, írt, beszélgetett Tóth Árpád, Móricz, Tersánszky, Kárpáti Aurél, Gyergyai Albert, a Hadik kávéházból végleg „ideköltözött” Karinthy, később itt tartották a „Centrál-szerdák”-at a népi írók: Sárközi György, Illyés Gyula, Kodolányi János, majd Erdei Ferenc, Féja Géza, Tamási Áron; egyszer-egyszer megfordult itt Veres Péter is. Igazi „modern akadémia”, „vers-börze” és „lexikon-gyár” volt a kávéház, amint Szabó Lőrinc írta a *Centrál* című versében.

Babitsék a Centrálban néha sűrűbben, néha esetlegesen jelentek meg. Volt, amikor előre megbeszélt találkozót bonyolítottak, de előfordult az is, hogy minden különösebb cél nélkül tértek be ide. Török Sophie naplófeljegyzéseiből mindenesetre tudható, hogy 1922. április elejétől június végéig, 1923 januárjában, áprilisában, májusában, októberében, decemberében, 1924 első négy hónapjában gyakran megfordultak itt. Az 1921 januárjától 1927-ig készülő *Halálfiai*ban is feltűnik Babitsék törzshelye. Ott Siena kávéház néven szerepel az intézmény.

*

1920 után Babits „irodalmi élete” a Nyugat folyóirathoz kapcsolódott.

A lapot a felváltva Bécsben vagy Berlinben élő Ignotus jegyezte főszerkesztőként, ő azonban – természetesen – a szerkesztés munkájában nem vett részt. Az írásai is alkalomszerűen jelentek csak meg a Nyugatban.

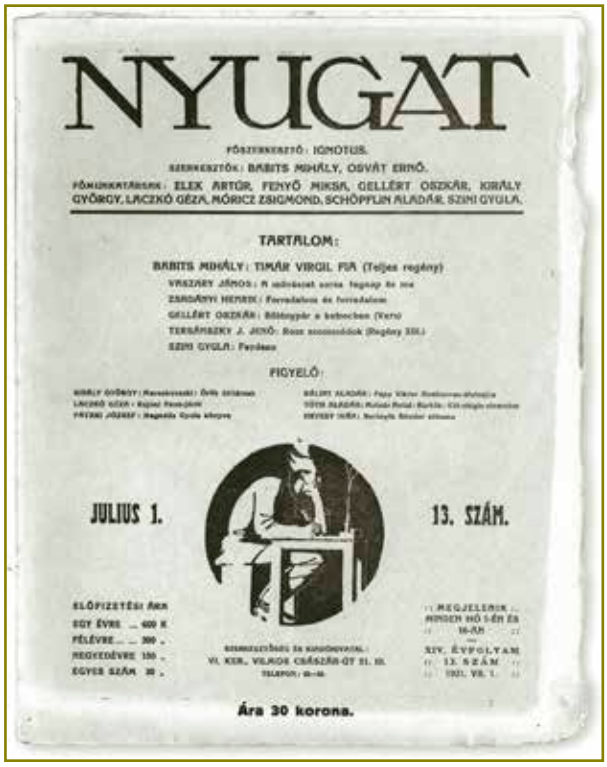
NYUGAT

FŐSZERKESZTŐ: IGNOTUS.

SZERKESZTŐK: BABITS MIHÁLY, OSVÁT ERNŐ.

MUNKATÁRSAK: ELEK ARTÚR, FENYŐ MIKSA, GELLÉRT OSZKÁR, KIRÁLY GYÖRGY, LACZKÓ GÉZA, MÓRICZ ZSIGMOND, SCHÖPFLIN ALADÁR, SZINI GYULA.

TARTALOM:

BABITS MIHÁLY: TIMÁR VIRGIL FIA (Teljes regény)

VRSZARY JÁNOS:

ZARDÁNYI HENRIK:

GELLÉRT OSZKÁR:

TERSÁNSZKY J. JENŐ:

SZINI GYULA:

FIGYELŐ:

JULIUS 1.

13. SZÁM.

ELŐFIZETÉSI ÁRAK

EGY ÉVRE ... 600 K

FÉLÉVRE ... 300 „

NEGYEDÉVRE 150 „

EGYES SZÁM 30 „

MEGJELENIK MINDEN HÓ 1-JÉN ÉS 16-ÁN

XIV. ÉVFOLYAM

13. SZÁM

VI. KER., VÁLNOK CSÁSZÁR-UT 51. III.

Ára 30 korona.

A Nyugat 1922 második félévi címlapja, a szerkesztők Babits Mihály, Osvát Ernő és Gellért Oszkár

1920-tól 1922-ig Babits és Osvát, 1922 második felétől rajtuk kívül a korábbi szerkesztőségi munkatárs, Gellért Oszkár neve szerepelt a lapon szerkesztőként. Gellértre az ügyvitel, a hirdetések gyűjtése, az 1910-ben

alakult Nyugat Könyvkiadó Részvénytársaság esetleges újraalakításának operatív ügyei tartoztak. Bizonyára erőteljesen részt vett a Nyugat Kiadó és Irodalmi Részvénytársaság 1922-es megalakításában, feltehetően (ügyintézői) szerepe volt a Részvénytársaság 1923-as tőkeemelésében is. Osvát és Babits végezték a szerkesztés érdemi munkáját. A feladatok elosztására nézve nem volt köztük írásbeli megállapodás. Nem lehetetlen, hogy szóbeli egyezséget kötöttek, mely szerint a versrovat Babitshoz, a prózarovat Osváthoz tartozik, a tanulmányok és kritikák ügyében pedig közösen döntenek. A két szerkesztő nézetkülönbsége és Osvát ambiciózus határozottsága folytán azonban Babits fokozatosan tért veszített. A végső szót minden ügyben egyre inkább a másik szerkesztő mondta ki. Babits nem tudott érvényt szerezni akaratának. 1921-ben nem tudta megjelentetni György Oszkár verseit, 1922-ben sikertelenül próbálta meg elhelyezni a lapban Békássy Emma és Aradi Szabó István költő, drámaíró, publicista írását. Még ahhoz sem volt elég a befolyása, hogy elfogadtassa az akkor már New Yorkban élő Dienes Barna kis írását a magyar művészeknek otthont adó Serly Lajosról (ez utóbbi különösen bánthatta Babitsot, hiszen Dienes Barna a *Játszottam a kezével* múzsájának, Révész Ilusnak a férje volt). Ebben az időszakban a Nyugat első nemzedékének a költői is kisebb teret kaptak: 1920. január 1-jétől 1924-ig Füst Milántól kilenc, Juhász Gyulától hat, Kosztolányi Dezsőtől tizenhat, Tóth Árpádtól egy verset közölt a folyóirat. A Nyugat vezető poétája ekkor Gellért Oszkár lett. A jelzett időhatárok között megjelent negyvenöt számból huszonötben volt tőle költemény. A lapot most, ugyanúgy, mint az 1910-es évek legelején is, Osvát az abszolút kezdők (József Attilával szólva) „hülye versei" előtt nyitotta meg. Ebben a négyévnyi időben közel nyolcvan költőtől publikált, köztük Álgya Zoltántól, Barcsai Fehér Gézától, Boda Józseftől, Debreczeny Lilitől, Kovács Máriától (tőle huszonegy darabot), Kosáryné Réz Lolától, Marschalkó Liától és Páll Rózsától.

Az 1920-tól számított négy évben, ha csak a közlésszámokat tekintjük, Babits maga is háttérbe szorult a Nyugatban. Mindössze tizenhét verse jelent meg a lapban. A *Timár Virgil fiá*t pedig, emlékezik rá Gellért Oszkár, Osvát Ernő csak Fenyő Miksa határozott fellépését követően volt hajlandó közölni.

A Babits és Osvát között fokozatosan éleződő szakmai és személyi ellentét 1923 márciusában drámai fordulatot vett. Ekkor a Gragger Róbert által szerkesztett *Anthologia Hungarica* című gyűjteményéről írt Babits-tanulmányban Osvát már szerkesztőtársa irodalmi ítéletét is korrigálni akarta. A kéziratra küldött levélben a következőket írta: „cikked correcturája, melyben Gellért Oszkár és Juhász Gyula jelentkezését feltüntetni akarod, azt hiszem nem szerencsés […]. Juhász Gyula nem sok önállóságot mutatott […] a termékeny jelző [pedig] egyikre sem talál: Juhász Gyula szapora, Gellért Oszkárt csak az mutatja termékenynek, hogy abból a kevésből, amit írt, a későbbi idő számára alig veszett el valami." Babits 1923. március 12-én válaszolt Osvátnak. A levélben kemény szavakat használt: „Te éveken át míg együtt szerkesztettük a Nyugatot, velem nem természetes és őszinte hanem hogy úgy mondjam, politikus attitűdöt foglaltál el, amely szavaidnak értékét nagyon csökkenti. Sohasem éreztem, hogy ugyanazt gondolod amit mondasz. Mikor ezt a szerkesztést veled elvállaltam, két dolgot kötöttem ki: először is bizonyos vétó jogot (előre megjegyezve, hogy ezt nem esztétikai szempontokból kívánom gyakorolni); s aztán azt a jogot hogy egyes költeményeket a Nyugatban én is elhelyezhessek. Mindkét jogot a legnagyobb liberalizmussal s irántad való teljes tisztelettel kezeltem […]. Én csakugyan nem vagyok harcos, sem politikus, s miután energiámat a munkámra kell fenntartanom, nem vállalhatom ezeket az örökös kicsinyes súrlódásokat."

Babits azonban most sem vitte kenyértörésre a dolgot. Bizonyára a maga sorsát sem tudta elképzelni más keretek között. Ezért nem fogadta el 1922-ben a kormányzat és személyesen Bethlen István miniszterelnök

erőteljes anyagi és politikai támogatásával alakult Napkelet című irodalmi és kritikai folyóirat főszerkesztői állását (melynek elfogadása esetén egyes források szerint Klebelsberg miniszter felajánlotta Babitsnak az egyetemi katedrát). És ezért utasította el 1923 végén az angol folyóiratmintát követni akaró Magyar Gondolat szerkesztését is. Leginkább azonban nem akarta gyöngíteni a Nyugat táborát. Számára ekkor is, később is a személyes sérelmeken túlemelkedő szolidaritás volt a központi elv. Ez az alapító eszmék védelmében és az alapító személyek közötti kötelező összefogásban nyilvánult meg.

Az egymás iránti szolidaritás mindenekfeletti szükségességére gondolt Babits az Adyról írt cikkekben és cikkekkel. Meg akkor is, amikor 1923. május 20-án előadást tartott Szegeden Juhász Gyula huszonöt éves írói jubileumán (ekkor készült a Közművelődési Palota lépcsőjén az emlékezetes fénykép Móra Ferenccel, Szabó Lőrinccel, Kosztolányi Dezsővel, Juhász Gyulával, Babits Mihállyal és a makói gimnáziumban a VII–VIII. gimnáziumi osztály anyagából a júliusi összevont magánvizsgára készülő József Attilával). A szolidaritás parancsa vezérelte a költőt akkor is, amikor szereplést vállalt az Osvát Ernő negyedszázados jubileumának ünnepségén. A vígszínházi ünnepen, ahol Móricz Zsigmond mondta az ünnepi köszöntőt, s fellépett Bartók Béla, Basilides Mária, Bajor Gizi, Darvas Lili, Gombaszögi Frida, Jászai Mari, Ódry Árpád és Varsányi Irén, a költő a színpadra lépés előtt, de még a színpadon is „halálsápadt volt […] teljességgel ijesztő arcszínű" (olvasható Babits Jászai Marinak írt mentegetőző levelében). A szerepléstől való állandó irtózás mellett feltehetően a nemrégi konfliktusnak is tulajdonítható „valóságos idegrohama" volt, annyira rossz állapotban érezte magát, hogy a feleségét megkérte, „maradjon mellette", nehogy „az idegroham sokkal súlyosabb" legyen. Az „Osvát-délutánt" követő ünnepi banketten mindezek ellenére Babits adta át az ünnepeltnek Beck Ö. Fülöp Osvát-plakettjét. És a következőket mondta: „Kedves Barátunk! Engedd meg, hogy a Nyugat nevében a mai szép napon átnyújtsuk Neked emlék gyanánt művészünk új érmét, amelyről a Te nemes és okos fejed néz ránk […]. Fogadd szívesen s gondolj szeretettel és megbocsátással reánk is, régi s annyiszor hálátlan munkatársaidra."

Juhász Gyula 25 éves költői jubileuma alkalmával a szegedi Közművelődési Palota lépcsőjén, az első sorban Nagyfalusi Andor, Szalay József, Miklós Jenő, Török Sophie és Móra Ferenc. Mögöttük Eidus Bentián, Ligeti Jenő, Pór Tibor, Landesberg Jenő, mögötte Szabó Lőrinc, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula, mögötte Magyar László, majd Babits Mihály , József Attila, Rapaport Samuné Étsy Emília, Erős Árpád, Tölgyes Gyula, Vér György és Fest Guidó.
1923. május 20.

Babits, Juhász Gyula és Kosztolányi Szegeden a Tisza-parton. Török Sophie fotóját képeslapként küldték Szekszárdra 1923. május végén.

Juhász Gyula, Török Sophie, Babits Mihály a tápéi kompnál a Tisza-parton. 1923. május 21.

Babits, Török Sophie és Kosztolányi Szegedről Budapest felé a vonaton. 1923. május 22.

Móricz Zsigmond köszöntésében való részvétele kedves és természetes kötelezettség volt Babits számára.

Móriczcal 1910-ben ismerkedett meg személyesen a Royal Szálloda hangversenytermében a Nyugat irodalmi estjén. Ettől kezdve folyamatos és egyre intenzívebb lett a kapcsolatuk. Megküldték egymásnak megjelenő könyveiket, sok időt töltöttek egymás társaságában, 1916-tól együtt szerepeltek majd minden szervezetben, testületben, csoportban. Babits éppen ezért örömmel vállalta 1924. január elején, hogy személyesen részt vesz Móricz köszöntésében a február 16-i ünnepi Nyugat-számban. Az első pillanatban azonban nem tudta eldönteni, emlékező írással, tanulmánnyal vagy az írónak dedikált új művel lesz-e jelen a köszöntésben. A Babits-hagyatékban található kéziratok alapján valószínűsíthető, hamarosan döntött: verset ír az ünnepre. A költemény nem „fejben készült", és nem csak a végleges változatában került papírra, mint a *Húsvét előtt*, nem egyetlen lélegzetre született, mint a *Balázsolás*. A fellelhető kéziratok szerint a költő hosszan birkózott a témával.

Az 1924 végén közreadott Ignotus-emlékszámban is jelen volt Babits. Ő írta a nyitó tanulmányt.

Babitsnak – a folyóirat egységének demonstrációján túl – személyes oka is volt arra, hogy a köszöntők közt megjelenjék. Háromszorosan is. Az alapító-szerkesztő 1908-tól számítva minden módon támogatta őt. Mozgósította kapcsolatait, hogy Fogarasról Újpestre, Újpestről a fővárosba segítse Babitsot. Jelentős része kellett legyen abban, hogy a költő 1910-től külön honoráriumot kapott a folyóirattól, s minden írását (amint volt róla szó) „a lehető legnagyobb skála szerint" fizették. Sokra becsülte Babits Ignotust mint költőt is. 1917. december 16-án a Nyugatban hosszú tanulmányban méltatta válogatott verseit, „a magyar poézis maradandó dokumentuma"-ként értékelte a gyűjteményt, Ignotus személyéhez kapcsolta a magyar költészet „fejlődés"-ét a Heine-utánzatoktól Arany János „iskolájá"-n át a modern költészetig; „a vele egykorú verselők között a legegyénibb nyelvművész"-t köszöntötte benne. Ugyanakkor meg is kellett engesztelnie Ignotust.

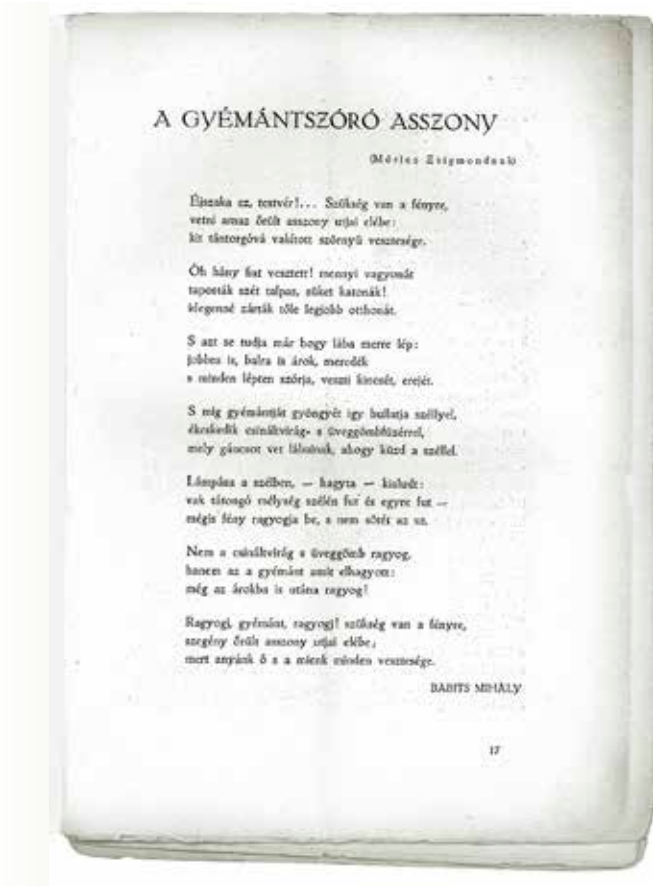

A GYÉMÁNTSZÓRÓ ASSZONY

(Móricz Zsigmondnak)

Éjszaka ez, testvér!... Szükség van a fényre,
vetni annak éjfél asszony utjai elébe:
kit tántorgóvá vakított szörnyű veszteség.

Óh hány fiat veszett! mennyi vagyonát
taposták szét talpas, szőket katonák!
elegendő záták tőle legjobb otthonát.

S azt se tudja már hogy lába merre lép:
jobbra is, balra is árok, mocsár,
s minden lépten szórja, veszti kincsét, erejét.

S még gyémántjait gyöngyét így hullatja széllyel,
elszakadik csinálvirág- s üveggombfüzérrel,
mely gáncsot vet lábainak, ahogy közd a széllel.

Lámpása a szélben, — hagyta — kiáudt:
vak tántongó mélység szélén fut és egyre fut —
mégis fény ragyogja be, s nem sötét az út.

Nem a csinálvirág s üveggömb ragyog,
hanem az a gyémánt amit elhagyott:
még az árokba is utána ragyog!

Ragyogj, gyémánt, ragyogj! szükség van a fényre,
szegény éjfél asszony utjai elébe,
mert anyánk ő s a mézek minden veszteége.

BABITS MIHÁLY

17

Babits Mihály Móriczot köszöntő verse a Nyugat 1924 február 16-i Móricz-számának élén

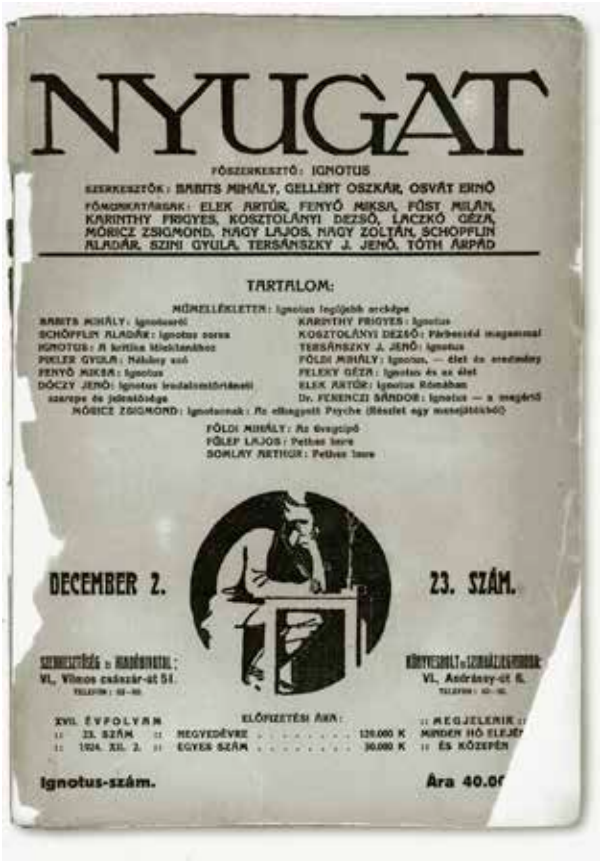

NYUGAT

FŐSZERKESZTŐ: IGNOTUS

SZERKESZTŐK: BABITS MIHÁLY, GELLÉRT OSZKÁR, OSVÁT ERNŐ

FŐMUNKATÁRSAK: ELEK ARTÚR, FENYŐ MIKSA, FÜST MILÁN, KARINTHY FRIGYES, KOSZTOLÁNYI DEZSŐ, LACZKÓ GÉZA, MÓRICZ ZSIGMOND, NAGY LAJOS, NAGY ZOLTÁN, SCHÖPFLIN ALADÁR, SZINI GYULA, TERSÁNSZKY J. JENŐ, TÓTH ÁRPÁD

TARTALOM:

MŰMELLÉKLETEN: Ignotus legújabb arcképe

BABITS MIHÁLY: Ignotusról
SCHÖPFLIN ALADÁR: Ignotus szerep
IGNOTUS: A kritika Mikelandhoz
PIKLER GYULA: Nálunk szó
FENYŐ MIKSA: Ignotus
DÓCZY JENŐ: Ignotus irodalomtörténeti szerepe és jelentősége
KARINTHY FRIGYES: Ignotus
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: Párbeszéd magamnak
TERSÁNSZKY J. JENŐ: Ignotus
FÖLDI MIHÁLY: Ignotus, — élet és eredmény
FELEKY GÉZA: Ignotus és az élet
ELEK ARTÚR: Ignotus Romában
Dr. FERENCZI SÁNDOR: Ignotus — a megértő
MÓRICZ ZSIGMOND: Ignotusnak: Az elhagyott Psyche (Részlet egy munkájából)
FÖLDI MIHÁLY: Az üvegcipő
FÜLEP LAJOS: Petőfi lőre
SOMLAY ARTHUR: Petőfi lőre

DECEMBER 2.

23. SZÁM.

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: VI., Vilmos császár-út 51.

KIADÓ: VI., Andrássy-út 6.

XVII. ÉVFOLYAM
23. SZÁM
1924. XII. 2.

ELŐFIZETÉSI ÁRA:
MEGYEDÉVRE . . . . . 120.000 K
EGYES SZÁM . . . . . 30.000 K

MEGJELENIK MINDEN HÓ ELEJÉN ÉS KÖZEPÉN

Ignotus-szám.

Ára 40.0

A Nyugat Ignotus-száma 1924 végén

A Nyugat főszerkesztője ugyanis a folyóirat 1924. január 18-i számában megjelent *Vallomás* című cikkében, Babits nevének említése nélkül ugyan, de utalt a *Timár Virgil fiá*ra, Vitányi Vilmos alakteremtésére, a művészettől idegen valóságfelhasználásra. Babitsnak így „hivatalosan" is tudomására jutott Ignotus sértettségérzése. Lehet, hogy ez utóbbinak is szerepe volt abban, hogy az ünnepi szám első írásában, a maga betegségére hivatkozó nyitó és záró rész között külön magasztalta a „feledhetetlen" ritmusokat író költőt, meleg szavakkal méltatta a novellistát, a kritikust és a publicistát, külön kitérve Ignotus harcára a „perzekutoresztétika" ellen.

A Nyugat és Babits történetében különös fejezetet jelent a Petőfi-év.

Petőfi, akit a költő *Az európai irodalom történeté*ben „a világszabadság és az emberiség költőjeként" emleget majd, a centenárium évében egyrészt a legendák költője, aki a segesvári csatamezőn sebesülten, nyakravaló nélkül, a halála előtti pillanatban az égre tekint, onnan várva a személyes elégtételt, amint Madarász Viktor festménye mutatta, vagy kősziklával feltámasztott, leplen fekvő halott, mellette a költészet bánatos istennője összetört lantjával, ahogyan Lotz Károly láttatta (a Pesti Napló kiadásában megjelent *Petőfi album* szerint). A korszak Magyarországa számára ugyanakkor Petőfi születésének százéves évfordulója a világ felé nyitás alkalma volt. Az európai nagyvárosokban mindenhová hivatalos szónokokat küldtek, akik sokszor nevetségessé váltak az emigráns magyarok tüntetése, közbekiáltásai miatt, mint a Sorbonne-on tartott ünnepségen Pekár Gyula, korábban államtitkár, tárca nélküli miniszter, 1920-tól a Petőfi Társaság elnöke, a Kisfaludy Társaság tagja, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja (amint ez olvasható Illyés Gyula *Hunok Párizsban* című munkájában). Pedig az ország életében szellemi megbékélésnek, a nemzeti egység erősítésének szán-

ták az ünnepet. A kormány a parlament elé terjesztette törvényjavaslatát „Petőfi Sándor emlékének törvénybe iktatásáról", megünnepelte a költőt a Magyar Történelmi Társaság, az Országház kupolacsarnokában „országos hódolás" volt „Horthy Miklós kormányzó és valamennyi, az országban élő királyi herceg és hercegnő jelenlétében", megünnepelték őt a budapesti városházán, az aggteleki barlangban, minden városban és minden községben.

Babits 1922 végén, majd 1923. január 7-én és január 17-én mondott beszédet. Szavait mindhárom helyen a *Petőfi koszorúi* című verssel zárta.

A vers, mely a Nyugat 1923. január 1-jei, ünnepi Petőfi-számának nyitó darabja is volt, akárcsak az Adyról, Móriczról, Osvátról, Ignotusról leírt szavak, a magyar irodalom „vezéré"-nek mutatják Babitsot.

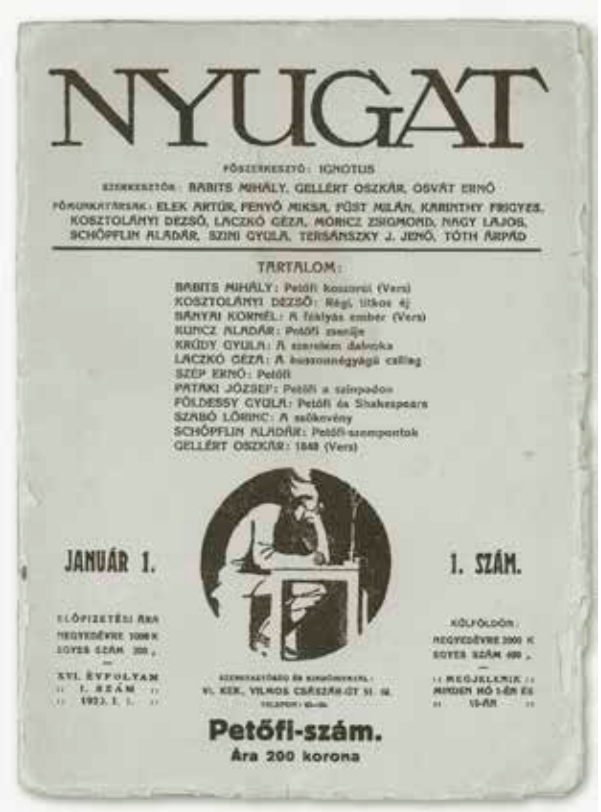
NYUGAT

FŐSZERKESZTŐ: IGNOTUS

SZERKESZTŐK: BABITS MIHÁLY, GELLÉRT OSZKÁR, OSVÁT ERNŐ

FŐMUNKATÁRSAK: ELEK ARTÚR, FENYŐ MIKSA, FÜST MILÁN, KARINTHY FRIGYES, KOSZTOLÁNYI DEZSŐ, LACZKÓ GÉZA, MÓRICZ ZSIGMOND, NAGY LAJOS, SCHÖPFLIN ALADÁR, SZINI GYULA, TERSÁNSZKY J. JENŐ, TÓTH ÁRPÁD

TARTALOM:

BABITS MIHÁLY: Petőfi koszorúi (Vers)
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: Régi, titkos éj
BÁNYAI KORNÉL: A fáklyás ember (Vers)
KUNCZ ALADÁR: Petőfi szenje
KRÚDY GYULA: A szerelem dalnoka
LACZKÓ GÉZA: A kassaonégyágú csillag
SZÉP ERNŐ: Petőfi
PATAKI JÓZSEF: Petőfi a színpadon
FÖLDESSY GYULA: Petőfi és Shakespeare
SZABÓ LŐRINC: A szökevény
SCHÖPFLIN ALADÁR: Petőfi-szempontok
GELLÉRT OSZKÁR: 1848 (Vers)

JANUÁR 1.

1. SZÁM.

ELŐFIZETÉSI ÁRA NEGYEDÉVRE 1000 K EGYES SZÁM 200 „

XVI. ÉVFOLYAM „ 1. SZÁM „ „ 1923. I. 1. „

KÜLFÖLDÖN: NEGYEDÉVRE 2000 K EGYES SZÁM 400 „

„ MEGJELENIK „ MINDEN HÓ 1-ÉN ÉS „ 15-ÉN „

Petőfi-szám.

Ára 200 korona

A Nyugat Petőfi-száma 1923. január 1.

A költő nem kívánta ezt a szerepet. A Nyugat szerkesztésében végzett munkája miatt azonban személye egyre inkább a középpontba került. Reményik Sándor 1918. szeptember 19-i levelében őt jelölte meg, mint akihez

Rippl-Rónai József Babits portréját rajzolja. 1923. szeptember. Török Sophie felvétele.

„irodalmi dolgokban a legteljesebb bizalommal" lehet fordulni. Szabó Lőrinc gimnazista Ady-rajongását ekkortájt váltotta fel Babits iránti tisztelete. Sárközi György, Erdélyi József tőle vártak segítő döntést. Az ismeretlen Tanner Ilona (sok más kezdővel együtt) tőle remélte a költővé avatást. Hasonlóképpen gondolkozott 1923-ban József Attila is. Ezt a „vezér-szerepet" deklarálta a Nyugat 1924. április 1-jei Babits-száma. Ebben az ünnepi kiadványban huszonöt tanulmány és cikk értelmezte művészetét.

A közfigyelem feléje fordulására lehet következtetni az 1923-ban és 1925-ben róla készült portrék tényéből is. Az elsőt 1923 nyarán és őszén az a Rippl-Rónai József festette, aki maga is aláírta az 1918 késő nyarán összeállított háborúellenes proklamációt, az Európa Lovagjai felhívást (s aki megfestette Ady, Móricz, Schöpflin és Szabó Lőrinc portréját is). A másodikat Martyn Ferenc, Rippl-Rónai tanítványa készítette 1925-ben, a harmadikat ugyanebben az évben rajzolta Pérely Imre.

*

A Nyugat ünnepi számának megjelenése, a költő személyének középpontba kerülése már a nehezen diagnosztizálható betegséggel küszködő Babits Mihályt érte.

Babits gyenge fizikumú, rossz testi adottságokkal rendelkező, sovány, rémálmokkal küszködő, befelé forduló gyerek volt. Felnőttként gyakran emlegette rossz közérzetét, amit – Czeizel Endre és Szállási Árpád elemzéseiből tudható – feltételezhetően alacsony vérnyomása és neuraszténiája okozott. 1920

Babits betegágyban, mellette Török Sophie 1924. október 29. Diskay Lenke felvétele.

nyarán szőrhullásról panaszkodott, arcán apró foltok jelentek meg. „Gyomor- és bélpanaszok kínozták, eleve gyomorbajosnak tűnt – olvasható Czeizel Endrénél –, emésztési zavarai, székrekedése és aranyere végigkísérték életét […] Epebaja 1921-ben jelentkezett, amelyet fájdalmas görcsökkel kísért epehólyag-gyulladása okozhatott." Állandóan köhögött. Sokszor volt hörghurutja. A családi levelekben a betegségtől való féltés, főleg a meghűlés veszélye miatti aggodalom visszza-visszatér. Erről írt id. Babits Mihályné a fiának Fogarasra, Újpestre, a Tisztviselőtelepre. 1917-ben (egy eddig lappangó levélben) mindez így olvasható: „[…] aggodom miattad édes fiam hogy meghültél, mi bajod talán köhögsz megint, éjjel hülsz meg bizonyára, küldök még egy dunnát […] Talán jobb volna a könyvtáros szobádat füttetni az alkovval és oda vinni az ágyadat."

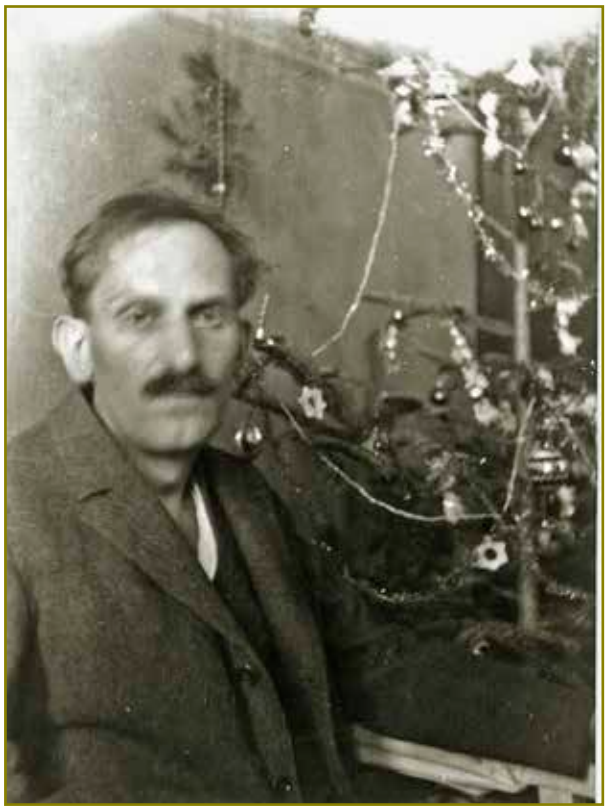

Babits Mihály a Bálint Klinikán 1924 karácsonyán. Török Sophie felvétele.

1922. február 2-án, írja Török Sophie naptárfeljegyzésében, Babits „nagyon roszszul lett", 3-án ágynak esett, 6-án talán konzíliumot tartottak fölötte, 9-e és 15-e között kivizsgálásra bekerült a Pajor-szanatóriumba. 1923 januárjában, februárjában, augusztusában ismét gyengélkedett. 1924. február 5-én feküdnie kellett. Ettől az időtől Kaposy Ferenc dr. lett a kezelőorvosa, Kaposy Józsefnek, a híres Dante-kutatónak a fia. Az ő neve a krízisidőszakokban naponta feltűnik a feljegyzésekben. Október 2-ától szinte mindennapos vendég Babitséknál. Ebben a hónapban a költő – olvasható az Esti Kurir október 31-i számában megjelent interjúban – „nagy szenvedéseken ment át […] sokáig erős lázzal küzdött […] az egyébként sem telt arcidomok kissé megványadtak […]". A diagnózis szerint az influenza maradványa izomgyulladás lett, s Babitsnak csaknem mozdulatlanul kellett feküdnie. Az állapota nem javult. Novemberben ismételten sor került konzíliumokra is, melyek eredményeként 18-án beszállították a Bálint-klinikára, ahol Kolta Ervin, Förstner

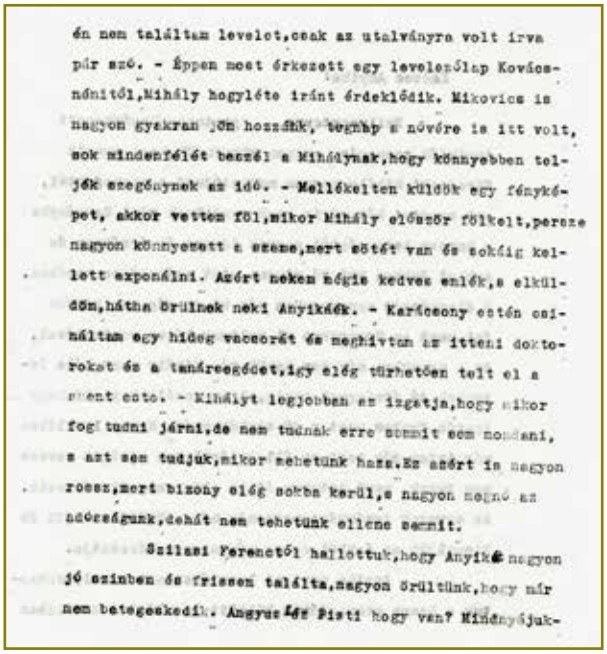
én nem találtam levelet,csak az utalványra volt írva
pár szó. - Éppen most érkezett egy levelezőlap Kovácsnénitől,Mihály hogyléte iránt érdeklődik. Mikovics is
nagyon gyakran jön hozzánk, tegnap a nővére is itt volt,
sok mindenfélét beszél a Mihálynak,hogy könnyebben telje
jék szegénynek az idő. - Mellékelten küldök egy fényké
pet, akkor vettem fél,mikor Mihály először fölkelt,persze
nagyon könnyezett a szeme,mert sötét van és sokáig kel
lett exponálni. Azért nekem mégis kedves emlék,s elküld
öm,hátha örülnek neki Anyikáék. - Karácsony estén csi
náltam egy hideg vacsorát és meghívtam az itteni dokto
rokat és a tanáreagdet,így elég türhetően telt el a
szent este. - Mihályt legjobban az izgatja,hogy mikor
fog tudni járni,de nem tudnak erre semmit sem mondani,
s azt sem tudjuk,mikor mehetünk haza.Ez azért is nagyon
rossz,mert bizony elég sokba kerül,s nagyon megnő az
adóságunk,dehát nem tehetünk ellene semmit.
Szilasi Ferenctől hallottuk,hogy Anyikám nagyon
jó szinben és frissen találta,nagyon örültünk,hogy már
nem betegeskedik. Angyus és Pisti hogy van? Mindnyájuk-

Török Sophie özv. Babits Mihálynénak, Budapest, 1925. január eleje. (részlet)

Gyula és Szilasi doktorok mellett a gyógyító orvosok között föltűnik Schill Imre belgyógyász, aki a harmincas években majd a Zsidókórház főorvosa lesz. Az ízületi bántalmakkal

Babits István, Babits Angyalka, Kelemen Ilona, özv. Babits Mihályné Kelemen Auróra és Babits Mihály Szekszárdon a házuk feletti utcában, a háttérben a Bartina jellegzetes vonala. Török Sophie homályos felvétele az 1920-as években.

és szívizomgyulladással kínlódó költő 1925. január 24-éig feküdt a szanatóriumban. 24-én délután a kórházból egyenesen Szekszárdra utaztak, teljesítendő egy régóta esedékes látogatást. Babits csontsoványan kelt útra. Testsúlya mindössze 54 kg 90 dkg volt.

A betegség mint személyes panasz és általános emberi sors megjelenik a versekben is. Ott van a Bálint-klinikán írt *Csövek, erek, terek* című alkotásban, az 1925. februárban Szekszárdon készült *Rekonvaleszcenciá*ban, az ugyanekkor és ugyanitt írt *Télutó a Sédpataknál* című versben. Ez utóbbiban felvillan a jelent és a jövőt összekapcsoló aggodalom-félelem: „Testem csupa fájdalom még, lelkem csupa félelem”.

*

Az egészség megroppanása, a testi kínok megélése, az „égi gazdá”-tól függő bizonytalan jövő megjelenik egy 1924. augusztus 17-e előtt írt „esztergomi” versben, az *Ádáz kutyám* című alkotásban is.

Babitsék 1924. március 27-én lettek Esztergomban háztulajdonosok. Ekkor vásárolták meg az Előhegyen, a László utcában (ma: Babits Mihály utca) lévő verandás, pincés présházat a hozzá épített nagyobb lakószobával, konyhával, kamrával és mintegy „fél magyar hold területű” kerttel.

A házvásárlásnak különös története van.

A költő 1923. május 31-étől június 30-áig Dömös-Gizellatelepen nyaralt a feleségével (itt fejezte be *Kártyavár* című regényét). Júliusban többször megfordultak itt, egyszer Kosztolányiékkal jártak erre, néha több napra is maradtak. Július 31-én, a 30-i hivatalos pesti teendők végeztével, újból visszajöttek ide, augusztus 15-én pedig meglátogatták a közeli Esztergomot. A város, Szini Gyula emlékezete szerint, nagyon megtetszett a költőnek. A dombok Szekszárdra, a girbegurba utcák Itáliára emlékeztették. Ekkor határozták el, megpróbálnak itt házat venni maguknak.

1923 legvégén, 1924 legelején mindenesetre elkezdték a pénzgyűjtést. Az egyik könyvkiadótól (talán az Athenaeumtól) „nagyobb összeg”-hez jutottak. A pénz elég lett volna Török Sophie-nak „két-három ruhá”-ra.

Babits és Török Sophie csónakáznak. Gizellatelep, 1923. június, a fényképet levélben küldték el Szekszárdra.

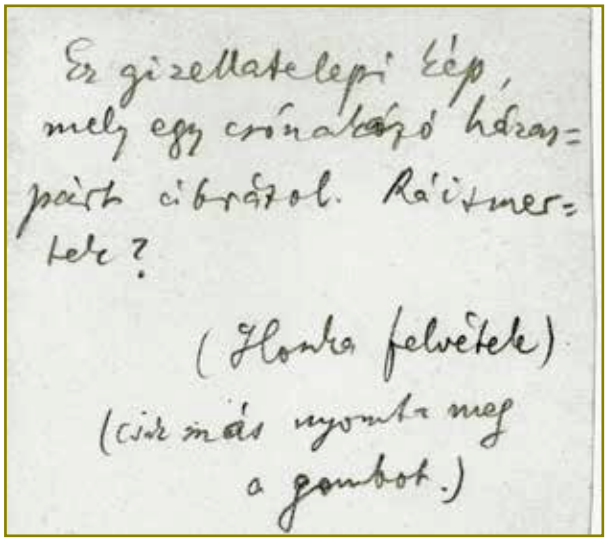
Ez gizellatelepi kép, mely egy csónakázó házaspárt ábrázol. Ráismerte?

(Honka felvétele)

(csak más nyomta meg a gombot.)

A házaspár azonban megkérte barátjukat, a Nyugat első nemzedékéhez tartozó és a folyóiratban ekkor is folyamatosan publikáló Nagy Zoltán költőt, aki mellesleg jól praktizáló ügyvéd is volt, segítsen a takarékoskodásban,

s helyezze el „nekik a pénzt úgy, hogy ne romoljon". Az ügyvéd az egyik bank tőzsdeosztályának vezetőjéhez fordult, aki, megtudván, kié a pénz, „megvette Babits számára a tőzsde legszolidabb papírját". Ez a papír azonban hirtelen „kiugrott", s „két hét múlva a vételár dupláját érte". A papírt ekkor eladták, s a fokozódó inflációra gondolva, dollárt vettek a pénzért. A dollár a következő héten „ugrott ki", s „két héten belül már olyan összeget ért",

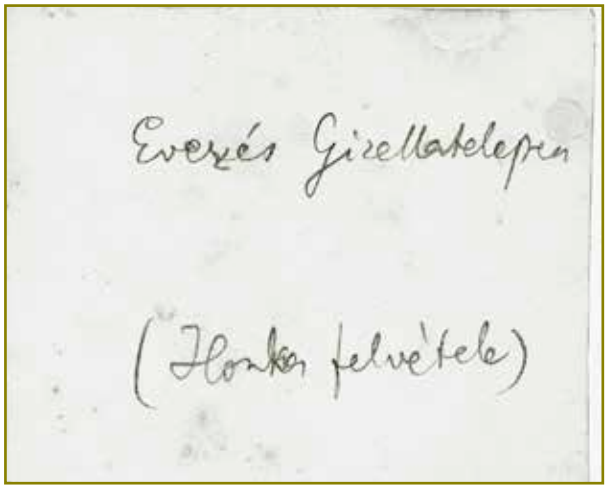
Evezés Gizellatelepen

(Honka felvétele)

Babits evez. Gizellatelep 1923. június,Török Sophie felvétele.

hogy „lehetett gondolni házvételre". Babitsék ezenközben esztergomi barátaik: Kárpáti Aurél és Tipary Dezső tájképfestő és grafikus segítségével kinéztek maguknak egy eladó ingatlant a város központjától nem messze, az Előhegyen. A ház, olvasható Kárpáti Aurél riportjában, a Pesti Napló június 5-i számában, „Kiugró ormon áll […] s a legszebb kilátóhely a városra". A házsorokon túl „a Duna szigetet övező, kétfelé szakadt ezüstpántliká-

Babits dolgozi, Dömös. 1923 nyara.
Török Sophie felvétele.

ja csillog. Mögötte hosszan elnyúló, képpárás hegyek […]. Hegyes tornyok csipkézik a festői tájképet, s fenn a hegyen, a bazilika két első, kisebb tornyával s nehéz kupolájával" néz az Előhegyre. A költő és felesége március 18-án ismételten megnézték a 222 négyszögölnyi telket, házat és a kertet, megtárgyalták az adásvételi szerződést egy helyi ügyvéddel, dr. Popper Dezsővel. 27-én aláírták a hivatalos papírokat, s „birtokba jutottak".

Április 11-én Török Sophie a cselédlánynyal elutazott Esztergomba. Kitakarították, lakhatóvá tették a házat. Felásatták és beültették a kertet. 15-én pedig visszautaztak Budapestre. Május 13-án a ház egyik fala bedőlt. Babitsék Tipary Dezső értesítésére azonnal odautaztak. Megállapodtak Vodicska István helybeli építőmesterrel a helyreállítás részleteiről, a pince megnagyobbításáról. Az építés június 13-ára, a pince július 7-ére készült el. Babitsék, hosszabb-rövidebb megszakításokkal, május 17-étől október 8-áig Esztergomban maradtak.

Török Sophie naptárából nyomon követhető, mikor és kivel találkoztak, mikor és ki látogatta meg őket. A vásárlásban segédkező Tipary Dezső az első hetekben sokszor megfordult Babitséknál. Az első két interjút Szini Gyula és Kárpáti Aurél készítette itt a költővel. A legelső látogatók között volt az Esztergom-Tábor fiúinternátusában lakó Féja Géza és Bányai Kornél. Júniusban Sárközi György, Gellért Oszkár, Szini Gyula, Féja Géza, júliusban Tóth Árpádék, augusztusban Nagy Zoltán, Sárközi György, Komjáthy Aladár, Bányai Kornél, Gaál Mózes, szeptemberben Fenyő Miksáék, Schöpflinék, György Oszkárék, Tiparyék, Kárpáti Aurél fordultak meg Babitséknál. Júniusban találkozott a költő Einczinger Ferenccel, a hamarosan közeli barátjukká, hivatalos és magánügyekben első számú segítőjükké vált festőművésszel, az esztergomi Takarékpénztár tisztviselőjével, 1938-tól igazgatójával, a Balassa Bálint Irodalmi és Művészeti Társaság alelnökével. Einczinger Ferenc a későbbiekben közbenjárt a ház folyamatos bővítéséhez, a kis birtok majd négyszeresre növeléséhez szükséges kölcsönök ügyintézésében. Segédkezett a kert rendbentartásában, a friss élelmiszerek

Babits Mihály és Török Sophie özv. Babits Mihálynénak, Budapest, 1924. március 31.

Babits és Török Sophie az esztergomi kertben, 1924 nyara

beszerzésében, a tűzifavásárlásban. Ő közvetített később a város hivatalai, intézményei, kulturális egyesületei és Babits között. Az ő és testvére, Einczinger Sándor tulajdonában lévő Bánomi úton álló pincében, a borozó-

Babits az esztergomi ház előtt, 1924 nyara

szoba bejáratától jobbra volt az aláírás-fal, amelyik az ötletet adta Babitsnak egy hasonló aláírás-fal megvalósítására a teraszon. Talán még az aláírások megőrzésének-konzerválásának a technológiája is Einczingeréktől származik. Az aláírás ugyanis magában elhalványodott, eltűnt volna. Török Sophie azonban minden aláírást tojássárgájába kevert festékkel újraírt. Az így megerősített autogram örök időkre megmarad.

*

Az 1921 és 1925 közötti időszak, több korábbi kötet második és harmadik kiadása mellett, számos könyv megírásának-lefordításának az ideje. 1921-ben jelent meg a Nyugatban a *Timár Virgil fia*, a Pesti Naplóban a *Halálfiai* első változata; ekkor fordította le Goethe művét, *A naplót* és állította össze az erotikus verseket tartalmazó gyűjteményt, az *Eratót*. 1922-ben könyv alakban jelent meg a paptanár és diákjának a története, a válogatott tanulmányokat tartalmazó *Gondolat és írás*, az *Isteni színjáték* harmadik része, a *Paradicsom*. 1923-ban adta ki mesegyűjteményét, az *Aranygarast* és a *Kártyavárat*, ekkor jelent meg Baudelaire *Romlás virágai* című gyűjteménye Babits, Szabó Lőrinc és Tóth Árpád fordításában. 1924-ben hozta a Révai Könyvkiadó három kötetben az *Isteni színjáték* mindhárom részét. 1925-ben jelent meg ötödik verseskönyve, a *Sziget és tenger*.

Az egész kötetben minduntalan visszatér a „sziget" és a „tenger" motívuma. „Boldogabb korokban – olvasható a Pesti Napló

Einczinger Ferenc, Török Sophie, Babits Ildikó, Eöttevényi Olivér, Eöttevényi Olivérné s kisfiuk, valamint Babits Mihály. Esztergom, 1932. július 29.

Scheiber Hugó Babits portréját rajzolja Esztergomban, 1926. aug. 18.

1925. október 20-i számában Babits nyilatkozata – az emberi sorsok habjai voltak egy nagy sorstengernek: ma úgy állunk korunkban idegenül, mint sziget, melynek a körüle zajló tengertől csak félnivalója van." *A sziget nem elég magas* című versben ugyanez a gondolat tágabb összefüggéseket villant fel:

[...] Ártér a világ, ártér Magyarország
véres iszappal. A föld iszamós, s már érzem
ingani a házam alatt [...] Az Ember
ünnepe távol még. Ki pihenhet célja előtt? S hány
megfeszülés kell még a jövő Atlantiszig! Én sem
nyughatom (óh, babonás sziv!) öröm közt bár!
A jelen nincs
mint a jó levegő, nem elég soha! Többet, örökké
többet, amíg élünk! A sziget nem elég magas...

„Versenyt az esztendőkkel!"

Az 1925 és 1933 közötti periódus fontos időszak a magyar irodalom történetében és Babits pályáján. A késő modernitás eme második szakaszában – az utókor nézőpontjából meghatározó költők esetében (tematikai, stiláris és nemzedéki váltás közben) – végleg átalakult a versbeszéd, visszavonhatatlanul

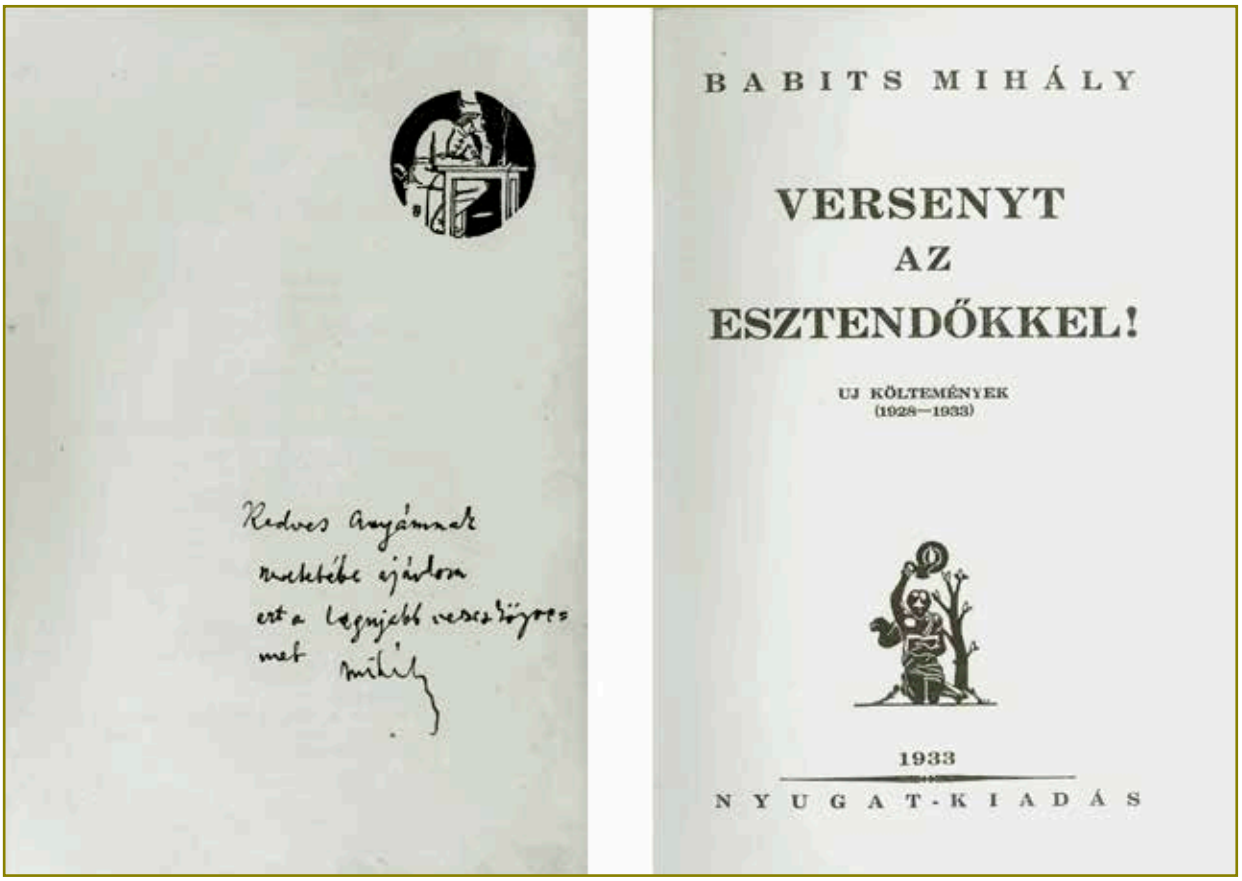

Kedves Anyámnak
szeretettel ajánlom
ezt a legújabb verseskönyvem-
met Babits Mihály

BABITS MIHÁLY

VERSENYT
AZ
ESZTENDŐKKEL!

UJ KÖLTEMÉNYEK
(1928—1933)

1933

NYUGAT-KIADÁS

Két belső oldal ajánlással

Babits Mihály esztergomi szobája „Non ebur neque aureum" Horatius ódájának első sora.

megváltozott a lírai én és a szöveg viszonya. Kosztolányi ekkori versei, az 1935-ös *Számadás* kötet majdani darabjai az újfajta önmegértés, a tradícióval folytatott párbeszéd

Babits Mihály és Ildikó Esztergomban, 1934

új formái (amint Eisemann György írta). Szabó Lőrinc a homogén, monologikus versszerkezetet dialogikus szövegformává változtatta. József Attila (Tverdota Györggyel szólva) megalkotta a „tömény vers"-et, „a világegész szemléleti helyettesét, az univerzum helyettesítésére alkalmas mikrokozmoszt". Illyés Gyula versbeszéde ábrázoló jellegű és folyamatosan elbeszélő lett. Kassák vers-műhelyében a dadaista tipográfiát és a merész aszszociációkat felváltotta a szemlélődő attitűd, az intim élményeket versbe építő gesztus.

Ebben az időszakban változás tapasztalható Babits verselméleti gondolkodásában, a belső élet kifejezésének módjában, az érzékletek és képzettársítások összekapcsolásában. És módosulás tapasztalható prózájában is. Esszéiben és tanulmányaiban pedig a magyar irodalom egyetemes érdekeinek képviselete lesz a meghatározó.

A versek, a prózai alkotások, a műfordítások, az esszék és a tanulmányok a Nyugatban, az Est-lapokban, budapesti és vidéki újságokban, folyóiratokban, gyűjteményes kötetekben jelentek meg, de olvashatók voltak a pozsonyi Magyar Újságban, a prágai Magyar Hírlapban és Képes Hétben, a losonci Mi Lapunk című folyóiratban, a prágai Szent György Kör és a pozsonyi Sarló-mozgalom lapjában, a Kassai Magyar Életben, a kolozsvári Pásztortűzben, az Erdélyi Helikonban, az Erdélyi Szemlében, a Temesvári Hírlapban és a Brassói Lapokban.

Köteteit a Révai Kiadó, az Athenaeum, a Magyar Szemle Társaság és a Nyugat Kiadó jelentette meg. 1927-ben a Révai hozta

Babits Istvánné Stockinger Gyöngyi, Babits Mihály, özv. Babits Mihályné Kelemen Auróra, Kelemen Ilona, Babits Ildikó és Babits Tibor. Szekszárd, 1935. június 26-27-én.

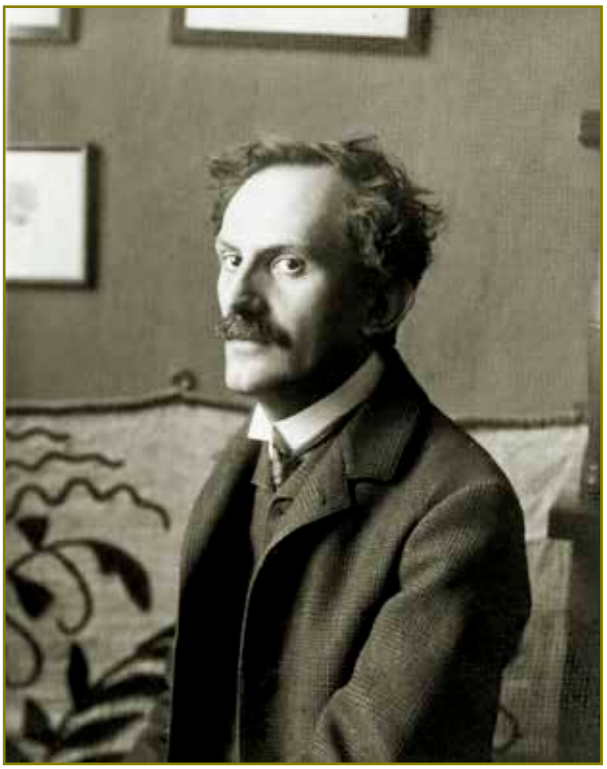

Babits Mihály 1925-ben, Hirsch Ottó felvétele

az *Isteni színjáték* teljes fordításszövegét. Az Athenaeum, amely 1922-ben vállalta, hogy a szerző „szellemi rangjához méltó" módon biztosítja a Babits-művek állandó piaci jelenlétét, 1927-ben közreadta a *Halálfiai*t, 1928-ban *Groteszk és arabeszk* címmel megjelentette Poe-fordításait és a *Versek. 1902–1927* című kötetet, 1929-ben *Élet és irodalom* című tanulmánygyűjteményét meg *Az istenek halnak, az ember él* című verseskötetét, 1931-ben hozta a kiadó az *Oedipus király és egyéb műfordítások* című gyűjteményt, a meséket és novellákat tartalmazó művet, *A torony árnyéká*t, a *Timár Virgil fia* új kiadását. 1930-ban, Sárközi György erős közreműködésével (ő ekkor az Athenaeum könyvkiadói osztályának a lektora volt) felmerült a „Babits Mihály munkái" című tízkötetes gyűjteményes kiadás gondolata is. Ebben a sorozatban, a később más formában kiteljesedett életműkiadás előzményében jelent meg 1932-ben a *Timár Virgil fia* újabb editiója, 1933-ban pedig *A gólyakalifa*. A Magyar Szemle Társaság a Magyar Szemle Kincsestára sorozatban 1930-ban közreadta *Dante. Bevezetés a Divina Commedia olvasásához* című művét, 1932-ben az *Amor Sanctus*t, a középkori keresztény himnuszok fordítását. 1933-ban a Nyugat-könyvek sorozatában megjelent a *Versenyt az esztendőkkel!* című gyűjtemény és az *Elza pilóta vagy a tökéletes társadalom* című tudományos-fantasztikus utópia, ez utóbbi „amatőrök és könyvgyűjtők részére bordás antik papíron, egész bőrkötésben 200 számozott, aláírt [külön] példány"-ban is megvásárolható volt.

1925-től Babits tekintélye tovább nőtt. A *Sziget és tenger* című verseskötetéről a megjelenést követő hat hónapban tizenhét bírálat jelent meg (többek között a Magyarságban, a Prágai Magyar Hírlapban, a Délmagyarországban, a Pesti Naplóban, a Nyugatban, a Pester Lloydban, a Pásztortűzben, a Napkeletben, a Protestáns Szemlében, az Életben, az Új Nemzedékben, az Irodalomtörténetben).

1926. július 25-én Ascher Oszkár vendégeskedett Babitséknál Esztergomban

1926 januárjában Kollár Kálmán már mint „a legnagyobb magyar lírikus"-t és „műfordító"-t hívta Bajára. Ritoók Emma 1927 májusában tiszteletbeli tagság elfogadására kérte a Kultúrszövetségben (Kosztolányi, Zilahy Lajos, Bartók, Dohnányi és Kodály társaságában) mint az „egyetlen író"-t, „akit mindkét oldalról feltétlenül elismernek". 1928 márciusában ugyanezzel az indokkal javasolta Berzeviczy Albert, a Kisfaludy Társaság elnöke a költő beválasztását a Társaságba. Benedek Elek, a Magyar Hírlap március 29-i száma szerint a tagajánlás kapcsán ezt mondta: „Mirólunk rég nem fogja senki sem tudni, kik voltunk, amikor Babits Mihályt az iskolában

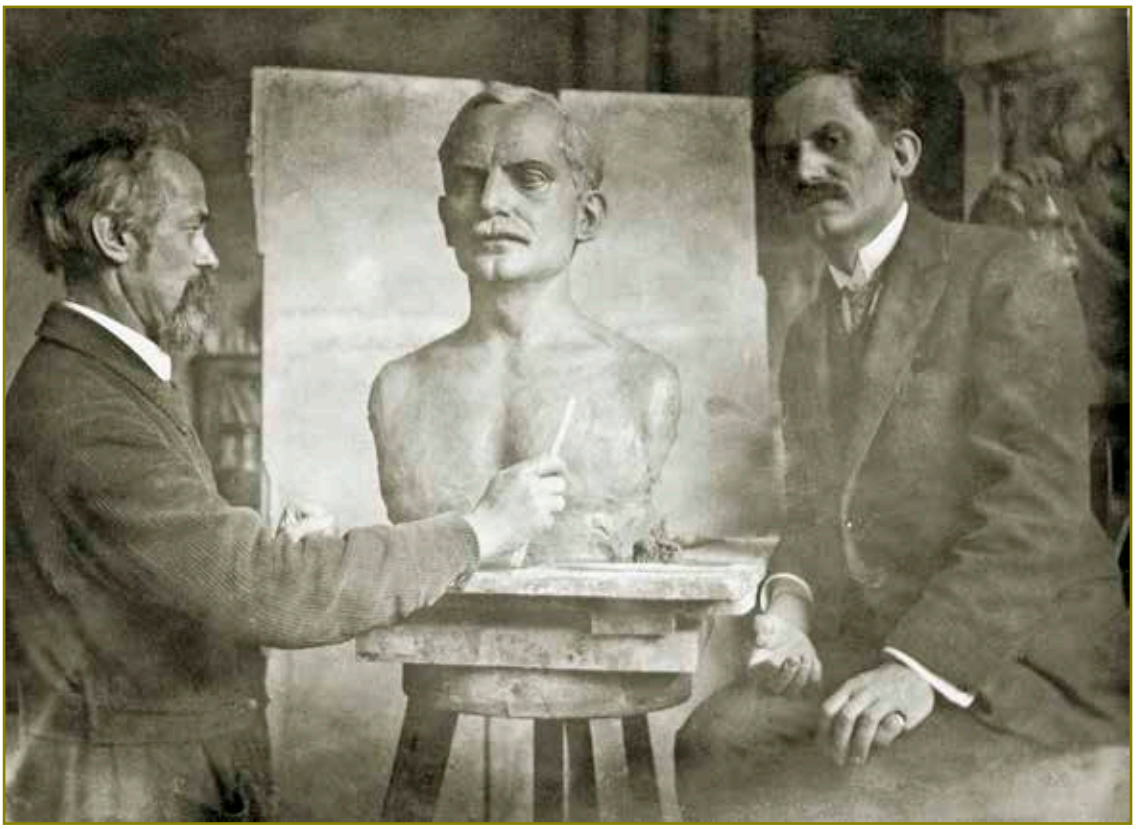

Beck Ö. Fülöp Babits szobrát mintázza 1927. május 18. Török Sophie felvétele.

fogják tanítani." 1928 nyarán a költőt a Magyar Írók Egyesületében igazgatótanácsi taggá választották. Szeptemberben megalakult Debrecenben a Babits Mihály Irodalmi Társaság. Októberben és novemberben, a *Versek. 1902–1927* című kötet megjelenése után a Zeneakadémián irodalmi esttel ünnepelték a költő negyedszázados jubileumát. 1928. december 9-én székfoglaló előadást tartott az esztergomi Balassa Bálint Irodalmi és Művészeti Társaságban. 1930. február 4-én, kétéves belső csatározások után (a Gyallay Domokosra jutó harminc, a Kosztolányira eső huszonnégy szavazat mellett huszonöt vokstámogatással) tagja lett a Kisfaludy Társaságnak. Február 10-én Harsányi Lajos, a korszak népszerű katolikus költője „mint irányzatokon fölül álló esztétá"-tól kérte verseiről Babits bírálatát. 1931-ben „tiszteleti tag"-gá választotta a pécsi Janus Pannonius Társaság és a debreceni Ady Társaság. 1932-ben, az *Amor Sanctus* megjelenése kapcsán hivatalos és személyes kapcsolatba került az 1927-ben alakult Magyar Szemle Társaság vezető személyiségeivel: az őt jól ismerő Szekfű Gyulával, a korszak vezető történészével, a Társaság által

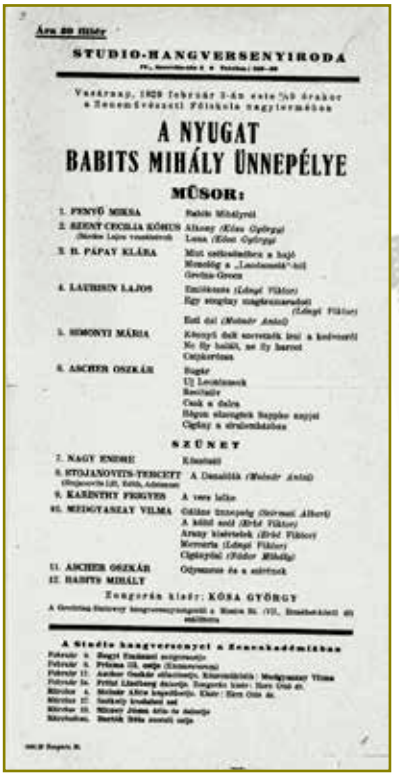

Ára 80 fillér

STUDIO-HANGVERSENYIRODA

Vasárnap, 1929 február 3-án este ½9 órakor a Zeneművészeti Főiskola nagytermében

A NYUGAT
BABITS MIHÁLY ÜNNEPÉLYE

MŰSOR:

1. PENYŐ MIKSA — Babits Mihályról
2. SZENNY CECILIA KÓNUS — Alkony (Kóta György); Lesz (Kóta György) (Babits Lajos versszövegek)
3. H. PÁPAY KLÁRA — Mint csillaghoz a hajó; Monológ a „Leviatán"-ból; Gretha-Grete
4. LAUBISIN LAJOS — Emlékezés (Lengyel Péter); Egy szegény ringlispiel-árusról (Lengyel Péter); Itt dal (Molnár Anna)
5. SIMONYI MÁRIA — Könnyű dolk szerettek lenni a kedvesek; Ne fly halálk, se fly barát; Csipkerózsa
6. ASCHER OSZKÁR — Bagár; Új Leviatánnak; Recitáltr; Csak a dalra; Hogyan elszegnek Bagóhoz anyjai; Cigány a strázsamásban
SZÜNET
7. NAGY ENDRE — Kísérteti
8. STOJANOVITS-TERCSETT (Hegedűszólók, Kalló, Adamovics) — A Dunaálmok (Molnár Anna)
9. KARINTHY FERENCNÉ — A vers lelke
10. MEDGYASZAY VILMA — Gálánc Szerepely (Szirmai Albert); A kéllő szél (Erkel Péter); Arany kisértetek (Erkel Péter); Morvarta (Lengyel Péter); Cigányjóslás (Fodor Mihály)
11. ASCHER OSZKÁR — Gépmanus és a szétrtek
12. BABITS MIHÁLY

Zongorán kísér: KÓSA GYÖRGY

A Studio hangversenyei a Zeneakadémiában

Földszint I. sor 7 sz. P 8.—
Jobboldal
Vasárnap, 1929. febr. 3-án, este ½9 órakor
a Zeneművészeti Főiskola nagytermében
BABITS MIHÁLY-ÜNNEP
Rendezi: Studio hangversenyiroda IV. Szervita-tér 5. I. em. 1.
Jegyárusítás Rózsavölgyinél

A Nyugat Babits Mihály ünnepélyének műsora és egy jegy Rédey Tibor hagyatékából. 1929. február 3.

kiadott Magyar Szemle főszerkesztőjével és Kornfeld Móriccal, Kühár Flóris pannonhalmi teológiaprofesszorral, aki kéziratban olvasta a könyvet, s több megjegyzéssel segítette a fordítót, meg Hóman Bálinttal, akkor már vallás- és közoktatásügyi miniszterrel, Ravasz László püspökkel és Bethlen Istvánnal, az 1921 és 1931 közötti időszak miniszterelnökével, akinek Babits (a kéziratos hagyatékban található feljegyzések szerint) talán többször tea-vendége is volt. Az 1933-as *Versenyt az esztendőkkel!* című kötetet sokan a legmagasabbra értékelték. A húszéves, pályakezdő Weöres Sándor pontosan érzékelte a pályafordulatot, az itt megszólaló „meztelen hús és vér jajgatását". Gyergyai Albert minden korábbi kötethez képest „legszebb"-nek nevezte a könyvet. Illyés Gyula a Nyugatban, 1933. június 16-án a könyv kapcsán „irodalomtörténeti esemény"-t emlegetett. Fenyő László ugyanitt a gyűjteményt *A halottak élén* című Ady-könyvvel állította párhuzamba. Rónay György a Vasárnap című újságban, Arany János pályáját idézve a „klasszikus költővé érés" tényéről írt.

Babits Mihály, Török Sophie, Kiss István, Babits Istvánné Stockinger Györgyi, Babits István, özv. Babits Mihályné Kelemen Auróra, Kiss Istvánné Babits Angyal, előttük Babits Ildikó, Kiss Cica és Magdi. A csoportkép a szekszárdi ház kertjében 1929. október 8-án készült.

1925 és 1933 között nőtt Babits ismertsége külföldön is. Verseit kiadták angolul, eszperantóul, franciául, németül, olaszul, oroszul, spanyolul és szerbül. Novelláit lefordították eszperantóra, franciára, németre, olaszra, svédre. 1926-ban megjelent a *Kártyavár* németül, 1929-ben *A gólyakalifa* Berlinben eszperantóul, 1930-ban a *Timár Virgil fia* Párizsban franciául. A német nyelvterületen Stefan I. Klein, a Nyugat első nemzedékének fordítója munkálkodott: nemcsak lefordította a novellákat és a regényt, hanem felkeltette az újságok és a kiadók érdeklődését Babits iránt. Az olasz nyelvterületen Gino Sirola és Antonio Widmar, a franciáknál Gara László és Aurelien Sauvageot népszerűsítette Babits műveit. Mindennek bizonyára része volt abban, hogy 1926-ban, a hatvanéves Romain Rolland-t köszöntő kötetben, a *Liber Amicorum*ban, a *Barátok könyvé*ben Babits is ott volt az ünneplők között a *Húsvét előtt* című versének francia változatával (melyért az író levélben „személyes háláját" foglalta szavakba). 1926 májusában az olasz Illustrazione Internazionale azt a kérdéssort küldte el neki, melyre „a nemzetközi politika, művészet és tudomány legjelesebb személyiségei"-től kért választ. 1927-ben, Leffler Béla író, műfordító közvetítette a Nobel-díj Bizottság érdeklődését, kérve Babits lefordított műveinek jegyzékét és példányát a bizottsági könyvtár számára. 1928-ban Balogh Edgár a prágai Szent György Kör és a Sarló Szervezet nevében kérte föl előadások tartására Pozsonyban, Érsekújvárt, Losoncon, Rimaszombatban és Kassán. 1929-ben Berlinben, a Collegium Hungaricum szervezésében tartott előadást a modern

magyar irodalomról „a német tudományos és szellemi világ vezetői” előtt, a kultuszminiszter jelenlétében (aki aztán a következő napon, február 28-án díszebédet adott Babits Mihály és felesége tiszteletére). Június 26-án Paul Winkler jelezte Párizsból: az Agence Internationale Litteraire „szívesen” foglalkozna Babits „regényeinek francia és angol nyelven való elhelyezésével”. 1930. január 1-jén az Erdélyi Helikonban jelent meg a Kuncz Aladár felkérésére írt tanulmánya, az *Európaiság és regionálizmus* (az egységes európai szellemről, a „nagy [európai] nemzet”-ről, melynek a nemzeti kultúrák „mind csak […] egyes dialektusai”).

1930. május 29-én levélben kereste fel Babitsot Watson Kirkconnell, a kanadai Winnipegben működő Wesley College angol tanszékének professzora, költő és műfordító. Kirkconnell tizenöt nyelven beszélt, érdeklődött a kanadai nemzetiségek irodalma iránt, tervbe vette, hogy antológiákat állít össze a Kanadába bevándorolt népcsoportok kincseiből. Kapcsolatba került a Winnipegben élő magyar kisebbséggel (lélekszámuk 1931-ben 40 582 volt), a helyi magyar nyelvű újság szerkesztőjével. Feltételezhetően az ő javaslatukra küldte el Babits Mihálynak, „a modern magyar irodalom […] egyik legkimagaslóbb úttörőjé”-nek véleményezésre az antológia – *The North American Book of Magyar Verse* című – tervezetét. G. Gődény Andrea kutatásai alapján valószínűsíthető, hogy Babits javaslatai alapján a professzor elhagyott szerzőket, bevette a gyűjteménybe Tóth Árpádot, bővítette az Ady- és Juhász-anyagot. Babitstól pedig végül nem egy, hanem négy verset közölt: a *Messze… messze…* címűt, a *Hegeso sírjá*t, a *Régen elzengtek Sappho napjai*t és a *Szentjánosfő*t. A könyv végül 1933-ban jelent meg *The Magyar Muse. An Anthology of Hungarian Poetry 1400–1932* címmel.

A versgyűjtemény, a fordító-összeállító és a tanácsadó szándékai ellenére, érintkezésbe került a politikával is. 1927-től ugyanis a hivatalos magyar külpolitika célkitűzése lett a trianoni béke revíziója. 1927 júliusában megalakult a Magyar Revíziós Liga. A vallás- és közoktatásügyi minisztériumban pedig külön szervezetet hoztak létre a magyarsággal kapcsolatos külföldi irodalmi akciók támogatására. A hivatalos magyar törekvéseket az európai kormányfők közül leglátványosabban Benito Mussolini támogatta. És támogatta Lord Rothermere angol sajtómágnás, aki 1927. július 21-én a Daily Mailben cikket közölt a magyar revíziós törekvések jogosságáról, s röviddel ezután az „Igazságot Magyarországnak!” mozgalom egyik vezetője lett. Rothermere 1932-ben Winnipegbe látogatott, s kétszáz dollárral támogatta a Kirkconnell-antológia kiadását, azt a gyűjteményt, melyet a magyar állam is segített ötszáz példány előzetes megrendelésével, s amelyhez, mintegy nyomatékot adva az „ügy”-nek, Her-

Babits, Komjáthy Aladárné, Komjáthy Aladár, Illyés Gyula és Török Sophie. Esztergom, 1930. június 15.

Babits Ildikó, Török Sophie és Babits Mihály budapesti Reviczky utcai lakásukban 1930 novemberében

czeg Ferenc, a Magyar Revíziós Liga elnöke, 1927-től a felsőház tagja írta az előszót.

Babits szempontjából, aki a politikától most is következetesen távol tartotta magát (versben, nyilatkozatban, tanulmányban téve hitet minden esetben a politika relatívumaival és kényszerű kompromiszszumaival szemben), ennek az „érintkezés"-nek nem volt jelentősége. Fontosabb volt számára az 1914 óta Clevelandben élő, 1926-tól a Western Reserve Universityn irodalmat tanító Reményi József törekvése, aki az Egyesült Államokban szerette volna megjelentetni a *Timár Virgil fiá*t. És a francia kormány 1931. februári döntése. E határozat szerint Babitsot, Bartók Bélával együtt, a kormány a becsületrend „lovagjává" nevezte ki.

Ez a „kinevezés" az állami nyugdíj megítélésével az 1918–1919-es szerepvállalás jogi következményeitől megszabadult költőt, a Nyugat folyóirat szerkesztőjét, a Baumgarten-díj „nagy hatalmú" kurátorát érintette.

*

Babits 1926-ban, a belpolitikai konszolidáció évében (az új, értékálló pénz, a pengő bevezetése után, az emigránsoknak meghirdetett amnesztia időszakában, akkor, amikor Kassák Lajos is hazatért Bécsből) elérkezettnek látta az időt – tudható Jankovics József tanulmányából – a megvont nyugdíj újrafolyósításának kérvényezésére. A folyamodványt az év végén juttatta el a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba. A hivatal az újrafelvételi vizsgálat vezetésével a budapesti tankerület főigazgatóját, az irodalomtörténész Pintér Jenőt bízta meg. A bizottságba a középiskolai ügyosztály részéről delegálta dr. Boreczky Elemér miniszteri titkárt, a „tanár tag" megnevezésére „saját hatáskörében" felkérte az elnököt (aki dr. Liber Béla „általános reáliskolai tanár"-t jelölte, a bizottság jegyzőjéül pedig Horváth Béla „általános reálgimnáziumi tanár"-t választotta).

Pintér Babitsnak jó embere volt. 1913. március 3-án, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnökeként, ő közölte a költővel választmányi taggá választását. A költő folyamatosan megküldte a főigazgatónak újabb és újabb kötetét, ezeket a könyveket a címzett minden esetben udvarias levélben köszönte meg. 1925. január 5-én kelt levelében meg arra kérte Babitsot, hogy az Irodalomtörténet cserepéldányaként küldesse el címére a Nyugatot (az Irodalomtörténet – írta – „pazar bőséggel foglalkozik" a folyóirattal).

Az új fegyelmi tárgyalásra – amint tudható Jankovics József tanulmányából – 1927. február 15-én került sor. Babits felolvasta írásba foglalt védekezését. Ebben hivatkozott arra, hogy elutasította a kommunista pártba való belépést, egyetemi tanári kinevezését csupán foganatosította a „kommün", arról már korábban volt döntés, az *Igazi haza (Cikk a Szózatról)* című írásával kapcsolatban pedig Herczeg Ferenc *Híd* című darabjára hivatkozott, melyben a hazafogalomról az övével azonos gondolat olvasható, mégpedig Széchenyi István szájába adva a fejtegetést. Babits a tanúskodásra felkérte Schöpflin Aladárt, a Nyugat vezető munkatársát, 1919 és 1923 között a Magyar Nemzeti Szövetség lapjaként megje-

lenő Szózat irodalmi szerkesztőjét, a Magyar Pen Klub egyik szervezőjét és Szúdy Elemért, a valamikori újpesti diák, Komjáthy Aladár féltestvérét, a család régi és állandó vacsoravendég-barátját, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium miniszteri tanácsosát, a sajtóosztály vezetőjét. A fegyelmi bizottság a vádlott és a tanúk meghallgatása után egyhangúlag javasolta a költő felmentését. A Schwőder Ervin államtitkár által vezetett minisztériumi fegyelmi tanács nem hagyta jóvá ezt a döntést. Hatályosnak nyilvánította az alapítéletet, ugyanakkor azonban készek voltak a „kegyelmi ellátás" alkalmazására, hivatkozva a „nevezett azóta tanúsított magatartására, valamint elismert írói működésére". A minisztériumi tanács döntését a miniszter nem vette tudomásul. Az 1927. szeptember 17-én elkészült iratra a következő széljegyzést rótta: „Felmenteni óhajtom. K[lebelsberg] 928 I/9". A miniszter óhaját pedig tiszteletben kellett tartani. Babits, miután hírét vette a kedvező döntésnek, 1928. február elején azonnal értesítette édesanyját a fejleményről. „Talán már tudod – írta –, hogy hosszú késedelem után a tanári ügyem is elintézésre került; a vádak alól tisztáztak, teljesen fölmentettek, így meg fogom kapni nyugdíjamat is."

*

1925 és 1933 között megváltoztak Babits szereplehetőségei a Nyugaton belül.

1929-ig, Ignotus (névleges) főszerkesztősége idején, Gellért Oszkár és Osvát Ernő társaságában, szerkesztőként szerepelt a lap élén. 1929-ben a neve a főmunkatársak között bukkant föl. 1929. október 28-a, Osvát öngyilkossága után (akkor, amikorra a Nyugat alaptőkéjét majdnem kitevő, 24 ezer pengős adósság halmozódott föl, s az érvényes kereskedelmi törvény szerint a lapnak csődeljárást kellett volna kezdeményezni önmaga ellen) kétségessé vált az orgánum jövője. A valamikori Vilmos császár (ma: Bajcsy-Zsilinszky) és Bank utca sarkán lévő szerkesztőségben két terv fogalmazódott meg. Móricz Zsigmond felajánlotta, hogy a részvénytöbbségért és a tulajdonjogért 1931 végéig kifizeti a teljes adósságot. Babits a Baumgarten-alapítvány-

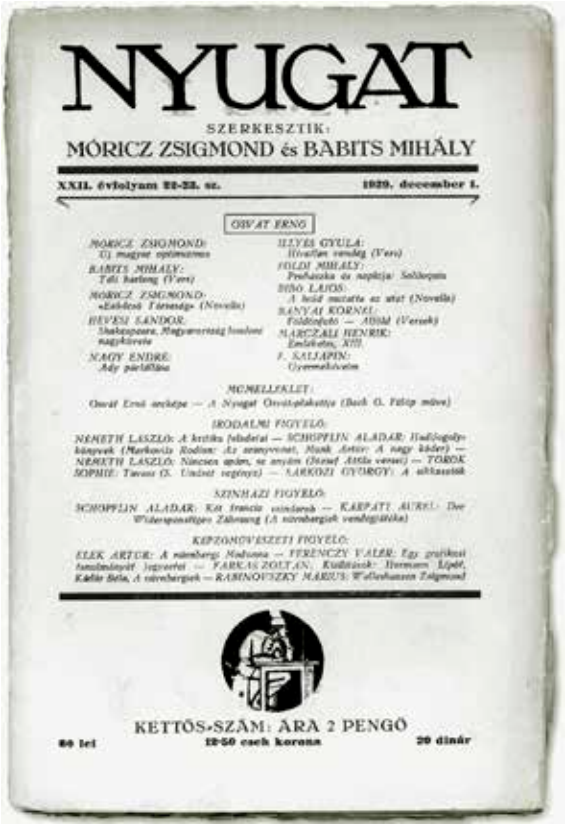
NYUGAT

SZERKESZTIK:

MÓRICZ ZSIGMOND és BABITS MIHÁLY

XXII. évfolyam 22-23. sz. 1929. december 1.

OSVÁT ERNŐ

MÓRICZ ZSIGMOND: Ü. magyar optimizmus

BABITS MIHÁLY: Téli harang (Vers)

MÓRICZ ZSIGMOND: «Erdőnek Titkonnége» (Novella)

HEVESI SÁNDOR: Shakespeare, Magyarország honlevel nagykövete

NAGY ENDRE: Ady pártfogása

ILLYÉS GYULA: Hivatlan vendég (Vers)

FÖLDI MIHÁLY: Prefaszka és napkirja: Sellerpata

BÍRÓ LAJOS: A hold mutatta az utat (Novella)

KANYAR KORNÉL: Földrengés — Álmok (Versek)

MARCZALI HENRIK: Emlékezés, XIII.

F. KALJAPIN: Gyermekkorom

MELLÉKLET:

Osvát Ernő arcképe — A Nyugat Orvosi-pályázatára (Bach G. Fülöp műve)

IRODALMI FIGYELŐ:

NÉMETH LÁSZLÓ: A kritika feladatai — SCHOPFLIN ALADÁR: Hadilogolyókönyvek (Markovics Rodion: Az aranyvonat, Nyuk Artúr: A nagy kőder) — NÉMETH LÁSZLÓ: Nincsen apám, se anyám (József Attila versei) — TÖRÖK SOPHIE: Tavasz (S. Undset regénye) — SÁRKÖZI GYÖRGY: A alkotások

SZÍNHÁZI FIGYELŐ:

SCHOPFLIN ALADÁR: Két francia színlapok — KARPATI AUREL: Der Wüstenpassatiger Zähmung (A nürnbergiek vendégjátéka)

KÉPZŐMŰVÉSZETI FIGYELŐ:

ELEK ARTUR: A nürnbergi Madonna — VERENCZY VALÉR: Egy grafikai kiállításról legyerei — FARKAS ZOLTÁN: Kiállítások: Hermann Lipót, Kádár Béla, A nürnbergiek — RABINOVSZKY MÁRIUS: Wallenhausen Zsigmond

KETTŐS-SZÁM: ÁRA 2 PENGŐ

80 lei 12·50 cseh korona 20 dinár

Nyugat címlap.
Babits és Móricz együtt jegyzi a Nyugatot.

tól tudott volna szerezni a döntési jogok fejében 10 ezer pengőt. Fenyő Miksa, a részvénytöbbség tulajdonosa, Babits felé hajlott. Végül is kompromisszum született, s 1929. december 1-jétől 1933. február 16-áig Babits és Móricz együtt jegyezték a lapot, Gellért Oszkár pedig a Nyugat „felelős szerkesztő"-je lett. Ignotus neve lekerült a folyóirat éléről.

Babits és Móricz írásba foglalt szerződésben állapodtak meg egymással a szerkesztés munkabeosztásáról. Eszerint a versek elhelyezésében Babits szava dönt, az egyívnyi Figyelő-rovatot is ő szerkeszti; a hosszabb közleményekre, „valamint ismeretlen nevű szerzők műveire nézve a szerkesztők"-nek „közös megállapodás"-ra kell jutniuk; a honoráriumkereteket Móricz határozza meg, mégpedig úgy, hogy a „kereteken belül mindkét szerkesztő maga állapítja meg az általa hozott közlemények díját".

A két szerkesztő együttműködése nem volt zavartalan. Az adósság irgalmatlan teher lett. És veszélyes volt a jövendő szempontjából a két szerkesztő habitusbeli ellentéte is.

Várni lehetett, hogy előbb vagy utóbb konfliktus támad a nyugodtabb, komótosabb Móricz és a mindig riadt, ideges, feszült, gyanakvó Babits között. A két alkotó közös munkáját azonban az irodalom lényegére, a művész szerepvállalására, önértelmezésére vonatkozó elképzeléseik különbözése, személyes emberi-művészi ambícióik eltérő volta veszélyeztette leginkább.

Más és más ideálok vonzották ugyanis őket. Móricz a 19. század végi realista próza, a naturalista regény- és embereszmény és a pozitivizmus hagyományrendszerét követte, a paraszti-földműves világ történéseihez kapcsolódott, a történelem „újraértelmezésé"-re és „megteremtésé"-re vállalkozott. Legfontosabbnak az életszerűséget tekintette. Adyt mondta a „legnagyobb zseni"-nek. Nyilatkozataiban, cikkeiben, közemberi valóságában döntően a társadalom alapkérdéseivel foglalkozott. Nem hitt abban, hogy az 1925-re befejeződött földosztás után, a kisparcellákhoz jutott földművesekben kialakul a magántulajdonosi gondolkodás, s ez majd megváltoztatja a falvak életét. Oláh György 1928-ban megjelent könyve, a *Hárommillió koldus*ról és Fülep Lajos 1929-es írása a baranyai egykézésről, *A magyarság pusztulásá*ról foglalkoztatta. 1929-ben, ha íróként is, de élt benne a közvetlen politizálás vágya.

Babits viszont pályája elejétől az autonóm irodalom és az autonóm kritika elveit hirdette. A társadalmat filozófiai meghatározottságúnak tekintette. Úgy képzelte, írta a *Filozófia és irodalom* című tanulmányában 1923-ban, hogy minden korban vibrál valami, amit inkább érezni és sejteni lehet, nem pedig látni és megnevezni. Ez – a „század lelke" – beszivárog a filozófiába, s a filozófia felismerései, a metafizikai vagy ismeretelméleti igazságok aztán „mély megindulások"-at okozhatnak az alkotóban, s e „mély megindulások" pedig költői kifejezést nyerhetnek. Az erkölcsi elvek, az emberi méltóság eszméjét hirdette. Magának nem a gyakorlati politikus, hanem az abszolút igazságot felmutató etikus lény pozícióját kívánta.

1929 novemberében a Nyugat közös szerkesztésére készülő Móricz és Babits nem azonosan értékelte a folyóirat múltját, de jövőjét sem.

Móricz kevesellte, időnként hiányolta a nemzeti irányultságot, túlzottnak tartotta a lap „exkluzivitás"-át, kárhoztatta arisztokratizmusát, „perverz pesszimizmusá"-t. Szerkesztőként olvasmányos közlapot akart csinálni a folyóiratból, közelebb akarta vinni a magyar élethez, azt kívánta – akárcsak Hatvany Lajos az 1910-es évek elején –, hogy a Nyugat engedjen az „esztétaság"-ból, legyen benne kevesebb irodalom és több élet. Ki akarta bővíteni a lap olvasótáborát. Nagy reményeket fűzött a határokon túli terjesztéshez. Azt hitte, a főbizományosi rendszer kiépítésével növelheti az előfizetők számát. Maugham, Priestley és Stefan Zweig népszerűségét és Zilahy Lajos *Két fogoly* című könyvének 1927-es sikerét mérlegelve gondolt arra, hogy a Nyugatot is meg kellene nyitni az azonosulási lehetőséget

Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezső, Simonyi Mária, Schöpflin Aladár, Török Sophie és Babits Mihály egy vidéki irodalmi ünnepélyen az 1930-as években. A Képes Vasárnap fotója.

biztosító, a hagyományos társadalmi szerepértelmezést kiteljesítő alkotások, a könnyen befogadható művek előtt.

Babits más eszmékkel készült a Nyugat szerkesztésére. Folyamatosan és egyformán ellenezte az olvasóknak teendő engedményeket. Változatlanul hirdette az önelvű és öntörvényű művészet eszméjét. A maga beköszöntőjében, az 1930. február 1-jén megjelent írásában, *A Nyugat és az akadémizmus* címűben leírta ugyan a nemzeti koncentráció jelszavát, ezt azonban nem politikai tervként, még csak nem is etikai elvként értelmezte. Számára ez a gondolat legfeljebb irodalomszervezői állásfoglalás volt, olyan, amelyik a szélesebb kör áttekintését, a másfelé is megnyilvánuló figyelem fokozását ígérte; szép metaforájával: a szellemi élet minden lüktetésének átbocsátását a folyóiraton mint centrális és élő szívkamrán. A distancírozó és árnyaló fogalmazás jelzi: Babits ebben az időben másként gondolkozott már. Más szerepre készült.

Móricz 1929 novemberében és decemberében hihetetlen energiával fogott a Nyugat szerkesztéséhez. Szerette volna bekapcsolni a lapvásárlók közé a középiskolai tanárokat, ehhez kérte két tankerületi főigazgató: Ady Lajos és Pintér Jenő támogatását. Számított a református lelkészekre is, akiknek – a Ravasz László püspöknek szóló levél szerint – a negyedévi előfizetési díjat tíz pengő helyett nyolc pengőben kívánta megállapítani. Babits elvei és személye ezenközben egyre inkább háttérbe szorultak. A két szerkesztő tulajdonképpen csak három számot állított össze konfliktus nélkül. A költő már 1930. január 5-én felvetette a szerkesztési elveket tartalmazó szerződés revideálását; ez bizonyára feszült, ideges beszélgetés volt, legalábbis erre lehet következtetni Móricz egy nappal később kelt leveléből. A közlésekkel kapcsolatos viták is sokasodtak. Babitsot bántotta, hogy Móricz – az 1930. augusztus 28-án kelt levelében írt erről Fenyő Miksának – nem vonta be őt az üzleti dolgokba, nem értesítette a „megkezdett vagy elmaradt kísérletekről". Végül is Móricz foglalta szavakba az ugyanezen a napon Babitsnak elküldött levelében a tényt: a közöttük lévő „lelki eltérések" miatt nem tudnak együtt dolgozni. A költő szeptember elején kilépett a Nyugat szindikátusából, a lapnál havi száz pengő fizetéssel a vers- és kritikai rovat vezetője lett. Ekkortól 1933-ig a folyóiratban, mely az impresszumban változatlanul szerkesztőként hozta Babits nevét, új korszak kezdődött. A Nyugat azonban, a külső szemlélő számára, sem Babits és Móricz közös szerkesztése idején, sem az utána következő három évben nem szakadt ketté. A személyes eltéréseken túl ugyanis Babitsnak is, Móricznak is fontos volt a folyóirat, a „féltett irodalmi fórum", a magyar irodalom, az

Babits Mihály és Schöpflin Aladár az esztergomi kertben 1930. július 6-án

irodalmi fegyverbarátság, s az elvek ellenkezése ellenére is összefűző „kölcsönös szeretet és tisztelet" – ahogy mindez Móricz (és Fenyő Miksa) Babitsnak írt, 1930. szeptember 3-án kelt levelében olvasható.

Bárhogyan is alakult azonban Babits helyzete a Nyugat szerkesztőségében, az 1925 és 1933 közötti időszakban is a folyóirat volt számára a legfontosabb fórum. Itt jelentek meg az irodalom- és társadalomszemléletét reprezentáló nagy tanulmányai.

A folyóirat hozta 1927-ben *A kettészakadt irodalom*, 1929-ben pedig a *Személyi ügy?* című írását. Mindkettő az Ady-hagyomány értelmezéséhez kapcsolódott.

Ady újraértékelésének intézményes igénye 1928. március legelején merült fel. Az induló Sarló-mozgalom egyik kezdeményezője,

a Csehszlovákiából féléves tanulmányokra az Eötvös-kollégiumba érkezett Balogh Edgár és barátai: a székely Csoma Jenő, Gergely Pál és Hajdú Dénes, valamint a jugoszláviai Herceg János gondolkoztak erről. Egy nagy Ady-ünnepet akartak szervezni, „az új nemzedék […] bontakozó új magyar öntudatának egyetemes megnyilatkozásá"-t. Ady „halhatatlan költészetéből" kívántak „életre való súlyos tanácsokat meríte"-ni, írták kiáltványukban. Ez a szándék 1928-ban felmerült a Századunk és a Széphalom című folyóiratokban is. Ez utóbbi márciusi–áprilisi összevont számában írta Hevesi András: „Legfőbb ideje, hogy mindenki elismerje Adyt […] és meginduljon az Ady-kritika, az Ady-revízió nagy munkája."

Végül az 1929 áprilisában újraindított hetilap, A Toll kezdeményezte a „revízió"-t. Az első cikket Vészi József jelentette meg július 7-én. Rá egy hétre publikálta a lap Kosztolányi Dezső írását, *Az írástudatlanok árulása. Különvélemény Ady Endréről* címmel. A Tollban hozzászólt a kérdéshez Zilahy Lajos, Márai Sándor, Kassák Lajos, Ignotus, Dutka Ákos, Szász Zoltán, József Attila és az ankétot lezáró Zsolt Béla. A polémiához kapcsolódott A Reggelben Hadik Mihály gróf, az Esti Kurírban Aczél Benő.

Ebben a sorozatban Kosztolányi írása volt a legfeltűnőbb. Kosztolányi a maga irodalomszemléleti pozíciójából elhárította Ady messianisztikus hevületét, küldetésvállalását, politikai verseit, helyenkénti modorosságát, szót emelt „Ady bibliamagyarázói", a „szemtanúk és életrajzírók", a költőnek szentelt „matinék", „délutánok" és „estek" ellen. A *Különvélemény*t többen a rivális költő ellenérzésének, az 1906. február 19-i Kosztolányi-levélben fellelhető düh és féltékenység továbbélésének tekintették („az émelyítő", a „kiállhatatlan és üres poseur" Ady ellenében, ahogyan akkor írta), mások irodalomfilozófiai, irodalomesztétikai különbözést a „homo socialis", a „homo moralis" és a „homo aestheticus" alapellentétét olvasták ki belőle.

Babitsot Kosztolányi megszólalása erősen érintette. Egyrészt valamikori egyetemista társa birtokában volt az 1906. február 21–22-én kelt válaszlevele, melyben az *Új versek*ről ezt írta: „Igaza van: Ady Endre émelyítő poéta: ez a legtalálóbb szó rá: azt hiszem nincs a világirodalomnak alakja, akinek művei oly intenzív hatással volnának a hányószervekre." Tarthatott attól, hogy ez az írás bármely polémiában felmutatható. (Kosztolányiban később fel is merült ez a gondolat. Babits a levél közzététele esetén komolyan foglalkozott az öngyilkosság gondolatával.) Másrészt ott voltak a tanulmányokban, előadásokban, levelekben olvasható vélemények a költőtársról, közöttük az 1927. január 1-jei Nyugatban közzétett vers, *A húszéves Nyugat ünnepére*, amely éppen Ady nevével zárult, meg az 1927. április 1-jei tanulmány, *A kettészakadt irodalom.*

Babits Kosztolányi *Különvélemény*ére két helyen reflektált. Július 18-án, tehát mindössze négy nappal az inkriminált cikk megjelenése után, egy interjúban a Magyarország című napilapban. És szeptember 1-jén a Nyugatban a *Személyi ügy?* című írásban, öt nappal azt követően, hogy A Tollban megjelent Zsolt Béla zárócikke, *Az Ady-ankét vége.*

Az interjúban is, a másik írásban is a legnagyobbak, „a Vörösmartyk, a Petőfik" közé sorolta Adyt. A napilapban megismételte az 1920-as *Tanulmány Adyról* gondolatát, amely Dantéval, az itáliai költővel és „szimbólumépületé"-vel hasonlította össze a magyar poétát, akinek költészetét – írta – nem egyenként, hanem csak „egészében" szabad szemlélni. A folyóiratban pedig elhárította a gyanúsítást, mely őt azok közé sorolta, „akik titkon és szívük mélyén" talán helyeslik az Ady-koszorú megtépázását. Mindkét helyen érintett ugyanakkor egy általánosabb, az európai közvéleményt akkor erősen foglalkoztató kérdést is: az értelmiség, szűkebben a költők, írók szerepvállalásának a problémáját.

Ezt a kérdést aktuálisan Julien Benda francia esszéíró és filozófus foglalta szavakba 1927-ben, a *La Trahison des clercs* című tanulmányában. A címben a „clerc" szellemi vezetőt: írót, papot, gondolkodót, tudóst, képzőművészt, muzsikust egyaránt jelent. A munkáról a Nyugat 1928. szeptember 16-i

számában írt Babits. Ebben a tanulmányban, a francia könyvben foglaltakra gondolva, az ottaniakat mérlegelve-kiegészítve-bővítve -átalakítva, részben megismételte, részben rendszerbe foglalta korábbi verseiben, traktátusaiban, leveleiben és az Ady-vitában is felvillant gondolatait. A tanulmánynak ezt a címet adta: *Az írástudók árulása.*

Az írástudók, Babits interpretációjában, a papok utódai. A törzsi és nemzeti igazságok fölött álló „Isten a papok és próféták szavaival üzen"-t valamikor az embereknek – írta. Mivel idővel „az univerzális Vallás" helyét az „univerzális Tudomány" foglalta el, ezért a 20. század felé közeledve a „nemzetek írástudói már nem csupán ösztönszerű és babonás félelemmel hirdettek egy földi harcokon felülálló metafizikai hatalmat, hanem teljes tudatossággal szakadtak külön belsejükben a földi érdekek szolgálatától, szemeiket az egy Istenre függesztve, vagy az egy igazságra." Az „Igazság" és „az Erkölcs" a modern írástudó számára az alapprincípium. Ez elé nem tolakodhat sem pártérdek, sem nemzeti érdek, hiszen az igazi írástudó a haza „minden hibáját kétszer érzi", akárcsak – írta a költő – „a zsidó próféták, Dante vagy Ady". Ebben az összefüggésben az írástudónak a csillagokra kell mutatnia, amint azt *Csak a dalra* című versében ő maga leírta 1920-ban. Harcolni kell a „vak erők" és az „antiintellektualizmus" ellen, ahogyan ezt a Kant- és a Szent Ágoston-tanulmányában megfogalmazta. Ebben az összefüggésben Ady hazát ostorozó alkotásai nem a „gőgös nemzetköziség és hazafiatlanság" versei, amint azt a kortársak közül sokan hangoztatták. Nem megrendelésre írt, „a napilapok tárca rovatába, vagy a Galilei-kör március 15-i ünnepére" szánt alkotások, ahogyan Kosztolányi állította. És nem is a professzionálissá váló politika helyettesei. Az írástudók „az Érték és Szellem erejét képviselik", amint a költő a *Személyi ügy?* című írás végén formulázta.

Az Ady-pör és *Az írástudók árulása* című tanulmány keltette éles sajtópolémia közben szerveződött a két világháború közötti időszak legjelentősebb irodalmi jutalma, a Baumgarten-díj.

*

A Baumgarten-díj névadója a Budapesten született Baumgarten Ferenc Ferdinánd (1880–1927) történész, író, esztéta volt. A család, mely őseit a 18. század közepéig tudta visszanyomozni, nagy vagyonnal rendelkezett. Ferenc Ferdinánd tizenhárom éves korától a Trefort utcai Magyar Királyi Tanárképző Intézet Gyakorló Főgimnáziumába járt. Osztályfőnöke és magyartanára a későbbi egyetemi professzor, Négyesy László volt. A diák 1898-ban a Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem hallgatója lett. Hamarosan történeti tárgyú cikkei jelentek meg a Budapesti Szemlében, a Századokban, az Egyetemes Philológiai Közlönyben. 1908-ban a Nyugatban is megjelent egy tanulmánya, *A renaissance-probléma* címmel.

Baumgarten tanulmányait Strassburgban és Heidelbergben fejezte be. 1909-től végleg Németországban telepedett le. Munkatársa lett a Deutsche Rundschaunak, a Neue Rundschaunak, időnként azonban Magyarországon is megjelentek írásai Rilkéről, Pest építészetéről, közeli barátja, Lukács György esszéiről. Legjelentősebb műve, a Conrad Ferdinand Meyerről írt tanulmánykönyve 1917-ben készült el.

Babitsot ismerhette az egyetemről, talán ott volt a valamikori osztályfőnöke, Négyesy László egyik stílusgyakorlatán, ahol Babits is szerepelt. De az is lehet, hogy távolról figyelte a pályáját. Nem lehetetlen, hogy szót váltott róla Lukács Györggyel, akinek *A lélek és a formák* című esszégyűjteményéről 1910-ben Baumgarten a Pester Lloydban, Babits a Nyugatban írt ismertetést. Az biztos, hogy 1918-ban elküldte a költőnek a Conrad Ferdinand Meyerről írt könyvét, amit a címzett azonnal meg is köszönt. A kötetet bizonyára meleg hangú levél kísérte, erre utal Babits utolsó előtti mondata: „E tanulmány mély gondolkodású és finom izlésü szerzőjétől úgy becsültetni, mint amilyen becsülést kedves levele kifejez: valóban nagy jutalom." 1923 őszén Baumgarten Budapesten járt, október

1-jén találkozott Babitscsal, s az éjszakába nyúló beszélgetés megérlelte benne az elhatározást: megváltoztatja 1915-ben készült első végrendeletét, melyben – az akkor még sokkal kisebb – vagyonát néhány megnevezett kezdő íróra és tudósra kívánta hagyni. Ehelyett – emlékezett rá Basch Lóránt, Baumgarten ügyvéd barátja – a Németországban élő esztéta elhatározta, hogy az 1923-ra már tetemes örökségét (a családi vagyon ráeső részét) egyetemlegesen a magyar irodalomra hagyományozza. „A magyar költő magányosan áll a világban, hangját csak saját népe hallja, nincs közönsége, akiben támaszra találna, nincs kiadója, aki gondját viselné – mondta Basch Lórántnak –, itt értelme van egy írói alapítványnak és valóban szükség van rá." 1923. október 17-ére elkészítette a végrendeletét. Ebben a végakaratban, melyet az örökhagyó még aznap aláírt, a „Magyarországon fekvő minden ingó és ingatlan vagyon" hozadékát a Baumgarten nevet viselő „örökalapítvány"-ra hagyta. Az alapítvány célja, szól a rendelkezés, „szűkölködő magyar írók anyagi gondjainak enyhítése", „oly komoly törekvésű, akár a szépirodalmat, akár a tudományt művelő magyar írók hathatós támogatása, akik minden vallási, faji és társadalmi előítéletektől mentesek és csakis eszményi célokat szolgálnak és így személyes előnyök kedvéért megalkuvást nem ismervén, anyagiakban szükséget szenvednek". Baumgarten az alapítvány „irodalmi végrehajtó"-jául a „szeretve bámult magyar költőt", Babits Mihályt kérte föl. Babits, emlékezett rá 1927-ben, nem tulajdonított jelentőséget a nála három évvel idősebb esztéta kérésének. És nem is tudta természetesen, mekkora lehet az alapítvány összege.

Baumgarten 1927. január 18-án tüszős mandulagyulladásban, Ótátrafüreden meghalt, néhány kilométerre attól a helytől, ahol Babits éppen befejezte a *Halálfiai*t. Január 22-én Holitscher Szigfrid királyi közjegyző jegyzőkönyvbe foglalta a végrendeletet. Két nappal később A Reggel című újság hírt adott arról, hogy az elhunyt „12–15 milliárdot hagyott a szegény magyar írók támogatására, ami eddig a legnagyobb magyar kulturális alapítvány". Az alapítvány, amint ez hamarosan kiderült, a budapesti Sas és Tisza István (ma: József Attila) utca sarkán álló bérház be-

Török Sophie, Babits Ildikó és Babits Mihály 1928. október 9-én a budapesti Reviczky utcai lakásukban. Sohár András felvétele.

vételét, valamint értékpapírok hozamait tekinthette szétosztandó jövedelemnek. Ez az összeg 1930-tól 75–80 ezer pengőt jelentett évente.

Az alapítvány azonban csak két évvel később kezdhette meg a működését. A végrendeletet ugyanis „elmezavar, illetéktelen befolyásolás, hibás örökösmegnevezés" címen a fivérek, Baumgarten Sándor és Ignác megtámadták. Magyarországon és Németországban is sajtóháború kezdődött. 1927 szeptemberében magyar és német írók közösen tiltakoztak a hagyaték megtámadása miatt. Az ugyanebben a hónapban elkezdődött per végül is egyezséggel zárult. A Baumgarten fivérek visszavonták keresetüket a hagyaték egyévi jövedelmének fejében. 1928. április 12-én a hagyatéki végzés jogerőre emelkedett. Május 19-én az alapítványt bejegyezték a magyar írók javára. Július 7-én Klebelsberg Kunó gróf, vallás- és közoktatásügyi miniszter aláírta az alapító okiratot (miután hosszan tartó tárgyalások és erős közbenjárás eredményeként a 28. paragrafusban rögzítették: az „alapítvány felett a kormányhatósági főfelügyeleti jogot a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter gyakorolja", azaz a miniszter

biztosította magának és utódainak a jogot, hogy a díj kifizetését megakadályozza minden esetben, ha a „határozat törvénybe vagy törvényes jogszabályba ütközik"). 1928. szeptember 1-jén az alapítvány megkezdte működését. 10-én elkezdték a segélyek kiosztását. December 5-én megalakult az alapítvány mellett működő tanácsadó testület (a „kurátorok véleményező szerve, amely arra hivatott – olvasható az alapító okiratban –, hogy az irodalom érdemes művelőire a kurátorok véleményét felhívja. A tanácsadó testület véleménye azonban az írók kiválasztásában a kurátorokat nem köti és azok ilyen vélemény nélkül is határozhatnak"). A testület első elnöke Ambrus Zoltán lett (tisztét 1932. február 28-áig, haláláig megtartotta). Első tagjai között volt Mikes Lajos, Osvát Ernő, Réti István, Schöpflin Aladár, Szekfű Gyula, Thienemann Tivadar és Voinovich Géza. Az örökhagyó végakarata szerint az „alapítványi ügyvivő" Basch Lóránt és az „irodalmi végrehajtó" Babits Mihály „egyenlő részben […] az alapítvány jövedelmének egynegyedé"-t kapták tiszteletdíjként. Ez akkor évente mindkettőjüknek 5-5000 pengőt jelentett (a gyári

Babits Mihály és Szilasi Vilmos 1934. október 25–30. között Szilasiék háza, a Villa Leoncavallo előtt Brissagóban

munkások évi átlagfizetése ekkor 1200 pengő volt, 1935-ben Molnár Ferenc 70 936, Kosztolányi Dezső 18 366, Rökk Marika színésznő 17 600 pengőt keresett). 1929. január 18-án, Baumgarten Ferenc Ferdinánd halálának évfordulóján kiosztották a díjakat. Évdíjat, az az 4-4000 pengőt kapott Elek Artúr, Erdélyi József, Farkas Zoltán kritikus, Baumgarten jó barátja, az örökhagyó akarata szerint, Juhász Gyula, Kárpáti Aurél, Osvát Ernő, Schöpflin Aladár, Tamási Áron, akinek első novelláskötete, a *Lélekindulás* 1925-ben jelent meg Kolozsvárt és Tersánszky Józsi Jenő. Nyilvánosságra hozott rendkívüli segélyt kapott Gulácsy Irén és Harsányi Kálmán. Horvát Henrik műfordítót január 25-én az alapítvány felkérte „egy lehetőleg teljes és reprezentativ magyar lírai antológia német nyelvű fordítására, illetve szerkesztésére". A munkáért – segély formájában – 3000 pengőt ajánlottak fel.

A Baumgarten Ferenc Ferdinánd 1927. január 18-án volt halála és az első díjkiosztás között eltelt időszak rendkívüli izgalmakat tartogatott Babits számára. Nemcsak a végrendeletet követő per, a magyar és a német sajtóháború, a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel való személyes tárgyalás. A Reggel című napilapban volt legelső híradás napján, 1927. január 24-én és az azt követő hetekben díj- és segélykérő levelek árasztották el a költőt. Január 24-én kelt az 1923-ban Marosvásárhelyről Magyarországra áttelepült költőnő és polgári iskolai tanár, Nagy Emma levele. Nina von Rosenberg, Déry Tibor nagynénje 27-én kért unokaöccse számára támogatást. Ugyanezen a napon Révész Béla író, újságíró, több Adyról szóló könyv és gyűjtemény szerzője interveniált Babitsnál Párizsból. Pénzt kért Marconnay Tibor. Lőrinczy György Jókai Mór lányának, Feszty Árpádnénak várt segítséget, mert – írta – a nevezett „két híres memoárjával" kiérdemelte a támogatást. Zadravecz István tábori püspök „Röck Gyula író úr"-ról gondolta, hogy a Baumgarten-díjjal, ha megkapja, „egy nagyon érdemes írón lesz segítve". „Százával jelentkeznek az igénybejelentők" Babitsnál és Baschnál, olvasható a Magyarország 1927. február 16-i számában. „Babits Mihály és Basch Lóránt dr. már szinte alig mernek kimozdulni a lakásukból".

A levéláradatból egy 1927. február 3-án feladott írás azért mindenképpen jóleshetett a költőnek Szilasi Vilmosé. Ebben olvashatók a következő sorok: „Mondanom sem kell

mennyire örülök, hogy Baumgarten téged választott ki végrendelete végrehajtójának. Végre egy látható jele annak a hálának, melylyel neked az egész magyar nemzet tartozik. Főleg annak örülök, hogy lehetőséget kaptál a

Szilasi Vilmos, Szilasi Lili, Török Sophie és Babits Mihály. Feldafing 1925 nyár.

magyar irodalom egész fejlődésére befolyást gyakorolni, s hogy – amire talán még ember soha annyira nem született, mint te, – a jövendő irodalmi generatio nevelője lenni. Bizton nagyszerű institutiot fogsz csinálni ebből az alapítványból, olyat, amely nem csak kitüntetősdi játék, hanem valóban megmentője a legnagyobb irodalmi és szellemi javaknak."

*

Szilasi Vilmos filozófus (1889–1966), Babits fiatalkori barátja, 1919 őszén elhagyta Magyarországot, s ifjú feleségével, különben Déry Tibor unokahúgával, Hermann és Nina von Rosenberg lányával, Németországban, Freiburgban telepedett le. Kitanulta „a cserzőanyag-kémiát", belépett apósa vállalatához, s rövidesen mint tanácsadó vegyész találmányaival föllendítette a céget. Rosenberg 1922-ben Feldafingban, a starenbergi tó partján, München közelében házat vásárolt lányának és vejének. Szilasi 1933-ban a vállalati részesedésből Svájc egyik legszebb helyén, Brissagóban nagyobb méretű villát vett. Mindeközben művelte a filozófiát is, szemináriumot vezetett a freiburgi egyetemen.

Szilasiék 1922 júliusában vendégül látták Babitsékat. Az utazás nem sikerülhetett valami jól. Babitsot zavarta, írta Szilasinak 1922 júniusában, hogy a német társalgásban „nem [...] nagyon erős". Zavaró lehetett a kiérkezés időpontjának állandó tologatása és az időközben Szilasiék birtokába jutott feldafingi villa ügye. A két asszony azonban hamar összemelegedett. Mindketten gyerek után sóvárogtak. Szilasiné nagy ambícióval rendezte új kertjüket, Babitsnéban is felkeltve a vágyat valami hasonló iránt. Szilasi, akit – panaszkodott 1922. novemberi levelében – „az utóbbi évek természettudományi foglalkozásai meglehetősen eltérítettek" a filozófiától, erős impulzust kaphatott a költővel való beszélgetésekből.

*

Az 1925 és 1933 közötti időszakban stabilizálódott és konszolidálódott a pénztelenségtől

Babits Mihály, Török Sophie, Németh Lászlóné, Farkas Zoltánné, Erdélyi József, Németh László és Illyés Gyula. 1931. szilveszter este Budapesten, Németh Lászlóék lakásán.

indokolatlanul is rettegő Babits anyagi helyzete. A Nyugat szerkesztője, rovatvezetője, szerzőjeként folyamatos és állandó jövedelme volt. 1928. január 1-jétől kapta középiskolai

tanári nyugdíját. Féléves elszámolással érkezett a Révai Testvérek Irodalmi Intézetétől az *Isteni színjáték* eladott példányai utáni részesedés, Athenaeumtól, a Nyugat Könyvkiadótól az elkelt könyvek utáni hányad. Stefan I.

Babits ötvenedik születésnapján 1933. november 26-án. Török Sophie felvétele.

Klein és a külföldi ügynökségek folyamatosan küldték az idegen nyelven kiadott művek honoráriumát. S ehhez csatlakozott a Baumgarten Alapítvány kurátoraként átvett évi 5 ezer pengő.

Mindennek bizonyára része volt abban, hogy 1931 májusában Babitsék Budán, az Attila utca 91–95-ben, egy akkor épült hatalmas, modern épület negyedik emeletén háromszoba-hallos, tágas és napfényes öröklakást vettek. A lakás részint a Vérmezőre, részint a Logodi utcára nézett. A dolgozószobában, jegyezte fel Jankovich Ferenc *A magam emberségéből* című könyvében, „pasziánsz kártyák hevertek szétdúlt tarkaságban; írógépéből papír kandikált elő, készenlétben figyelve a csendet, mint a fotográfus lencséje; vagy könyvek hevertek szanaszét az asztalon, kiválasztva a könyvtár hierarchikus rendjéből. Ijesztő szótárak, teljes klasszikus filológia, angol, francia, olasz, német s mindenféle idegen könyvek nyomasztó, színes fellegei a levegőben, s több szakkönyv, mint irodalom."

Török Sophie, aki szenvedélyesen fényképezett, több képen megörökítette a lakást, a majd a plafonig érő könyvespolcokat, Basch Edit róla készített és most a falra felkerült portrét, az íróasztala mögött ülő költőt, a falon függő Dante-képmást, Jászai Mari ajándékát. És megörökítette a János-szanatóriumból félévi kezelés után hazatért férjét 1933. november 26-án, az ötvenedik születésnapján.

Ezen a napon, a fáradtan a lencsébe tekintő költőt sokan köszöntötték. Kora reggel megérkeztek Rédey Tivadarék, Gellért Oszkárék, Basch Lóránték az üdvözlő csokorral. „Gellért Oszkár – olvasható Török Sophie emlékezésében – elhozta a Nyugat minden előfizetőjének születésnapi üdvözletét, szép albumba kötve." Kosztolányiék „estefelé jöttek, akkora csokorral, hogy alig fért be az ajtón". Megérkezett idősebb Babits Mihályné „szép biedermeier betűkkel írt levele Szekszárdról […], Basch Ilona új pasziánszkártyát hozott, mert a régi elvásott". Ildikó, az 1928-ban örökbe fogadott kislány (különben Babitsné testvérének, Tanner Bélának és Babitsék cselédlányának a gyermeke, akit a költő a megszületése utáni napokban adoptált és a sajátjaként nevelt), rajzot készített: „tarka virágkelyheken kúszó zöld manókat [rajzolt], akik lila fátylas kicsi tündérkirálynők előtt nyitogatták hajlongva a virágkehelykapukat".

Az ünneplők nem tudták, az ünnepelt talán sejtette: ez az utolsó kerek évfordulós születésnapja.

„A halál pitvarában…"

A gyenge fizikumú Babits – amint szó esett róla – már 1920-ban és 1921-ben panaszkodott rossz közérzetre; gyomor- és bélbántalmak kínozták, fájdalmas görcsökkel kísért epehólyag-gyulladása volt. Állandóan köhögött. Rendszeresen és könnyen megfázott. 1922 februárjában befeküdt a budapesti Vas utca 17-ben lévő Pajor-szanatóriumba. 1923-ban is gyengélkedett, ismételten epehólyag-gyulladással kínlódott. 1924 októberében belázasodott, sokízületi szövődmény lépett fel. November 18-ától január 24-éig a Bálint-klinikán ízületi bántalmakkal és szívizomgyulladással kezelték. 1925-ben és

1926-ban viszonylag jól érezte magát. Az 1927-es évet megúszta néhány furunkulussal. 1928 márciusában háromnapos kivizsgálásra befeküdt a Svábhegyi szanatóriumba. Török Sophie naptárából tudható: 1929 januárjában és februárjában lázas influenzával bajlódott. Ekkor a költő „háziorvosa" már az anyai ágú unokatestvér, Buday Kálmán patológusprofesszor belgyógyász fia, Buday László doktor lett. 1930 nyugodalmas időszaka után 1931 januárjában és szeptemberében ismét belázasodott a költő. November 3-án az őt 1924 óta kezelő, ekkor már egyetemi magántanár Schill Imre vizsgálta meg. 1932 őszén Babits az ízületeire panaszkodott. Novemberben már alig tudott mozdulni. 1933 januárjában fokozódtak a fájdalmai. Májusban, a Herzog-klinikán szívizomgyulladást állapítottak meg. Június 2-án átvitték a beteget a Városmajor utca 68.-ban lévő János-szanatóriumba, Förster Gyula főorvoshoz. Förster, a konziliárius Schill és Buday közösen döntöttek a terápiákról. 1933 novemberében hazaengedték. Ekkor készült a már említett fénykép az ötvenedik születésnapját fáradtan, leverten megélő költőről.

Buday László, Babits Ildikó és Babits Mihály a budakeszi tüdőszanatórium előtt, 1936. október

Török Sophie, Babits Mihály és Babits Ildikó a János-szanatóriumban 1933. június 17. és szeptember 17. között

1934 márciusában Babits szívpanaszai fokozódtak. Júliusban vesekőrohama volt, ez megismétlődött Brissagóban, Szilasi Vilmoséknál tett újabb látogatása idején. Novemberben, tudható Szállási Árpád tanulmányából, ismételten szívizomgyulladása volt, az időnkénti görcsrohamok pedig „csak morphium vagy hasonló készítmény adására" szűntek meg. 1935 márciusában, áprilisában, májusában hosszabb-rövidebb időt szanatóriumokban töltött, vesekőrohamok kínozták. Novemberben és 1936 májusában ismétlődtek a rohamok, melyek menetrendszerűen jelentkeztek 1937 szeptemberében, 1939 februárjában, 1940 májusában és 1941 márciusában. 1940-ben és 1941-ben vizelési és székletnehézségei is voltak.

A fokozatosan erősödő belgyógyászati panaszok mellett a költőt daganatos bajok is kínozták.

Rudolf Nissen képe Babitsék fotóalbumából 1938

A végzetessé váló daganatos betegség előjeleire utaló feljegyzések – írta Gyenes György tanulmányában – 1934 végén bukkantak fel Török Sophie naptárfeljegyzéseiben. Ez év végén a Magyar Rádióban a felvételt készítő hangtechnikus hívta fel az asszony figyelmét férje asztmatikus nehézlégzésére. 1935. január 2-án már az örökbe fogadott, akkor hatéves kislányuk, Ildikó is észrevette a rádió-előadást tartó költő nehézlégzését. Babits 1935-ben és 1936-ban többször volt gégevizsgálaton. 1937. február 11-én Schill Imre megállapította: „A nehéz légzés nem asztma, hanem a gégében van valami." Ezután tüneti kezelést végeztek. Néhány hét múlva a gégetükrözést követő nyelőpróba kimutatta a daganatot. „Az eredményre mi a kertben várakoztunk – olvasható Török Sophie naptárában – oda jött ki Schill, szűkszavúan közölve, hogy a gégében daganat van és operálni kell. Mihály kétségbeesetten kiáltott: Nem engedem magam operálni." Ezután orvostól orvosig jártak. 1937. április 18-án már Korányi professzor is a műtét mellett érvelt.

Klopstock Róbert dombóvári születésű orvos, aki Prágában szerzett diplomát, később Berlinben dolgozott a Sauerbruch-klinikán, s 1935 és 1938 között Budapesten működött, 1937. április végén felkereste Basch Lórántot. Azt ajánlotta (a Babitsnak a magánügyekben is egyre többet segítő) ügyvédnek, hogy a gégeműtét elvégzésére Rudolf Nissent kérjék fel. Nissen 1933-ig a Sauerbruch-klinikán operált, a gégeműtétek specialistája lett, innen ismerte őt Klopstock. 1937-ben már Isztambulban volt egyetemi tanár. Basch levelet írt Nissennek, tájékoztatta őt a beteg személyéről, az eddigi vizsgálatokról és a diagnózisról, s felkérte, ismételje meg a vizsgálatot, s ha szükséges, végezze el a műtétet. A sebész 1937. szeptember 12-én érkezett Budapest-

Török Sophie és Babits Mihály a budapesti Attila út 65/b sz. alatti lakásukban a műtét, azaz 1938. február 10. előtt

Kanülcsere a műtét után, a fekvő Babits körül Vera nővér, mögötte takarva dr. Laub, mellette dr. Schill Imre és Nissen háttal. 1938. február 12.

Babits Mihály és Török Sophie a Park-szanatóriumban 1938. február 10. és április 7. között

Röntgenbesugárzáson a háttérben, Login Margit és Vera nővér 1938. március 17. és április 7 között

Babits Mihály a szanatóriumból való hazatérése után Babits Ildikóval 1938. április 25-én.

re, szeptember 13-án megvizsgálta a költőt, majd konzíliumot tartott Buday Kálmánnal, Förster Gyulával, Klopstock doktorral, Winternitz Arnolddal, a Szent Rókus Kórház I. sz. sebészeti osztályának főorvosával és Laub Lászlóval, a Szent Rókus Kórház fül-orr-gégész főorvosával. Nissen a konzílium után egyhavi fekvést ajánlott a költőnek.

Babits tisztában volt a betegséggel, ismerte a baj természetét, tudta, mi vár rá. Az 1937-es *Tizenhárom párvers* szerint számított rá, „hogy nemsokára meghal". Egyik 1936–1939 közötti töredékében leírta: „Tudod mi áll előttem? / A fulladás." A Pesti Naplóban 1937. augusztus 15-én megjelent *Balázsolás*ban nemcsak megjelenítette a szenvedést magát (gégéje „szűkül", levegője „egyre fogy", tüdeje „zihál", valami „fojtogatja" a torkát), de filozófiai-etikai keretbe foglalta a szenvedés „miért"-jét, „hogyan"-ját, az elviselés lehetőségét. Lélekben is, szavakban is készült az operációra.

A várakozási idő alatt, az 1935-ös *Intelem vezeklésre* újraközlése idején, akkor, amikor a Nyugat 1938. január 1-jei számában, a *Könyvről könyvre* címmel közreadott esszéjében teológiai és filozófiai aspektusból is meditált a halálról (arról, hogy a halál különbözik-e az élettől, vagy „csak az élethez tartozik, és az életben van"), 1938. február 8-án a városmajori templomban Balázs-áldást kapott. Február 9-én megáldozott.

„A műtét – olvasható a *Beszélgető füzetek* előszavában, Belia György írásában – február 10-én reggel kilenckor kezdődött a Park-szanatóriumban. A kórházban Török Sophie, Illyés Gyula, Gellért Oszkár, Basch Ilona és Basch Lóránt várt aggódva-szorongva a műtét végére. Nissen helyi érzéstelenítéssel végezte az operációt, s negyed tizenegy tájban fejezte be. Nissen eltávolította a légcső fölső részére nehezedett daganatot, és nyílást metszett a légcsőbe, a szegycsont fölső peremének magasságában, a nyílásba pedig kanült [csövecskét] helyezett a levegővétel megkönnyítésére és a váladékok elvezetésére."

Babits április 7-én hagyta el a Park-szanatóriumot. Bejáró betegként folytatta a március 8-án elkezdett röntgenkúrát. Júniusban már jól érezte magát. Elköltözött tőlük a külön szerződtetett ápolónő, Vera nővér is. A nyarat Esztergomban töltötték. Az utolsó „derűs nyár", ahogyan Török Sophie emlékezett rá később, nem remélt nyugalomban és munkában telt. 1938. november 8-án kezdte meg a rádiumkúrát a költő az Eötvös Loránd Rádium és Röntgen Intézetben, dr. Czunft Vilmos egyetemi magántanár irányítása

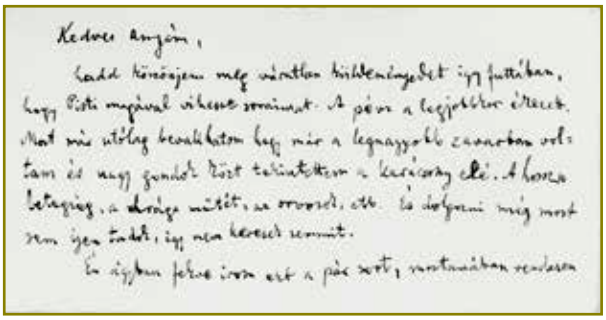

Kedves anyám,

Csak köszönjem meg néhány kisbetűmegjelent ily futtában, hogy Pesti naplóval ünnepet szominat. A pénz a legjobbkor érkezett. Most más utólag bevallhatom hogy már a legnagyobb zavarban voltam és nagy gondot okozt tekintettem a karácsony elé. A hosszú betegség, a drága műtét, az orvosok, stb. és dolgoznom még most sem igen tudok, így nem keresek semmit.

Ezért ígérem ezt a pár sort, szeretnékben szeretném

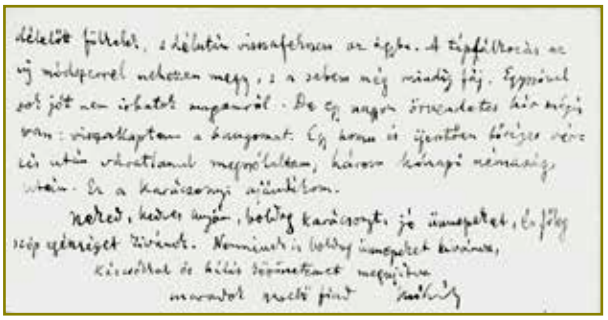

délelőtt fűtőtek, s délután visszafelemen az égbe. A téphálóczás az ő nádpaczal nehezen megy, s a sebem még mindig fáj. Éppenszel jót nem ihatok magamról. De ez nagy örömadatos hír nápi van: visszakaptam a hangomat. Egy hónap és éjszaka hörgése vége ezi után vakottanul megszóltam, három hónapi némaság után. Ez a karácsonyi ajándékom.

Neked, kedves anyám, boldog karácsonyt, jó ünnepeket, és fölös szép egészséget kívánok. Nominat is boldog ünnepeket kívánva,

Köszönhet és hálás üdvözletet megküldve

maradok szerető fiad Mihály

Babits Mihály levele édesanyjának 1940 karácsonyán

alatt. Mivel a rádiumágyúban „több mázsa ólomba szorítva” csak három gramm rádium volt, ezért a kezelések sokáig, alkalmanként egy-egy óráig tartottak; a besugárzást naponta ismételni kellett. A „kicsi” és „dísztelen” kamrában, olvasható az 1938 karácsonyán a Pesti Naplóban megjelent esszéjében, a *Gondolatok az ólomgömb alatt* című írásában, a sugarak „titkos erővel, szüntelen” verték a testét, bombázták „atomait”. A kúra azonban nem hozott eredményt. 1939 márciusában újabb röntgenbesugárzásra került sor. 1940 február végén nyelési nehézségei voltak. Áprilisban, Brissagóban, Szilasi Vilmoséknál, ahová a San Remo-díj átvétele után érkeztek rövid látogatásra, rosszul lett, a közeli Locarno kórházában ki kellett cserélni a kanült. Április 25-én nyelési nehézségei voltak, befeküdt a János-szanatóriumba. Május végén orrszondát ültettek be, s ezen át táplálták. Június 24-én újabb röntgenkúrát kezdtek. November 9-én gyomorszondával kísérleteztek. November 18-án a gyomron kimetszett nyílásba csövet helyeztek, s a csövön át táplálták. Az állapota tovább romlott. 1941 januárjában újból az Eötvös Loránd Rádium és Röntgen Intézet betege volt. Feltételezhetően ismételten rádiumbesugárzással kezelték.

A besugárzások azonban sem 1938-ban, sem később nem hoztak eredményt. Az ismétlődő vizsgálatokkal azt sem tudták megállapítani, hogy a daganat a garat alsó vagy a légcső felső részéből indult ki, az azonban biztos (írja Gyenes György), hogy már felfedezésekor gyógyíthatatlan volt.

Az 1938. február 10-i műtét után elveszítette a hangját. Március közepétől az állapota javult. Előbb csak egy-egy szót tudott kiejteni, mégpedig úgy, hogy a kanül nyílását befogta. A suttogva mondott szavak sokasodtak. 1938. május elején visszanyerte beszédképességét. Ez az állapot 1940. október 12-éig tartott. Október 12-e és december 16-a között csak néha-néha tudott megszólalni. December 16-án visszatért a hangja. Ettől kezdve a halála pillanatáig tudott ugyan beszélni, a beszéd azonban nagyon fárasztotta.

Azokban a hetekben és hónapokban, amikor nem volt hangja, Babits a környezetével a mindig keze ügyében tartott füzetbe és cédulákra, noteszlapokra, az utóbb *Beszélgető füzetek*nek nevezett irategyüttesbe írt feljegyzésekkel tartotta a kapcsolatot.

A belgyógyászati panaszok, a daganatos betegség előrehaladása 1941 elejére „erőtlen”-né, „gondolattalan”-ná tették a költőt; „már csak testben él”-t; ekkor már csak „egy nyaláb testi fájdalom” volt, amint legutolsó versében, a Reményik Sándornak válaszul írt *Egy verses levélre* című alkotásában 1941 februárjában-márciusában (személyes vallomásként) magáról leírta.

*

A *Gondolatok az ólomgömb alatt* című 1938. karácsonyi esszéjében Babits a maga betegségét a világ bajával együtt élte át. Ebben az írásban az őt naponta befogadó „kicsi és dísztelen” kamrával szembeállította az „egész világ”-ot, amely „egy roppant kínzókamra, amelyben a legszebb élőket megcsonkítják, fölnégyelik, tapossák, láncra fűzik”. A fölötte lebegő gömbben sem csak a „csipetnyi” gyógyító anyagot regisztrálta. A térbeli alakzatot „sima glóbusz”-nak is látta. „Látta” rajta „a hatalmi vonalakat”: Japánt, Kínát, Indiát, „az óriási

Oroszország”-ot, meg Európát, mely „valamikor […] a béke és a kultúra lakhelye volt”.

Babits, aki a „szellem emberé”-nek tudta magát (Eckhardt Sándorral, Horváth Jánossal, Kodály Zoltánnal, Szekfű Gyulával és másokkal együtt), gondolattársaihoz hasonlóan ekkor is következetesen elhatárolódott a napi politikától, a hatalmi érdekeket érvényesíteni akaró aktuális törekvésektől. A politikai szerepvállalás a szemében lehetetlenítette a szakmai közösségvállalást; ezért nem adott egyetlen sort sem a Nyugat ellenében megalapított Napkeletnek, bárhogyan kérte is tőle ezt a folyóirat főszerkesztője, Tormay Cecile (és ezért mondta fel az 1943. május 25-én kelt levelében Szekfű Gyula is szerzőtársával, Hóman Bálinttal való együttműködést). A „szellem emberei” ugyanilyen határozottan elutasították a vulgáris nemzeti demagógiát. Elutasították az 1920 után felépülő magyar „neobarokk” társadalmat, beleértve azt a „látható katolicizmus”-t is (írta Babits 1933. szeptember 1-jén a Nyugatban az *Esztétikai katolicizmus* című cikkében), amelyik „külső […] politikai csoportosulás az egyház és gócai körül, aktuális emberi érdekek szerint” (ellentében a másfajta katolicizmussal, a „katolikus szellem múltjával, kincseivel való átitatódás”-sal). És elutasítottak minden olyan törekvést, amely az 1930-as évtized második felében, akár áttételesen is, érintkezett a korszak „politikai antiszemitizmusával”. A „szellem emberei” gondolkodásukban összekapcsolták a „szellem” és a „nemzet” kategóriáját. Etikai meggyőződésük és a nemzettel szemben érzett felelősségük okán a maguk eszközeivel próbálták meg befolyásolni a politikát. Részt akartak vállalni a jövő formálásában. Úgy voltak hűek nemzetükhöz, hogy folyamatosan az emberiség részének tekintették magukat.

1933-tól Babits továbbra sem reflektált közvetlenül a korszak történéseire. Minden esetben szót emelt azonban, amikor a konkrét esemény mögött a kanti erkölcsfelfogás szempontjából valami eltérőt-elítélendőt talált.

1933 májusában például, a könyvnapra írt esszéjében, a *Könyvnap és könyvégetés* című

Rozsnyai György, R. Simonffy Margot, Babits Mihály, Rédey Tivadar, Medgyaszay Vilma és Horváth Henrik 1934. augusztus 18-án Esztergomban

alkotásában (három hónappal Hitler hatalomra jutása és két hónappal a Reichstag felgyújtása után) „a modern világ barbárjai”-val szembeállította „a Könyv régimódi tisztelői”-t; a cselekedetükkel „a halál felé” menetelőkkel azokat, akik a könyvek révén „még több életet szomjaz”-nak. 1934. január 1-jén (hat hónappal azután, hogy Anglia, Franciaország, Németország és Olaszország aláírta a Négyhatalmi Paktumot, amely utat nyitott a német fegyverkezésnek) Babits a Nyugatban közreadta a *Nemzet és Európa* című tanulmányát. Ebben kapcsolódott Julien Benda 1932-es *Beszédek az európai nemzethez* című könyvéhez. A francia szerző úgy képzelte, a nemzetek helyébe lépő „európai nemzet” megvalósításához az egyeseknek fel kell áldozni a maguk identitását, ezelőtt azonban létre kell hozni „az egységes európai nemzet lelki feltételei”-t. Babits elfogadta azt a gondolatot, miszerint a nemzeteket arra kell nevelni, „hogy tudjanak áldozatot hozni az emberiségért”. Az egységes európai szellemet azonban, írta, a nemzeti kultúrákból kell „fölgazdagítani”; az „európai nemzet”-nek pedig „magában kell [majd] hordoznia, kincses teher és terhes kincs gyanánt, az egyes nemzetek örökségét”. 1934. december 1-jén (három és fél hónappal azelőtt, hogy Hitler bejelentette a hadkötelezettséget), a *Mit tegyen az író a háborúval szemben?* című vitaindító írását így kezdte: „Szörnyű katasztrófa fenyegeti a világot. Ami

küszöbön áll, az emberi kultúra öngyilkossága." Ugyanezen szavakkal indította az 1935. május 22-én elkészült *Békekiáltvány* című felhívását, melyet a Népszövetséghez akart eljuttatni a magyar írók egyetemes szózataként. Babits a háborús végveszélyről írt 1936 júniusában, a Szép Szó könyvnapi kiadványában, a *Mai magyarok – a régi magyarokról* című kötetben, és Széchenyi-tanulmányában is: „Szinte ajtónk előtt a rettenet, amit Széchenyi a »csillagokból olvasott«."

1938-ban (Ausztria bekebelezésének, az első „zsidótörvény" megalkotásának évében, azután, hogy a bécsi döntést követően november 6-án Horthy Miklós kormányzó a magyar csapatok élén bevonult Komáromba) Babits a *Tömeg és nemzet* című esszéjében és az *Áldás a magyarra* című versében reagált az eseményekre. Az elsőben „előrevetítette" az európai jövőt, azt az időt, amikor Magyarországot is elborítja majd „a zsarnokságnak és barbárságnak az áradata", s „az emberi jogokból és közszabadságokból" végül semmi sem marad meg. A másodikban – nagyon kevesekkel együtt – a kulturális nemzetfogalomból kiindulva, szembeszegült a közhangulattal. Mást és másként fogalmazott, mint ahogy ebben a közel húszévnyi időben szokásban volt:

Ne mondjátok, hogy a haza nagyobbodik.
A haza, a haza egyenlő volt mindig
ezer év óta már, és mindig az marad,
mert nem darabokból összetákolt darab:
egytest a mi hazánk, eleven valami!
Nem lehet azt csak úgy vagdalni, toldani.

Babits ugyanakkor azonnal „felelt" Németh László tanulmányára, a *Kisebbségben* című írásra.

A *Kisebbségben* különös helyzetben született. Keletkezésének idejét, 1939 április-májusát egyrészt meghatározta az országgyarapodás öröme. Az első bécsi döntés következtében 11 927 km² és 1 050 000 lakos került vissza Magyarországhoz, mégpedig úgy, hogy az „új politikai határ egyértelműen etnikai határnak" számított (írja Gergely Jenő és Izsák Lajos), „hiszen a visszakerült lakosság 84%-a magyar volt". 1939. március 15-én sor került a korábbi csehszlovák, majd szlovák államhoz jutott Kárpátalja visszafoglalására. Itt 12 000 km² és 500 000 lakos került vissza az országhoz, a lakosok közül azonban csak 40 000 volt magyar. 1939 tavaszát meghatározta egy másik sorozat is. Németország térnyerése Kelet-Közép-Európában. Ez felerősítette a „nemzeti fenyegetettség" érzését Magyarországon. Mégpedig annyira, hogy a korábbi problémák: a baranyai „egykézés", a kivándorlás, a magyarság fogyása, a földkérdés megoldatlansága, melyekről a Nyugatban tanulmányok jelentek meg, mind-mind háttérbe kerültek. Ebben a kontextusban jutott az érdeklődés homlokterébe a középosztály problémája. Az első után 1939. május 5-én kihirdetett második „zsidótörvény" avval, hogy bizonyos értelmiségi és ipari-kereskedelmi szakterületeken, a területi kamarákban elébb húsz-, majd hatszázalékos kvótát engedélyezett a zsidóknak (a második törvény mindenkit zsidónak minősített, függetlenül a vallásától akkor, ha a két szülője közül egy vagy a négy nagyszülő közül kettő zsidónak született), s lényegében eltávolította ezt a kört az ipar és kereskedelem vezető pozícióiból és a vezető értelmiség köréből. Ebben a feszült közhangulatban, amikor a két törvény kihirdetése, majd érvényesítése közben a „faji kérdés" központi probléma lett, tette közzé a Magyar Szemle 1939. márciusi számában Szekfű Gyula az *Időszerű történeti munkák* című tanulmányát. Ebben „a középosztály nem magyar származású részének magas arányával, és az ún. »törzsökös magyarok« szervezetei […], a magyaros magyarok" problémáival foglalkozott. Cikke végén a közös gondolkodásba való bekapcsolódásra hívta föl Bethlen Istvánt, Ravasz Lászlót, Horváth Jánost, Babits Mihályt, „a fiatalok közül Németh László"-t.

Erre a „felszólításra" írta meg Németh László a kilencvenoldalas *Kisebbségben*t. A tanulmányban a magyarsággal érintkezésbe jutott más nemzetbeliek kapcsolódását-kapcsolatát, az „asszimiláció" problematikáját kivetítette a magyar irodalomtörténet egészé-

re. A fogalomhasználata: a „mélymagyar" és a „hígmagyar" elkülönítése, gondolatainak iránya egyértelmű volt. Azt értelmezte ugyanis, miként „veszett el a magyar a magyarban", hogyan lehetett az, hogy a 18. század közepétől az igazi magyarságtól elidegenedett „hígmagyarok" váltak az értelmiségi réteg vezetőivé, hogyan alakulhatott a helyzet úgy, hogy az 1914 előtt „jött-magyarok", az asszimilánsok, a háború után „országbitorlók [lettek], az elakadt magyar szellem segédcsapataiból a magyar szellem elnyomói"-vá váltak, miközben a „politikai baloldal […] a zsidóságnak óvatos érdekképviselete" lett.

Babits a Nyugat 1939. augusztusi számában megjelent, Németh László tanulmányára írt válaszának ezt az árulkodó címet adta: *Pajzzsal és dárdával.* Keményen fogalmazott. „Könyve – írta Németh László munkájáról – mindennél jobban illusztrálja, milyen önkényes és akármit megengedő a szellemi fajiságnak ez a shibbolethje [jelszava, szólama]. Csakugyan magyarabb Kármán, mint Kölcsey? S Kölcsey és Eötvös kevésbé »magvasak« Kármánnál, mert nem »mélymagyarok«? Micsoda játék ez nagyjaink nevével? Önkényes és öntetszelgő játék! […] Egy egész korszakot el lehet marasztalni, mert az ősi, sűrű magyar íz hiányzik íróiból; viszont néha az is gyanús, ha megvan, idegen vérre vall, neofita buzgalomra, mint Dugonicsban, Gvadányiban; Kisfaludy Károly elég jó osztályzatot kap, sőt Petőfi apjává lép elő, noha tudjuk, hogy Petőfi nem sokra tartotta mint írót. De hát az irodalmi érték nem számít ebben az osztályozásban. Eötvösről például elismerhetjük, hogy nagy író, mégis baj van vele, mert barátai Pepinek hívták. Igaz, hogy Széchenyit is Stefinek hívták, Széchenyi azonban tragikus hős, aki, mint Berzsenyi, mint Kemény, mint Ady, elfulladt a saját dicsőségében, a környező »híg szellem« csapdáiban, nyilván mert nem volt eléggé *hígmagyar*. Ellenben ha Vörösmartyval, Arannyal történt ugyanez: az természetesen azt mutatja, hogy nem voltak eléggé *mélymagyarok.* Így akár Petőfi fölé állíthatom valamelyik mai kedvencemet, mert ő már azt is ismeri a népköltésből, amit csak Bartókék tártak föl." Cs. Szabó László, Gogolák Lajos, Nagy Tibor, Joó Tibor, Vajda Endre, Pogány Ö. Gábor elhatárolta magát Németh László tanulmányától; Gulyás Pál, Hamvas Béla, utóbb Bibó István értelmezte-értékelte az író kezdeményezését. A közvetlen kortárs és barát, Szilasi Vilmos ezt írta a Németh Lászlónak felelő munkáról, a *Pajzzsal és dárdával* című tanulmányról Török Sophie-nak augusztus 21-én: „Miska cikke a Nyugatban nagyon boldoggá tett. Bámulatos, hogy mindig bátor az igazságok mellé kiállni, ily szépen és ily meggyőzően, mikor azok a legnépszerűtlenebbek."

1939 legvégén és 1941 legelején (azután, hogy a második bécsi döntés következtében a Székelyföld, valamint Észak-Erdély és a Partium egy része: 43 104 km² és 2 400 000 lakos, köztük közel egymillió román Magyarországhoz került), Babits két alkalommal is szavakba foglalta korszak-interpretációját. Az *Ezerkilencszáznegyven* című versben, a Szellemi Honvédelem 1941-es naptárában. És a Nyugatban, az *Egységes magyarság*-vitában.

A Szellemi Honvédelem 1939 júliusától egy éven át a Magyar Nemzet rovata volt. Szabó Zoltán volt a rovat vezetője, a „népi írói tábor" tagja.

1939 novemberében Szabó Zoltán elkezdte szervezni a *Szellemi Honvédelem Naptárá*t. Ezzel a „nemzeti breviárium"-mal akarta demonstrálni, hogy a legjobb magyar költők és írók a politikai gondolatok háborújában mely oldalon állnak. Írást kért és kapott Illyéstől, Kassáktól, Kodolányitól, Máraitól, Móricztól, Sík Sándortól, Szabó Dezsőtől, Cs. Szabó Lászlótól, Tamási Árontól, Veres Pétertől. Szabó Zoltán 1939 novemberében, teljesen ismeretlenül, levélben fordult Babitshoz, kérve az ő közreműködését is. Babits erre a felkérésre írta meg az *Ezerkilencszáznegyven* című versét, mely – Szabó Zoltán szavai szerint – „vezércikk helyett vezérverse" lett a naptárnak.

Az „egységes magyarság" mint eszme 1940 utolsó hónapjaiban különös aktualitást kapott. Augusztus 30-án Bécsben – a románok által felkért döntőbírákként – Németország és Olaszország Magyarországnak ítél-

te a korábban Romániához csatolt területek egy részét. Az osztrák fővárosból hazaérkező különvonatot, melyen a küldöttségvezető miniszterelnök, Teleki Pál és Csáky István külügyminiszter utazott, Hory András nagykövet emlékiratai szerint a magyar határtól „kezdve minden állomáson ezrekre menő tömeg lelkes fogadtatásban részesítette […]. Éjjel fél 12-kor a *Himnusz* hangjai mellett gurult be a különvonatunk a fellobogózott, ünneplő közönség által zsúfolásig megtöltött, a reflektorok vakító fényében úszó Keleti pályaudvarra […]. Teleki Pál […] mély államférfiúi bölcsességről tanúskodó és lelkiségét is világosan visszatükröző beszédében igen komoly hangon óva intette a nemzetet, hogy ne bízza el magát, mert nagyon komoly pillanatokat élünk, amikor nem szabad magunkat teljesen az örömnek átadni […] komolyan magunkba szállva meg kell látnunk a magunk és őseink hibáját, tanulnunk kell a múltból, hogy másképp lássuk és csináljuk a dolgokat, mint azelőtt." Horthy is tisztában volt a helyzettel. Mindketten tudták, hogy a magyar és román érdekeket egyformán sértő, a két fél eredeti elképzelésétől egyaránt távol álló „területrendezés" mindkét országot a németek melletti háborús erőfeszítésekre kényszeríti. Meg azzal is tisztában voltak, hogy teret kell biztosítani a nyilas- és volksbundista propagandának. És követni kell újabb és újabb törvényekkel, rendelkezésekkel a németek faji szegregáción alapuló politizálását. Mindez így is történt. Szeptember 16-án, egy nappal azután, hogy Horthy a csapatok élén bevonult Kolozsvárra (és egy hónappal azelőtt, hogy – a másik „oldal"-nak tett gesztusként – szabadlábra helyezték a kommunista szervezkedésért 1934-ben életfogytiglani börtönre ítélt Rákosi Mátyást és Vas Zoltánt), amnesztiával szabadult Szálasi Ferenc, a Magyar Nemzeti Szocialista Párt 1937-ben becsukott vezetője (akit szeptember 27-én a nyilas politikai csapatok a Nyilaskeresztes Párt vezérévé választottak). 1940. október 14-én, a legnagyobb ellenzéki tömörüléssé váló Nyilaskeresztes Pártról Horthy kormányzó egy magánlevélben úgy írt, mint akik az országot „megzavart elméjükkel német kézre akarják adni". Ugyanakkor Horthy és Teleki személyes ellenérzései ellenére Magyarország, november 20-án csatlakozott a két hónappal korábban megkötött Háromhatalmi Egyezményhez, a német–olasz–japán paktumhoz. És szaporodtak a zsidóellenes intézkedések is. 1940 végén a nyilasok megkezdték a zsidó üzemek, üzletek, gyárak, könyv- és lapkiadók megszállását.

1938 és 1941 között a nemzeti létezés és önmeghatározás aktuális probléma lett. 1939-ben a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége a *Magyarok könyvtára* címmel terjesztett öt füzetet: Illyés Gyula *Ki a magyar?*, Szabó Zoltán *Két pogány közt*, Féja Géza *Kurucok*, Ortutay Gyula *Rákóczi két népe*, valamint Erdei Ferenc *Kossuth Lajos azt üzente* című munkáját. 1940-ben jelent meg Veres Péter könyve, a *Mit ér az ember, ha magyar?* Ezek a tanulmányok, az ekkor megjelenő cikkek, főként pedig a civil közbeszéd különbözőképpen felelt Illyés Gyula és Veres Péter címbe emelt kérdésére. Eme politikai légkörben és szellemi szituációban merült fel – Keresztury Dezső emlékezete szerint – a Nyugat szerkesztőségében a gondolat: szükséges lenne indulatok nélkül, többféle megközelítéssel értelmezni a korszak alapkérdését, az „egységes magyarság" problematikáját. Babits, aki ekkor már nagybeteg volt (november elején már egyáltalán nem tudott nyelni, 9-én bekerült a Siesta-szanatóriumba, 18-án helyeztek gyomorszájába csövet, s azon át táplálták) „igen örült" a tervnek. 1940 november-decemberében és 1941 januárjában a magyarországi és a romániai magyar írók kifejtették véleményüket; az 1941. január 1-jei Nyugatban Babits összegző írása jelent meg. A költő megismételte és rendszerbe foglalta korábbi írásaiban vázolt gondolatait az „egyetlenegy" magyarságról, a magyarság „lelki" diszpozíciójáról, az „egységes és oszthatatlan" lélekről, a „szélsőségesebb változatokat" és „sokféle vért" befogadó magyar nemzetről.

Mindezt azokban a napokban vetette papírra, amikor Hitler jóváhagyta a Barbaros-

Babits Mihály, Török Sophie és Babits Ildikó Buksi kutyával Budapesten az Attila út 65/B szám alatti lakásuk erkélyén 1939 kora őszén

sa-tervet, a Szovjetunió elleni támadás részletes, kidolgozott menetrendjét.

*

A korszakban, az eszme- és politikatörténeti tanulmányok készítése közben, a belgyógyászati panaszok növekedése idején, a daganatos betegség elhatalmasodása és tudatosodása során Babits rengeteget dolgozott. 1934-ben készítette el *Az európai irodalom története* cím-

Keresztülkasul az életemen 1939. Schöpflin Aladárnak dedikálva

mű munkájának első kötetét, melyet 1935-ben a második kötet, 1936-ban az átdolgozott és bővített kiadás követett. *Hatholdas rózsakert* címmel a novellák gyűjteménye 1937-ben, a *Keresztül-kasul az életemen* és a *Jónás könyve* 1939-ben, az *Isteni színjáték* a Révai Kiadó gondozásában 1940-ben, az *Írók két háború közt* című tanulmánygyűjteménye a Nyugat kiadásában 1941-ben jelent meg. Az általa korrigált legutolsó könyv, Szophoklész *Oidipus király* című művének fordítása és bevezető tanulmánya már halála után, augusztus utolsó hetében került az olvasókhoz.

Az Athenaeum 1937-ben indította meg a „Babits Mihály összegyűjtött munkái" című sorozatot. Az *Összes versei* (1-es sorszámmal) szeptemberben, a *Kártyavár* és a *Timár Virgil fia* egy könyvbe kötve, a 6. kötet jelzéssel decemberben, *Ezüstkor* címmel, „3. kötet" jelzéssel, az 1905 és 1937 közötti tanulmányai 1938 januárjában jelentek meg. Irodalomtörténeti-irodalomelméleti munkáit, kortársairól írott műveit *Írás és olvasás* címmel, 2-es sorszámjelöléssel, 1938 áprilisában, az *Összes novellái* címűt, 8-as jelöléssel, júniusban, a *Halálfiai*, az összegyűjtött munkák 4–5. köteteként decemberben jelent meg. 1939-ben hozta ki egy kötetben a kiadó *A gólyakalifát* és az *Elza pilótát*, a sorozat hetedik darabjaként; a munkák 9. kötete, a *Kisebb műfordításai* szeptemberben jelent meg. Az év végén, a Révai Kiadóval párhuzamosan került az olvasókhoz az összegyűjtött munkák tizedik könyve, az *Isteni színjáték*.

Az 1930-as évek második felében Babits művei betörtek az olasz „piacra" is. A Milánóban működő Genio Kiadó 1933 decemberében közreadta A *gólyakalifa* olasz nyelvű változatát, Kristóf Irén és Armando Tipaldi fordításában. Az ugyancsak milánói Corbaccio Kiadó 1939-ben három regényt jelentetett meg olaszul: a *Kártyavár*at, Kristóf Irén és Armando Tipaldi fordításában, a *Halálfiai*t, Silvino Gigante és a *Timár Virgil fiá*t,

Vucetich Nelly átültetésében. A három műnek, főként az utóbbinak, nagy sikere volt. Az Il Meridiano di Roma így írt: „Babits, a legnagyobb magyar író, Timár Virgil halhatatlan figurájával ajándékozott meg bennünket."

*

1933. február 1-jén Móricz Zsigmond Babitsnak írt levelében bejelentette, visszalép a Nyugat szerkesztésétől, s a kettőjük között érvényes szerződés értelmében a részvénytöbbséget felajánlja szerkesztőtársának. Február 6-i levelében írásban rögzíti a Nyugat igazgatóságából való kiválás szándékát, kérve a szerkesztőségben titkárnőként dolgozó lá-

Babits Mihály és Gellért Oszkár a Margitszigeti Hotel Palatinus teraszán 1937. május 8. és június 3. között

Babits Mihály és Török Sophie a Margitszigeten 1937. május 8. és június 3. között

nyainak, Virágnak és Gyöngyinek a februári fizetést, s azon felül 300-300 pengő végkielégítést. És jelezte: amennyiben Babits Mihály veszi át a lapot, úgy eltekint a Nyugattal szemben meglévő, közel 16 ezer pengős követelésétől is. Február 7-én Babits és Gellért Oszkár már a részletekről is megállapodott. Eszerint a Nyugat fejlécén mindketten szerkesztőként szerepelnek, Babitsnak azonban minden köz-

Babits Mihály az asphodelosok között a Margitszigeten 1937. május 8. és június 3. között

leményre nézve „vétójoga van", a szerkesztés operatív ügyintézése Gellért Oszkár feladata lesz. A szerződés bármelyik rendelkezésének megsértése esetén „azonnal esedékessé válik" a Nyugat Részvénytársasággal szemben Babits 10 777 pengő és 99 filléres követelése.

Ezzel a megállapodással Babits gyakorlatilag a Nyugat egyszemélyi irányítója lett. Gellért Oszkár is szerkesztőként jegyezte ugyan a lapot 1939 közepéig, a második „zsidótörvény" életbelépéséig (e rendelkezés szerint a sajtóban „a zsidó fajhoz tartozó szellemi irányító nem lehet"), s aztán is a szerkesztőségben dolgozott, feladata azonban döntően a kéziratok és a korrektúrák továbbítása, az ügyintézés, a szerzőkkel való találkozás és kapcsolattartás volt. 1933 januárjától júliusig Kosztolányi, Móricz és Schöpflin, júliustól csak Kosztolányi és Schöpflin főmunkatárs-

ként szerepelt a lap impresszumában. 1937. januártól 1941 augusztusáig, a költő haláláig Schöpflin és Illyés társszerkesztő volt.

Babits a szerkesztést „robot”-nak tekintette, magát „egyszerü ügy- és nyügvivő szerkesztő”-nek írta (az 1937. februári Nyugatban *Az Ignotus-ügy* című írásában). Rengeteg idejét elvette a lap pénzügyi helyzetének biztosítása. 1933 februárjában a csődhelyzetet kellett valamilyen módon elhárítania. A Nyugat érdekében (ő is, ismételten is) Kornfeld Móric báróhoz fordult. Az Adyval, Móriczcal és vele is mindig készséges iparmágnásnak, akinél Babits többször volt vacsoravendég a Lendvay utca 27. számú házban (s akivel 1932-ben tegező viszonyba is került), az alábbi levelet küldte: „Ne haragudj, hogy még egyszer előhozom a Nyugat ügyeit, melyről betegségem előtt egy alkalommal már beszéltem Veled. De kötelességemnek érzem mindent megtenni, ami a mai válságos időkben ennek az egyetlen komoly magyar irodalmi folyóiratnak fenntartásában segíthet. Gondolom, megérted ezt az érzésemet s talán osztozol is benne. Nem tudom, tudsz-e róla, mily terhes hagyatékot vettünk át a Nyugattal az év elején: 8000 P olyan adósságot, amit ebben az évben kell kiegyenlíteni; ebből 5000-ret már részben a magunk erejéből, részben baráti kölcsönökből sikerült kikapcsolni; a hátralévő 3000 Pengőre (amely szept. és okt. hónapban esedékes) azonban már nem találunk semmiféle megoldást. De a Nyugat léte nem múlhatik ilyen kis összegen, s ezért gondolom lelkiismeretileg is elkerülhetetlennek, hogy még egyszer felvessem a dolgot Előtted is, aki mindig oly lelkesen álltál a bajbajutott Nyugat mellé. Ha ezen a nehézségen túljutunk, hosszú időre biztosítottnak látjuk a lap zavartalan megjelenését. Megkérdezzük tehát még egyszer, nem tudnál-e Fenyő Miksa barátunkkal karöltve valami újabb megoldást kieszelni?” Nincs nyoma annak, hogy Kornfeld báró mekkora összeggel támogatta a folyóiratot, az azonban biztos, hogy a csődöt 1933-ban elkerülték. A nehézségek azonban ismételten jelentkeztek. A pénzügyi problémákat újból és újból Fenyő Miksa, a Gyáriparosok Országos Szövetségének igazgatója s az általa mozgósított mecénások enyhítették. Folyamatosan segített Hegedűs Lóránt és köre is. Voltak alkalmi támogatók is, mint Bíró Pál, a Rimamurányi-Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság igazgatója, aki 1937. március 4-én kelt levelében, hivatkozva Babits „legutóbbi megtisztelő látogatására”, jelezte, a fennállásának harmincadik évfordulóját ünneplő „Nyugat jubileum alapja részére” átutalt 2 ezer pengőt.

Szabó Lőrinc, Babits Mihály, Simon-György János, Szabó Lőrincné, Simon-György Jánosné, Kosztolányi Dezsőné, Kosztolányi Dezső, előttük Gellért Oszkár, az esztergomi ház tornáca előtt 1935. június 23-án

Babits Mihály, Rédey Tivadar és Hegedűs Lóránt Esztergomban 1935 nyarán

A folyóiratot a meg-megújuló pénzügyi támogatások közepette is nehéz volt fenntartani és megőrizni. 1935-től havonta már csak egyszer jelent meg a Nyugat. Minden hónap 15-én azonban az előfizetők „kiegészítő melléklet”-ként egy-egy könyvet kaptak, vagy egy magyar szerző művét, vagy egy korábban még ki nem adott műfordítást.

A folyóirat havonkénti megjelenését is megnehezítette a minden közlemény ügyében dönteni kívánó Babits betegsége is. Az író hagyatékában található levelek tanúsága szerint Gellért Oszkárral sűrű levelezésben álltak. A jövő-menő kártyákon egy-egy közlemény elfogadásáról, javításáról, elutasításáról értekeztek, határidőket rögzítettek, eredeti művek vagy a Figyelő rovat számára kritikák írásáról tárgyaltak. Májustól szeptemberig, az esztergomi tartózkodás idején, minden esetben így „szerkesztették” a lapot. Ha Babitsék Budapesten voltak, vagy a költő netán valamelyik szanatóriumban, kórházban feküdt, Gellért Oszkár személyesen is felkereste őt. A legrégibb barát: Schöpflin Aladár és a legfiatalabbak közül Illyés Gyula „társszerkesztősége” nyilvánvalóan komoly segítséget jelentett. Schöpflin, feltehetőleg, az új és újabb szerzők kiválasztásában-meghívásában volt Babits segítségére. A kortársak emlékezete szerint 1938-tól, Babits állapotának fokozatos rosszabbodásától, egyre inkább Illyés Gyula „szerkesztette” a Nyugatot. Legalábbis ő volt az, aki – Babits kérésére – elvégezte a beérkezett kéziratok első „szemlé”-jét. Amit nem javasolt megjelenésre, az rendszerint nem is került Babits elé.

Illyés is Tolna megyei volt, közösek voltak tájélményeik, fiatal korukban ugyanazokban a falvakban és kisvárosokban jártak. Hasonlítottak egymásra a tájnyelvet őrző beszédükben, a hanghordozásban, a magán- és mássalhangzók megnyújtásában-megrövidítésében, a szófűzésben. Babits számára fontos lehetett Illyés kiegyensúlyozott, harmonikus lénye. Meg talán az is, hogy a fiatal költő nem akart azonnal „a magyar szellemi élet organizátora” lenni, mint Németh László, s nem volt (József Attila későbbi önminősítését idézve)

Babits Mihály és Illyés Gyula Babits budapesti Reviczky utcai lakásában 1931. április

„irodalmon kívüli szempontokkal könnyen félrevezethető”, mint a *Külvárosi éj* költője. Illyés azonnal is, később is a nagy költőnek, a jelentős írónak, műfordítónak, a sokoldalú irodalmárnak kijáró tisztelettel és egyre növekvő bizalommal fordult (Vas István szavait ismételve) a „két világháború közt feleszmélő emberiség legnagyobb szellemé”-hez.

Bizonyára hasznos volt a szerkesztő számára Illyés kapcsolatrendszere. A fiatal költő párizsi tartózkodása alatt nemcsak megismerkedett francia költőkkel, de őt magát is jelentős szürrealista költőnek tekintették. 1928-ban a Gara László, Marcel Largeaud, Charles Wolf, Pogány Béla és Geo Charles által összeállított antológiába beválogatták két költeményét. Az avantgárd lapok: a Bécsben megjelenő ÉK és MA, a Párizsi Újság, a New-York-i Új Előre, meg a Budapestre visszatért Kassák folyóirata, a Dokumentum, aztán a Munka hozta verseit. Személyes barátságban volt a korosztálybeliekkel: József Attilával, Berda Józseffel, Déry Tiborral, Fenyő Lászlóval, Németh Andorral, Pákozdy

Babits Ildikó, Török Sophie és Babits Mihály Esztergomban 1938 nyarán

Ferenccel. 1933-tól a Válaszban, 1935-től a Kelet Népében és más lapokban is jelentek meg művei.

Ebben az időszakban, Babits vétójog-lehetőséggel bíró szerkesztősége idején, a Nyugat folytatta korábbi hagyományait. Őrizte az első generáció szellemét, részint a művek közlésével, részint a szerzőkről írt nekrológokkal, tanulmányokkal. Ugyanakkor változott is a folyóirat. Az 1933 és 1941 közötti években

Török Sophie és Babits Mihály Esztergomban 1938 nyarán

a Nyugatban az esszé lett a vezető műfaj. Szerepe volt ebben a műfaj európai térhódításának, a filozófia, a politikaelmélet, a történettudomány és a szépirodalom határterületein születő műveknek, Huizinga, Ortega és Julien Benda népszerűségének, a műfaj magyarországi előtörténetének, Kemény Zsigmond, Péterfy Jenő, Németh László és Szekfű Gyula műveinek, melyek demonstrálták, miként fogadhat be az esszé nemzetkarakterológiai, történetfilozófiai és etikai problémákat. És szerepe volt az esszé népszerűsödésében Babits műveinek és műfajszeretetének, Sárközi György, Szabó Lőrinc, Illyés vonzalmának. Leginkább azonban a Nyugatban feltűnő „esszéíró-nemzedék": Halász Gábor, Cs. Szabó László, Szerb Antal és Hevesi András népszerűsítette a műfajt. Ők nemcsak művelték a „szép-írás"-t, hanem tágították is annak határait.

*

1929. január 18-ától, Baumgarten halálának második évfordulójától számítva, Babitsnak és a kuratóriumnak minden évben volt lehetősége arra, hogy valakit „költővé-íróvá nyilvánítson" a Baumgarten-évdíj és 1932-től a Baumgarten-jutalom odaítélésével „is".

Az Alapítólevél nagyon pontosan megszabta, kik kaphatnak támogatást. A negyedik paragrafus előírta, a díjjal „nem a tehetség utólagos jutalmazása", nem a karitatív megsegítés a cél, hanem olyan alkotók felszabadítása, „akiknél minden reménység megvan arra, hogy ezt az anyagi könnyebbséget" „eszményi célú munkák alkotására" használják föl. A paragrafus szerint nem részesülhetnek semmiféle támogatásban azok, „akiknek munkássága nyilvánvalóan politikai agitáció eszköze", de azok sem, akik „csupán az irodalmi divat és könnyű érvényesülés szempontjai szerint" igazodnak.

A díjosztást megelőző hónapokban levelekkel bombázták Babitsot. És majd minden évben újságcikkekben támadták magát az alapítványt és személyesen az irodalmi kurátort is.

Az érdemes, nem egy esetben hozzá nagyon közel állók valóságos sebei és kálváriái bizonyára újra és újra megrendítették. Így élhette meg Osvát Ernő 1928. október 15-én, tehát az alapítvány létrehozását követő negyvenötödik napon feladott levelét, mellyel „a Baumgarten-segélyalapnál kopogtat"-ott, meg Somlyó Zoltán 1929. január 9-én, még az első díjkiosztás előtt kelt írását, melyben a költőtárs az „öngyilkosság borzalmas rémé"-re hivatkozva kérte a támogatást. Megrendítette bizonyára a polgári iskolai tanári diplomával Romániában, Alsókosályon, hat hold földön gazdálkodó Bartalis János kártyája 1929. szeptember 7-éről, annak a kérése, aki „reggeltől késő estig" szántott, kaszált, aratott, „éjjel pedig megfeszített energiával" dolgozik és virraszt, „hogy sikerüljön egy-egy verssora". Nehezen élhette meg Juhász Illésné 1929. október 3-i levelét, melyben a fia havi 600 pengős szanatóriumi számlájára hivatkozott, meg Kosztolányi másfél hónappal későbbi iratát, melyben Füst Milánra, az „írás […] remetéjé"-re hívta fel a figyelmet, meg Illyés Gyula lapját 1933. november 24-éről Fenyő Lászlóról, akit „szemérme visszatart, hogy kérelmét előadja". Nehezen olvashatta a „villanyszámlát és tejesszámlát hozó emberek elől" bujkáló Zelk Zoltán levelét 1934. december 4-éről, a Dsida Jenőnek támogatást kérő Bánffy Miklós-írást 1935. július 10-éről, Basch Lóránt [!] 1936. május 20-án küldött iratát, melyben az „irodalmi kurátor" hozzájárulását kéri Szomory Dezső megsegítéséhez, aki 2 ezer pengőt kér „egy nagyon súlyos műtét után", meg Nagy Lajos kérését 1937. január 8-án, aki november óta nem tudott házbért fizetni, s a kilakoltatás réme fenyegeti; bizonyára megrendítette Babitsot Berda József levele is, aki – több, korábbi levélbeli fenyegetés után – öngyilkossággal zsarolta, ha nem kapja meg a Baumgarten-díjat.

A díjak odaítélése, kiosztása, az évről évre megtartott ünnepi beszéd (minden beszédben az adott történelmi, irodalmi, irodalompolitikai helyzet rövid értelmezése, egy-egy bírálati szempont szavakba foglalása), a kiosztásra következő reflexiók, támadások és gyanúsítgatások erősen igénybe vették Babitsot. Annál is inkább, mert semmiképpen sem egyedül döntött.

Komoly és valóságos korlátozást jelentett az Alapítólevél 28. paragrafusában rögzített (és már idézett) „kormányhatósági főfelügyeleti jog". Ezt Babits már a második díjosztáskor, 1930-ban megtapasztalhatta. Abban az évben ugyanis Pap Károlyt kívánták jutalomban részesíteni, akinek végül nem adhattak díjat, mert 1919-ben, a Vörös Hadsereg katonájaként „egy beszállásolás alkalmával pincebeli italok elfogyasztásában vett részt" (amiért másfél éves börtönt kapott, tehát „büntetett előéletű" volt). Kassák esetében is hozzá hasonló volt a helyet. 1936-ban nem kaphatott díjat, mert az *Egy ember élete* című könyv nyolcadik része, a *Kommün* miatt Kassák ellen „a magyar állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányuló izgatás", valamint „nemzetgyalázás" vádjával per indult. Mindketten, a minisztérium megkerülésével, végül segélyként kapták meg a díjhoz hasonló összeget.

József Attila esetében némiképpen más volt a helyzet.

A fiatal költő tizennyolc éves korában, 1923 májusában, Szegeden, Juhász Gyula huszonöt éves jubileumán találkozott először Babitscsal. Izgatott „várakozással" nézett a találkozás elé a „legnagyobbnak mondott élő magyar költővel" – mondta el 1934 decemberében Basch Lórántnak. Olyasmit érzett az idősebb pályatárs iránt, tette hozzá, „mint ami szerelem". Számított arra is, hogy Babits tud róla, hiszen a Nyugat 1923. április 16-i számában ott volt már három verse, a *Névnapi dícséret,* az *Útrahívás* és a *Sacrilegium*. Talán abban is reménykedett, hogy a „legnagyobb" költőhöz eljutott az 1922 novemberében kiadott kötete, a *Szépség koldusa* is.

A diákköltő ugyanakkor ki akarta sajátítani magának Babitsot. Szerette volna hallani a véleményét legújabb verseiről. Bizonyára hozott

magával kéziratot is. Annyira a sarkában volt, hogy még a Közművelődési Palota lépcsőjére is felsettenkedett, ahol Török Sophie Juhász Gyulát és barátait fotografálta. Babitsot, aki minden nyilvános szereplés előtt lámpalázas és bizonytalan volt, feltehetően erősen zavar-

Középen Babits Mihály, jobbra mögötte József Attila kukucskál. Szeged, 1923. május 20.

ta a körülötte sürgölődő fiatalember. Annál is inkább, hiszen ott volt Juhász, az ő kedvéért vállalta az utat és a fellépést, így akarván segíteni az újságíró-robotból élő barátjának. Találkozott valamikori szegedi kollégáival, az ünnepséget bonyolító szervezőkkel. József Attila talán azt várta, hogy Babits is osztja vele kapcsolatban a *Szépség koldusá*hoz előszót író Juhász Gyula lelkesültségét. A VII–VIII. osztályból összevont magánvizsgára készülő diák Babits fellépés előtti idegességét, a régi barátokkal és ismerősökkel való társalgást személyes mellőzésnek érezte, szándékolt elutasítást vélt kiolvasni mindebből.

Feltételezhetően 1928. december 14-én találkozott legközelebb Babits Mihály és József Attila. Minderre a Zeneakadémián került sor, a „Fiatal írók előadóestjé"-n. A bevezetőt az esthez Babits mondta, aki Erdélyi József, Sárközi György, Szabó Lőrinc meg Komor András, Török Sophie, Fenyő László, Kodolányi János, Fodor József, Ignotus Pál, Mollináry Gizella, Molnár Ákos és Rozványi Vilmos társaságában ajánlotta József Attilát a közönségnek. Rá talán még külön is utalt, amikor így fejezte be mondandóját: „Kevesen hallgatnak talán ma még rájuk: de ők híven hallgatnak mindenkire: kihallják népük szívének primitív dobbanását, az emberi önzés lihegését s a proletár külvárosok zaját, de a jobb jövőbe futó Ember lábdobogását is, sőt az angyalok zenéjét, melyet eltakar, de el nem olt ez a földi lárma." Az est után, december 17-én József Attila megjelent Babitsék fogadónapján. Minden bizonnyal hívta őt a költő vagy a felesége, máskülönben kevésbé valószínű, hogy az első vizitre elvihette volna magával Illyés Gyulát. Illyés beszélt később Basch Lórántnak arról, hogy „ezen az estén élénk vita támadt" József Attila és vendéglátója között Benedetto Croce intuicionista esztétikájáról.

Az 1929. év éles határvonalakat látszott kirajzolni az irodalmon belül. Az egyik tábort a Kisfaludy és a Petőfi Társaság tagjai, az Új Idők, a Napkelet és laptársaik szerzői és a Magyar Tudományos Akadémia irodalmi díjazottjai jelentették. Gondolatrendszerüket és esztétikai álláspontjukat a nemzeti klasszicizmus és az önkifejező irodalom eszméjéhez való ragaszkodás jellemezte. Az utókor másik csoportban látja a Nyugatot, Kassák lapjait, a hosszabb-rövidebb életű folyóiratokat: a Pandorát, a Kékmadár címűt, a Szép Szót és másokat. Ezek a fórumok egymástól távol eső eszmetörténeti és esztétikai szempontokat érvényesítettek, abban azonban közösek voltak, hogy vallották: a művészet önreferenciális, az irodalom nyelvi karakterű, s minden költőnek-írónak (és minden nemzedéknek) más és más rendszerben lehet és kell alkotnia. A kortársak azonban nem így vélekedtek. Babits részéről a Kisfaludy Társaság tagságának elfogadását, a Berzeviczy Alberttal folytatott Ady-vitát, a Nyugat tradicionális szempontjainak képviseletét folyamatos árulásnak minősítették.

1929 második felére, 1930 elejére az irodalmi közhangulat a Nyugat, Babits és a Baumgarten Alapítvány ellen fordult. József Attilát is befolyásolta ez a hangulati hullám. Elhitte Acsády Károlynak, aki a Palota-Újpest című lapban már 1929-ben reklamálta az ő jutalmazásának az elmaradását, hogy az

1922-es *Szépség koldusa* és az 1925-ös *Nem én kiáltok* című verseskönyvei alapján jelentős költő. Ugyanakkor elkeserítette, hogy a Napkelet verspályázatán 1929. január 15-én a bírálóbizottság, Hartmann János, Németh László és Rédey Tivadar csak a „dicséretben részesülnek" kategóriába sorolta őt (öt másik pályázóval együtt). A megszégyenült költő úgy gondolta, ebben a rangsorolásban benne volt Babits ellenérzése is.

József Attila, a barátok emlékezése szerint, 1929 nyarán folyamatosan készült Babits megtámadására. Fábián Dániel idézte föl, mennyire izgatta őt az idősebb pályatárs helyzete, sorsa, élete, művészete. Elolvasta minden verseskötetét és prózai írását, értelmezte magának és másoknak a műveket, negatív értékvonatkozásokat kutatott. Mindez azon a nyáron volt, amikor a levegő – Basch Lóránt fordulatával szólva – „pamfletbacillusok"-kal volt megfertőzve. Július 14-én jelent meg A Tollban Kosztolányi Ady-ellenes cikke, *Az írástudatlanok árulása*. Szeptemberben hozta a Századok Szabó Dezső a *Halálfiai*ról írt gúnyiratát *Filozopter az irodalomban* címmel. József Attila pedig dajkálta és növesztette magában az indulatot a Napkelet verspályázata miatt.

A Hódmezővásárhelyről 1929. december 8-án hazaérkezett fiatal költő – Tasi József feltételezése szerint – a Japán kávéházban, kedves törzshelyén olvasta el a Nyugat december 1-jei számát. Itt és most tudta meg, hogy az Osvát örökébe lépett új szerkesztők, Babits és Móricz levették a folyóiratról az általa becsült Ignotus nevét. És ekkor olvasta el Németh László frissen megjelent, erősen elmarasztaló bírálatát az 1929 februárjában kiadott gyűjteményéről, a *Nincsen apám se anyám* című kötetről. Azt gondolta, a kritikát Babits sugalmazta.

A maga indulatához 1929 decemberében hozzácsapódott a fiatal költők és írók egy részében növekvő ellenérzés a Nyugatot szerkesztő, a Baumgarten-díjat „osztogató" költő „túlhatalma" ellen, meg az 1920-as évtizedben indult irodalmárok elkülönülésvágya, egy új lap alapításának az igénye. A minden új generációban meglévő „apagyilkosság-kényszer" is felbukkant, amint Babits már 1924-ben írta a *Fiatalok* című cikkében; a korábbiak is, de a most belépő újak is azt képzelték, az elődök „lebunkózni való öregek", akiket el kell takarítani az útból.

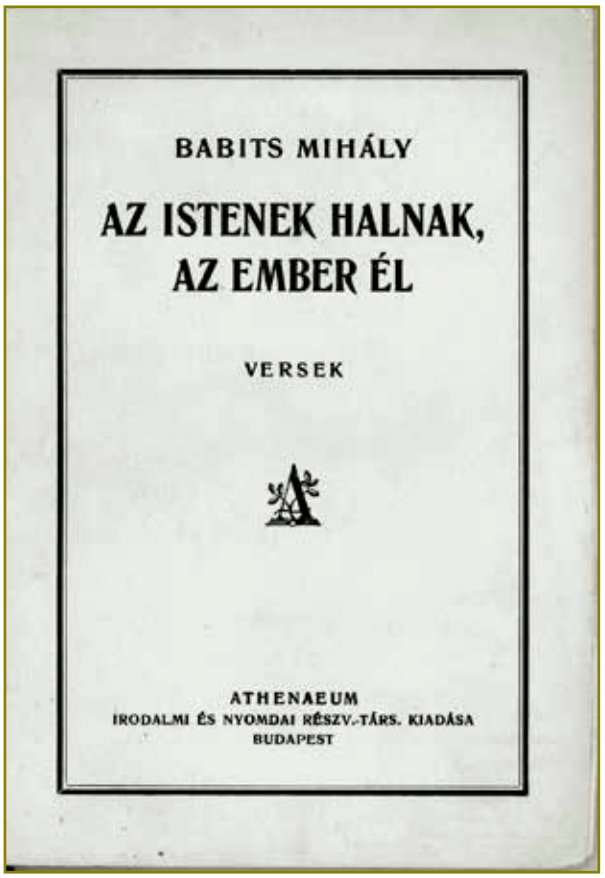

Az istenek halnak, az ember él, 1929

Mindezek együtt határozták meg azt a szellemi pozíciót, melyben József Attila 1929 decemberében hozzákezdett *Az istenek halnak, az ember él* című kötet bírálatának a megírásához. Az elkészült szöveg közzétételéről Komlós Aladár és Németh Andor megpróbálta lebeszélni a szerzőt. Többen, köztük a még mindig megbántott Hatvany Lajos a közreadás mellett érvelt. A Toll szerkesztője, aki bármi áron a szenzációt hajszolta, 1930. január 10-én közölte lapjában a tizenhárom oldalas tanulmányt, a „merészen tárgyilagos" kritikát. A bírálat természetesen megítélhető József Attila költészeteszményének alakulása szempontjából is, a korábbi és a későbbi tanulmányok összefüggésében is. Az érintett költő és a kortársak azonban nem a mű-

vészetbölcseleti fejtegetést értékelték. Számukra a verssorok „kijavítása", a költői hibák „megmagyarázása", a kezdő költőknek kijáró fejtegetés a költészet „lényegé"-ről, az életmű kicsinylése nem illő és nem rokonszenves állásfoglalás volt. „Ha kezdő költő volna Babits Mihály – írta József Attila – s ez volna az első könyve, akkor meg azt írnám, hogy néhány sora kétségtelenül tehetségre vall. De a könyv egésze mégis kétségessé teszi a tehetség kifejlődhetését. Sokat kell még tanulnia. Verseit pedig tartsa hét esztendeig az asztalfiában és ne adja ki barátai unszolására sem. Hogy hozzáértőkkel való érintkezése mégis legyen, egyik-egyik kísérletét be-beküldheti módjával valamilyen kisigényű lapnak."

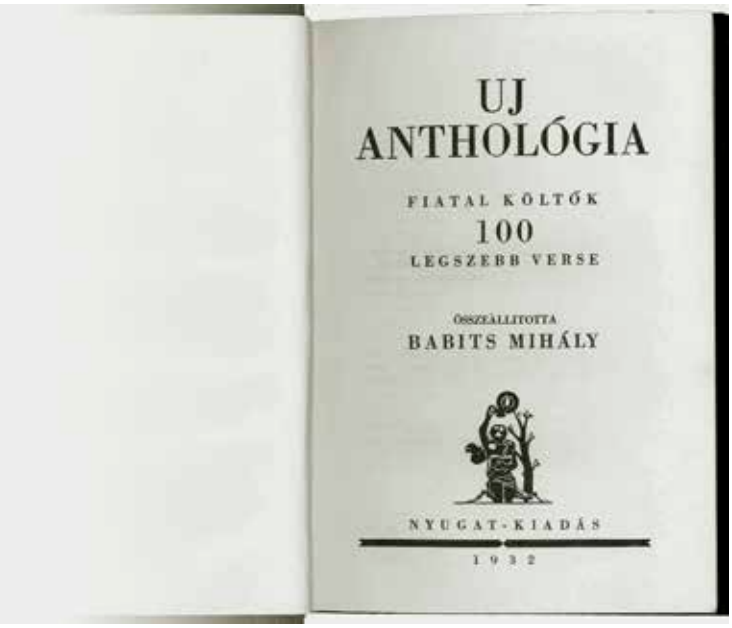
UJ
ANTHOLÓGIA
FIATAL KÖLTŐK
100
LEGSZEBB VERSE
ÖSSZEÁLLITOTTA
BABITS MIHÁLY
NYUGAT-KIADÁS
1932

Új antológia Fiatal költők 100 legszebb verse, 1932

József Attila később, egy nyugodtabb órájában elmondta Babitsnak a cikk megírásának történetét, megnevezve azt, aki „rossz szellem"-ként sugalmazója lett. Az idősebb költő, beszélte el Török Sophie Basch Lórántnak, „voltaképp nem is haragudott József Attilára – ő igazán haragudni sem tudott".

A haragképtelenségre utal az 1932-ben megjelent *Új antológia. Fiatal költők 100 legszebb verse* című gyűjtemény. Ezt a gyűjteményt Babits a Nyugat fennállásának huszonötödik évfordulójára állította össze. A szerkesztés előmunkálatainál megkérdezte tizenöt versértő barátját, kiket vegyen fel a fiatalok közül és hány verssel. József Attila szerepeltetésére a megkérdezettek közül rajta kívül heten szavaztak (Basch Lóránt, Fenyő László, Gellért Oszkár, Hevesi András, Illyés Gyula, Cs. Szabó László és Szabó Lőrinc). A szavazatok aránya alapján a többség a legfiatalabb [!] költőként szereplő József Attilától két vers közlését találta méltányosnak. Ezzel az ítélettel egyezett Babits álláspontja is. A mértékkel nem volt az érintett sem elégedetlen. Erre lehet következtetni az 1932. október 6-i, Babitsnak feladott versküldeményéből.

1933. január 28-án kelt levélben pedig a Baumgarten Alapítvány irodalmi kurátorához fordult segélyért. „Nagyon sajnálom, hogy Öntől, akit megbántottam, pénzt kell kérjek. Nagyon sajnálom ezt a festett vérzést is. Kérem fogadja tiszteletem kifejezését." Babits, Basch Lóránttal egyetértésben, azonnal kiutalt József Attilának 300 pengő segélyt. A fiatal pályatárs 1933. március 2-án kelt levélben nyugtázta a küldeményt. A következőképpen: „Igen tisztelt Uram! A Baumgarten-alapítványból folyósított 300 pengőt köszönöm. Valóban az utolsó pillanatban jött, már szét is szedték. De más oldalról is könnyített helyzetemen. Amióta tudom, milyen – esztétikától idegen és magam elől is elrejtőző – impulzusok kényszerítettek, hogy Önt bizony durván megtámadjam, lelkiismeretem egyre ösztökél, hogy ezt a csorbát kiköszörüljem […] Mellékelve küldök néhány verset. Meg kell jegyeznem, hogy a »Téli éjszaka« mintegy két hónapja kiszedve hever a Pesti Naplónál […] Tiszteletem jeléül ajánlom fel Önnek." Az tény, hogy a Nyugat április 1-jei számában megjelent az ekkor küldött vers, a *Lassan, tűnődve*. Meg az is, hogy június 17-én a Nyugatnak feladott *Ódát* a lap a júliusi számában azonnal közölte. És az is figyelmet érdemel, hogy (a Hatvany Lajosban és sok mindenkiben apapótlékot kereső József Attilának) Babits 1933 novemberében megküldte a *Versenyt az esztendőkkel!* kötetet a „József Attilának szívesen küldi Babits Mihály" dedikációval.

Kettejük személyes és költői találkozásának több stációja is volt még. József Jolán és Bányai László emlékezete szerint 1934 januárjában vagy februárjában találkozhattak egy este a Széna téren, a villamoson. A betegségtől meggyötört, sovány költő látványa, az elmulasztott találkozások lehetősége rémlik föl a [*Magad emésztő…*]. kezdetű versben. A Nyugat 1935. szeptemberi számában közölt vers, a *Mint a gyermek…* hátterében is felsejlik az erősen megbánt konfliktus emléke. De változott Babits véleménye is. Az 1932 októberében kiadott *Külvárosi éj* című kötetről már ő kérte Illyés Gyulát kritikaírásra (a bírálat a Nyugat december 16-i számában meg is jelent). Legfontosabb jele azonban a két költő szakmai kapcsolatának a tény: a József Attila-versekben – akárcsak a megőrző öntudatlan emlékezet révén is – fel-felbukkannak jellegzetes babitsi szókapcsolatok (amint ezt Tverdota György, újabban pedig Finta Gábor és Fráter István bizonyította).

Az 1935-ös versközlés után kettejük személyes-intézményes kapcsolatában hosszú kihagyás következett. József Attila sem 1936-ban, sem 1937-ben nem adott újabb verset a Nyugatnak. Bizonyára a környezete vagy a mesterségesen szított ellenérzés hatására történt mindez. Nem volt ugyanis kívánatos a munkásmozgalommal kapcsolatot tartó újságok és csoportok szerint sűrűn szerepelni a Nyugatban, amely – amint Németh Andor írta – ekkor, 1935 után a „baloldali hagyományaival szakítani és az államhatalommal szövetkezni látszott".

Babits azonban 1932 után már figyelemmel kísérte József Attila útját. 1934 decemberében a *Medvetánc* megjelenése után, a Baumgarten Alapítvány tanácsadó testületének az ülésén komoly formában felmerült József Attila Baumgarten-díjjal való jutalmazásának ügye. A testület végül úgy döntött, hogy a kialakult szokásnak megfelelően, a fiatal szerzőnek, mint kortársainak minden esetben, előbb a már „kis díj"-ként emlegetett 1000 pengős jutalmat ítéli (az évdíjat ekkor Füst Milán, Halász Gábor, Karinthy Frigyes, Nagy Lajos és Szerb Antal kapta). A díjkiosztáson és az ünnepséget követő vacsorán, Basch Lóránt emlékezete szerint, Babits „hirtelen felemelkedett (nem szokta máskor), körülnézett és egyenest ama asztalszárny felé tartott, ahol József Attila ült […] Helyet kért mellette. Hosszasan beszélgettek, mint jó ismerősök." Ezt követően, 1935. augusztus 18-án küldte el a „kisdíj"-as költő *A bűn* és *Mint a gyermek…* című verseket, egy meleg hangú levéllel. Nem sokkal ezután felkereste Babitsékat az Attila utcai lakásban.

1935 novemberében kezdték tárgyalni a következő évi Baumgarten-díjak ügyét. Az első találkozáskor megállapodtak: 1936-ban az évdíjat Kassák és József Attila kapja. Kassák – múltja miatt – nem kerülhetett föl a fölterjesztendők listájára. József Attila pedig maga tette lehetetlenné a jutalmazást. A következő kuratóriumi ülés napján ugyanis, 1935. november 25-én, A Reggel című újság a „Napi hírek" rovat élén közölte József Attila *Én nem tudtam* című versét „Babits Mihálynak hódolattal" – ajánlással. A verset, mondta el Ignotus Pál 1956-ban Basch Lórántnak, József Attila barátai tanácsára dedikálta, a „hódolattal" kitételt meg a társaság egyik nőtagja külön és erőszakkal javasolta. Az 1935 szeptemberétől az újság szerkesztőségében heverő vers figyelmetlenségből is bekerülhetett a november 25-i számba, valószínűbb azonban, hogy a közlés és a kitüntetett hely a szerkesztő jószándékú igyekezete volt. Nyilván ezzel és így akarták „bizonyítani", mennyire „megbánta" József Attila A Tollban megjelent pamfletet. A „demonstráció" csapdahelyzetbe hozta az irodalmi kurátort. Akkor ugyanis, amikor azt híresztelték, hogy Baumgarten-díjat csak az kap, aki verset írt Babitshoz (a hagyatékban ma is ott látható nyolcvannál több Babitsnak ajánlott alkotás), már nem lehetett fenntartani a november eleji előzetes döntést. Babits tisztában volt ezzel. Az ügydöntő december 16-i ülést megelőző délelőtt közölte Basch Lóránttal, hogy meg kell változtatni korábbi elhatározásukat. „Úgy érzem – mondta kurátortársának –, éppen most nem adhatom ki a díjat József Attilának. Bizonyítékot szolgáltatnék önmagam ellen azok számára, akik ál-

lítják, hogy csak annak adok díjat, aki hódol nekem." Mivel mindenképpen segíteni akart rajta, ezért ismételten „kisdíj"-at adott. 1937 őszén, amikor a jelölések történtek, Babits a következőt mondta Baschnak: „Engem bánt a lelkiismeret József Attila miatt. Tavaly megigértem neki a díjat, kellene valamit tennünk." A kurátor 1937 októberében beszélt a díjról Szántó Judittal. Az asszony naplója szerint Babits ekkor ezt mondta: „Menjen haza asszonyom, és mondja meg a férjének: operáció előtt vagyok, a pénzt megkapja Attila. Nyugtassa meg." József Attila tehát úgy ment le Balatonszárszóra 1937. november 4-én, hogy biztos lehetett, 1938. január 18-án, Baumgarten halálának évfordulóján átveheti a 3000 pengős „nagydíj"-at. Biztosítva van tehát a teljes függetlenség az 1938. évre.

Ezt a hírt bizonyára sokan megtudták. Azok is, akik az *Én nem tudtam* című vers szerencsétlen dedikációjára biztatták József Attilát. Feltételezhetően tudta Zsolt Béla, A Toll című lap főszerkesztője, aki öt nappal a költő tragikus halála után, az Újság 1937. december 8-i számában *A költő halála* című cikkben leírta: a Baumgarten-díj kuratóriuma „éveken keresztül közönyösen tűrte, ahogyan ez a fiatal költő a vegetativ életéért viaskodott, s rettenetes szegénysége hogyan pusztította el testét, lelkét, amelyben zsenialitása mindennek ellenére az utolsó pillanatig épségben maradt. Nem lehet felmenteni azokat, akik féltékenyen, hiúan vagy opportunusan nem adták meg neki a jussát, ami elsősorban neki járt és akik még az egymás között felosztott babért is megtagadták tőle, hogy végül sorsa eszeveszetten a szörnyű tehervonat mozdonyának vasöklével fonasson véres koszorút fiúsan tiszta, hősiesen felszegett homlokára."

*

Babits Mihály, a Nyugat szerkesztője, több magyarországi irodalmi és kulturális társaság tiszteletbeli elnöke, vezetőségi tagja, a francia Becsületrend tulajdonosa, a Kárpát-medencei és európai lapok sokat foglalkoztatott szerzője 1935-ben Romániából felkérést kapott egy ankéton, valamint egy írói találkozón való részvételre.

Mindkét terv a nagyváradi Familia című újság szerkesztőségében született meg. A lap magyar és román írói, Moşoiu Tiberiu egyetemi tanár, polgármester és képviselőházi alelnök, Mihail Samarineau újságszerkesztő és Tabéry Géza író, újságíró, az Erdélyi Helikon egyik alapítója vezetésével fogalmazták meg a felkérendő személyeknek szánt kérdéseket. Azt szerették volna, hogy december 27-én Biharfüreden magyar és román írók találkozzanak, s – Ruffy Péter Brassói Lapokban december 30-án megjelent cikkéből véve a szavakat – „megteremtsék azt, amit lerombolt a politika".

Babits örömmel fogadta a felkérést. Végig akarta járni fiatalkora kedves városait: Nagyváradot, Kolozsvárt, Brassót, Fogarast, meg akarta mutatni a történelmi helyeket a feleségének is.

A nagyon várt útból azonban nem lett semmi. A rendezők minden igyekezete ellenére a román kultuszminisztérium nem engedélyezte a beutazást, „a kért előadások megtartását Babits Mihály író, magyar alattvaló számára". Hiába kérték a konferencia előkészítői Emil Isacot (a Nyugat valamikori munkatársát), Erdély művészeti „főfelügyelő"-jét, „vesse latba egész presztízsét azért a Babits Mihályért, aki tovaszállt ifjúságához akar még egyszer, talán utólszor elzarándokolni". A kormányzat kérlelhetetlen maradt. A beteg Babits Mihály nem utazhatott be Romániába.

„Hozzám már hűtlen lettek a szavak”

Babits Mihály – amint volt róla szó – 1937 februárjában tudta meg, hogy a nehézlégzést a gégéjében lévő daganat okozza. 1938 februárjában, az operáció közben, elveszítette hangját. Május elején visszanyerte beszédképességét, jobban is érezte magát, annyira, hogy június 11-én elutaztak Esztergomba.

*

1938 júliusában és augusztusában, betegség-fenyegetés közben, a bármikor szükséges orvosi beavatkozás tudatában ugyan, de életének (emlegetett) legutolsó nyugodt időszakában írta meg Babits a *Jónás könyvé*t.

Az alkotással augusztusban lett kész, s 17-én maga olvasta föl a művet a látogatóban járt Gellért Oszkárnak és Földi Mihálynak.

A közvetlen kortársak közül a *Babits-emlékkönyv*ben a műről író Bóka László, a „holtig helytálló, a békén szenvedő, az igazság

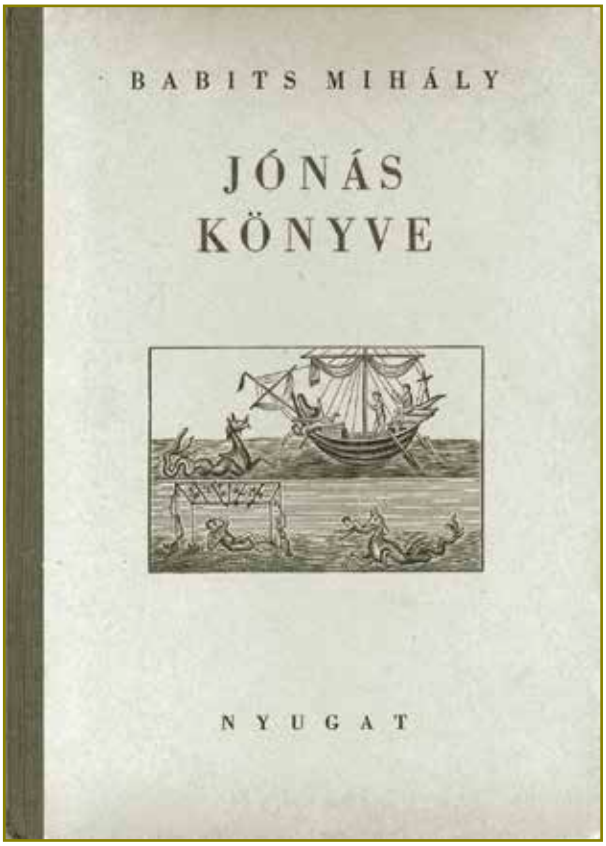

Jónás könyve 1939

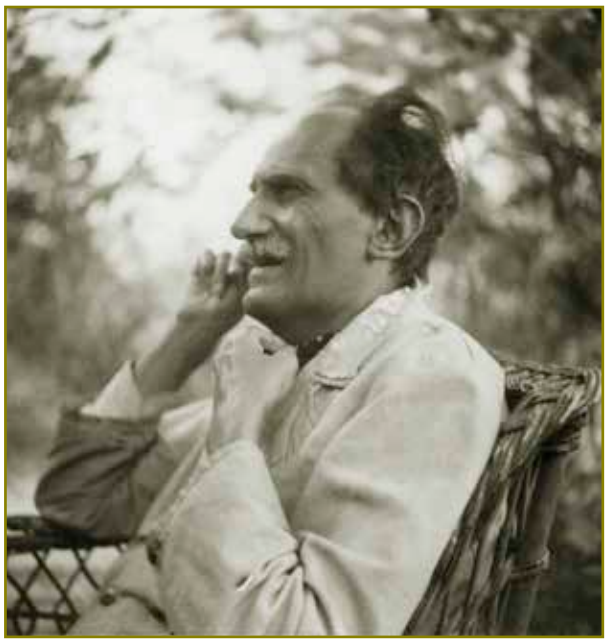

Babits Mihály kanüllel beszél, Esztergom 1938 nyara

győzelmében rendületlenül hívő, az Istenben elpihenő” ember művét dicsérte a *Jónás könyvé*ben. Lukács György a moszkvai emigrációban, az Új Hang 1941. júniusi számában a művet nyílt politikai állásfoglalásként, az egész babitsi élet megtagadásaként, késői rádöbbenésként értékelte, annak beismeréseként, „hogy az igazi költői nagyság prófétai elemek nélkül nincs és nem is lehet”.

A *Jónás könyve* azonban nem én-kifejezés, nem állásfoglalás. A szerző itt (Bahtyinnal szólva) egyetlen történet három változatát (a héber irodalmi alkotást, az ószövetségi interpretációt és Josephus Flavius kompilációját) „kebelezte be”, lényegítette át, formálta újra. A betegséget és a leskelődő halált tematizáló *Balázsolás,* [*Világon való bujdosásimnak…*], *Jónás imája, Egy verses levélre* című művek közelében készült olyan „hosszú vers” ez, amelyben az önelvű szövegalkotás a cél, a három szövegmondó: a beszélő, az Úr és Jónás nézőpont- és perspektívaváltogatása.

*

1938 szeptemberétől röntgenkúra, rádiumbesugárzás, rosszullétek, néhány napig tartó nyugalom váltogatták egymást.

1939-ben megkapták a távoli rokonoktól az „árja származás”-t igazoló iratokat.

1940. március 30-án San Remóban a költő átvette az 50 ezer lírás irodalmi díjat, mellyel

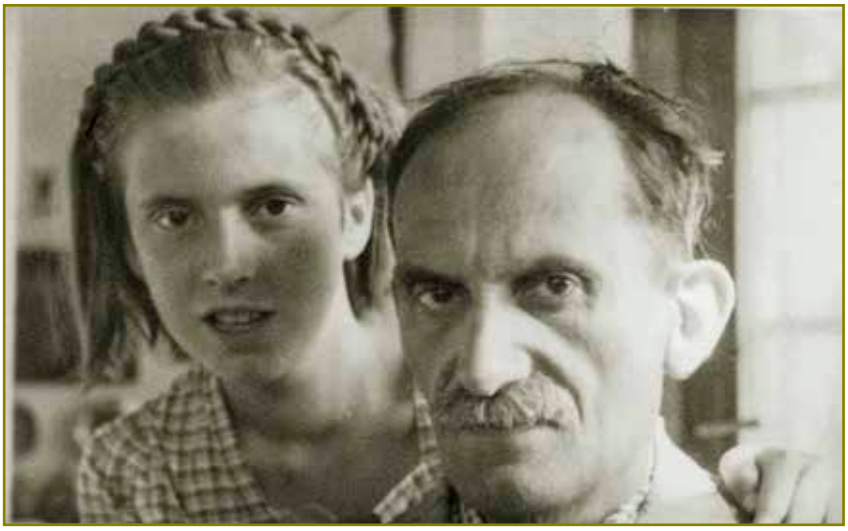

Babits Ildikó és Babits Mihály Esztergom 1940 nyara

„azt a külföldit jutalmazzák, aki az olasz szellem külföldi megismertetése terén szerzett legtöbb érdemet" (olvasható Koltay-Kastner Jenő, a Római Magyar Akadémia igazgatójának a levelében).

A díjat, amelyről az akkori olasz politkai kurzussal való erős kapcsolata miatt ma már senki nem tud semmit a városban (s amelynek történetét 2005-ben Haász Gabriella tárta föl), a San Remo Díjak Állandó Tanácsa évente öt kategóriában ítélte oda. Jutalmazott irodalmi, zenei, festészeti és szobrászati teljesítményt; az ötödik díjat minden esetben „külföldi szerző" kapta. Ez utóbbi kategória győztesei 1935-től, az első értékeléstől számítva, Ernesto Giménez Caballero spanyol kritikus, Mirko Deanovitz nyelvész, az első szerbhorvát–olasz szótár készítője, Hans Carossa német író, Alexandru Marcu, az első román–olasz szótár összeállítója és Babits Mihály volt.

Babits Mihály legutolsó fényképe, Esztergom, 1941. július vége

Az ünnepségre Bergamo Hercege és a „Népkultúra Minisztere" jelenlétében, a Villa Comunale-ban került sor. Pavolini miniszter kormánya nevében köszöntötte az 1937-es, 1938-as, 1939-es díjak nyerteseit, köztük Babits Mihályt. „Babits Mihály – szólt a beszéd költőre vonatkozó része –, mély költő, akinek neve egy az eleven fények közül, melyek Európa égboltján ragyognak, aki az Isteni Színjáték lefordításával tett szert hírnévre, megteremtve általa egyet az Itália és Magyarország közti legmélyebb kötelékek közül."

Az odautazás, a díjazottak nevében elmondott válaszbeszéd, Szilasiék meglátogatása, a brissagói látogatás idején volt (már idézett) kórházi kezelés nagyon megviselték Babitsot. A költőt a hazaúton is kínozta betegsége. Nem sokkal hazatértük után be kellett feküdnie a János-szanatóriumba.

A régóta tartó betegség elvitte megtakarított pénzüket, s ezért 1940. április végén egy sötétebb, barátságtalanabb, de olcsóbb lakásba költöztek a Logodi utca 31.-be.

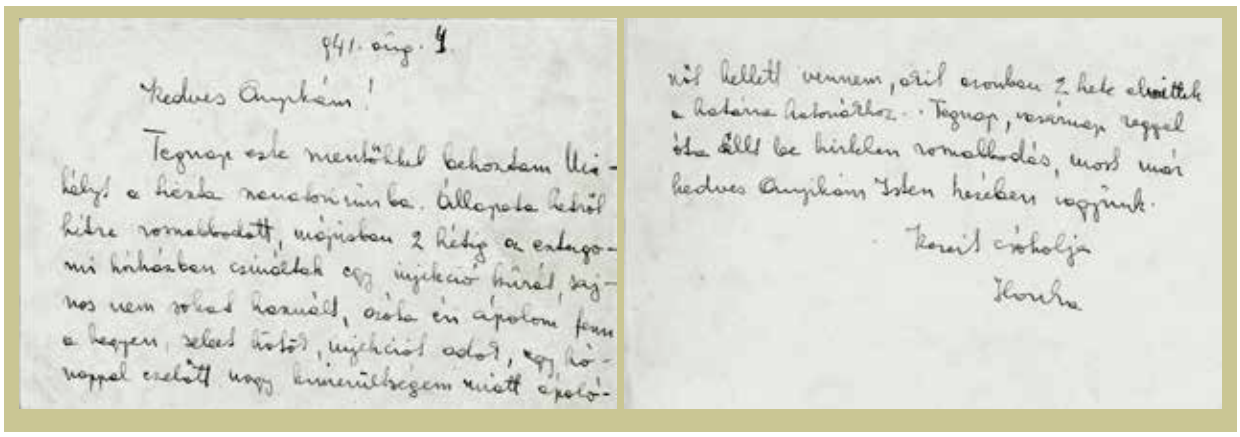

1941. aug. 4.

Kedves Anyikám!

Tegnap este mentőkkel behoztam Uci-
kát a hirsa szanatóriumba. Állapota hetről
hétre romlásodott, májusban 2 hétig a endogo-
mi kórházban csinálták egy injekció kúrát, sajnos
nem sokat használt, óta én ápolom fent
a lakáson, sokat hányt, injekciót adott, egy hó-
nappal ezelőtt nagy kimerültségem miatt ápoló-

nőt kellett vennem, akit azonban 2 hete elszóltak
a katona kórházhoz. Tegnap, vasárnap reggel
óta állt be hirtelen romlásodás, most már
kedves Anyikám Isten kezében vagyunk.

Szerettel csókolja

Ilonka

Török Sophie kártyája özv. Babits Mihályné Kelemen Aurórának
Budapest, 1941. augusztus 4.

Az 1941. év nagy eseménye volt Babits beválasztása a Magyar Tudományos Akadémia tagjai közé. A tagajánlás 1940 márciusában történt. Voinovich Géza, Petrovics Elek, Pukánszky Béla és Rédey Tivadar javasolta a költőt a „Nyelv- és Széptudományi Osztály, Széptudományi Alosztály”-ába levelező tagnak. Az aláírók hivatkoztak munkásságára, mely „már terjedelménél fogva is elismerést érdemel; színvonala pedig a legfelső fokon mozog mai irodalmunkban”. A testület 1940. április 26-án választotta meg Babitsot. A szabályzat szerint az ajánlástól számított egy éven belül kellett megtartani a székfoglalót. 1940 nyarán ez nem volt lehetséges. „Rendkívül kínos és komplikált betegségben” feküdt júliusban, írta Németh Antalnak, a Nemzeti Színház igazgatójának, élete „testi fájdalmak gyötrelmei s a fájdalomcsillapítók okozta kábultság között” oszlott meg. A helyzet nem változott 1940 második felében sem. 1941 első napjaiban Babits ismét a „Rádium-kórház”-ban volt. Ekkor már a rövid beszéd is kifárasztotta. A határnap pedig vészesen közeledett, ezért felkérte Rédey Tivadart, hogy a még lehetséges legutolsó napok egyikén, március 3-án olvassa fel előre elkészített előadását. Babits ezzel a székfoglalóval hivatalosan is az Akadémia levelező tagja lett.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

BABITS MIHÁLY

levelező tag elhunyt.

Budapest, 1941. augusztus 4.

Babits Mihály gyászjelentése

1941 áprilisában elutaztak Esztergomba. Babits „idegzsábát” kapott, olvasható Török Sophie május 27-én kelt levelében, „pokoli fájdalmakkal”, amin „vitamin injekciókkal és besugárzással próbálnak segíteni”. Állapota rosszabbodott, már könyvet sem tudott kézbe venni. Június 14-én Radnóti Miklós, Vas István és Ortutay Gyula látogatta meg a költőt. Babits ekkor már – olvasható Radnóti naplójában – „fájdalmasan sovány és barna, a szájáról kellett leolvasni a szót; néha fájdalmas, gyötrődő szájpattintgatással mozdul az ágyban. Gyomrán táplálják, beszélni nem tud és még új fájdalmai is vannak, a veseköve megmozdult, vesemedence-gyulladás, zsába” kínozzák. Júliusban helybeli apácák ápolták. 3-án meggyónt. 25-én még kiültették a verandára, kedves helyére, ahonnan a bazilikát, a várost, a Dunát és a túlsó partot

Babits Mihály temetése a kerepesi temetőben 1941. augusztus 7-én.
A Képes Vasárnap tudósítása

is lehetett látni. Nagyon szenvedett. Pár perc múlva „követelte", hogy vigyék vissza a szobába. Augusztus 3-án mentőkkel a budapesti Siesta-szanatóriumba szállították. A második emeleten helyezték el, az 54-es szobában.

Augusztus 4-én Illyés Gyula és Gellért Oszkár látogatta meg. „Haja egészen rövidre volt lenyírva – olvasható Illyés visszaemlékezésében a Babits-emlékkönyvben […]. – Sovány arcát ez idegenszerűvé tette, majdnem félelmessé és magasztossá: középkori barátokra hasonlított, ahogy csatában magasra emelik a keresztet, vagy hitvallókra, ahogyan a máglyán felegyenesednek […]. Karja a paplanon hevert. Jobb kezét néha felemelte, ujjával szája jobb szögletére mutatott, a kiszivárgó kis nedvességre. Felesége azonnal megtörölte. Szemét hosszasan lehúnyta, bólintásképpen s talán köszönetképpen […]. Az éjjeli szekrényen ott volt Ödipusz fordításának magyar és görög javító példánya. Legutóbbi beszélgetésünkkor erről folyt szó: hogy elkészül-e vele idejére, a nyomtatás határidejére. Felemeltem a kéziratos borítékot. Rámpillantott, aztán pilláját mintegy beleegyezésül leengedte: viheted."

Késő délután a kezelését irányító Szöllősy doktor meghallgatta a beteg szívét. Mondott egy-két megnyugtató szót s kiment. A folyosón a tanársegéd és az ápolónő közölte, a szervezet már nem szívja föl a táplálékot. Este Török Sophie volt a beteg mellett. Babits néha-néha tétova mozdulattal a tarkója felé nyúlt. Babitsné kölnivizet öntött a tenyerébe, s a fájó részt bedörzsölte. Nem kellett hosszasan virrasztania.

Babits nem sokkal éjfél előtt meghalt.

A Kerepesi úti temetőben temették el augusztus 7-én a főváros által adományozott díszsírhelyen. A ravatalozóban és a sírnál a Magyar Tudományos Akadémia, a Kisfaludy Társaság, a Nyugat folyóirat, a Baumgarten Alapítvány, az Országos Sajtókamara, a Vajda János Társaság és a Francia Becsületrend képviselője búcsúztatta.

A halálhír órájában Szabó Lőrinc ezt írta róla: „Az emberiségnek néhány évezred során csak húsz-harminc olyan költőzsenije született, mint ő."

Életrajzi vázlat

1883. november 26.: Szekszárdon, a Szent László (ma: Babits Mihály) utca 13. számú házban született. Apja id. Babits Mihály (1844–1898), a szekszárdi királyi törvényszék bírája, anyja, Kelemen Auróra (1855–1945).
1889. szeptember: megkezdi tanulmányait a szekszárdi katolikus elemi iskolában. Két héttel később a szülők átíratják a budapesti lakásukhoz közel eső Mária utcai elemi iskolába.
1891. február 28.: id. Babits Mihályt ítélőtáblai bírónak kinevezik Pécsre. A család a Makár utcában bérel magának lakást. Babits Mihály alapfokú tanulmányait a pécsi belvárosi iskolában fejezi be. Ezt követően a Zirc-Ciszterci Rend Pécsi Római Katolikus Főgimnázium növendéke.
1898. május 12.: meghal id. Babits Mihály. Az özvegy két kisebbik gyermekével, Babits Angyallal (1886–1932) és Babits Istvánnal (1895–1983) visszaköltözik Szekszárdra. Babits Mihály a gimnázium befejezésére Pécsett marad. Kelemen Mihály nyugalmazott főtörzsorvosnál, keresztapjánál kap szállást, kosztra a szomszédba, Kelemen Mihály testvéréhez, Kelemen Teklához és férjéhez, Buday Bélához jár. Megbarátkozik a család gyermekeivel, Buday Dezsővel és Buday Kálmánnal.
1898. szeptember 3.: a Szekszárd és Vidékében Robur aláírással megjelenteti Julius Sturm egyik versének fordítását.
1900. *Első szerelem* címmel versciklust ír egy szőke lányhoz.
1900. szeptember 23.: a gimnáziumi önképzőkör alelnökévé választják.
1901. március 3.: lemond az alelnökségről.
1901. június 20–24.: „bene maturus" minősítéssel érettségizik.
1901. szeptember–1905. május 26.: a Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem hallgatója. Tanulmányait magyar–francia szakon kezdi meg. Nagybátyjánál, Kelemen Imrénél lakik az Aréna (ma: Dózsa György) út 11-ben. Az egyetemen megismerkedik György Oszkárral, Juhász Gyulával, Kosztolányi Dezsővel és Oláh Gáborral, akik költői babérokra számítanak, és Zalai Bélával, aki filozófus akar lenni.
1901 őszétől nyolc féléven át tagja a Négyesy László által vezetett „Magyar stílusgyakorlatok" elnevezésű kollégiumnak. Barátaival együtt itt olvassa fel műfordításait, verseit és bírálja mások alkotásait.
1901 ősze és 1902 tavasza között elkészíti az *Egy tél Budapesten* című tizenkilenc darabos versciklusát.
1903. *Induló* című verse (a végleges cím: *A zengő szobor dala*) megjelenik a Szekszárdon kiadott Garay János Nagy Képes Naptárban.
1903. március: elkészül a későbbi címe szerinti alkotás *A lírikus epilógja*.
1903. szeptember 30.: az Új Világ című lapban Bodnár Zsigmond professzor, megkérdezése nélkül, megjelenteti *Az orosz irodalom* című írását.
1903. december 18.: alapvizsgát tesz magyar és latin nyelv és irodalomból.
1904. elkészül az *In Horatium,* a *Helios, A Spinoza-szobor előtt*, az *Óda a bűnhöz*, a *Strófák a wartburgi dalnokversenyből*, a *Recanati* és *A világosság udvara.*
1905. elkészül az *Aliscum éjhajú lánya*. Kosztolányi sürgeti, jelentesse meg költeményeit.
1905. május 26.: „szakvizsgálat" magyar, latin és görög nyelvből.
1905. szeptember 30.: a Zirc-Ciszterci Rend Bajai Katolikus Főgimnáziumban elkezdi a gyakorlóévet. Szuper Mihály nyugalmazott honvéd századosnál lakik a Petőfi utca 56. számú házban.

1906. február: megjelenik Ady Endre *Új versek* című kötete. Kosztolányi „émelyítő”-nek nevezi a kötetet, a szerzőt „kiállhatatlan és üres poseur”-nak írja. Babits a február 21–22-i válaszlevelében szintén „émelyítő”-nek mondja Adyt.
1906. május 15.: pedagógiai záróvizsgát tesz. A vizsgán szerzett gyenge minősítés ismeretében tudomására hozzák, „hogy a Rend a következő tanévben nem tart igényt szolgálataira”.
1906. október 3.: helyettes tanárként a szegedi főreáliskolába helyezik.
1906–1908: a Szeged és Vidéke című újságban jelennek meg színikritikái, cikkei, versei, műfordításai.
1908. március 3.: a Szeged és Vidékében olvasható az *Erkölcs és iskola* című írása. Ebben helyteleníti az iskolákban uralkodó szellemet. A cikk válasz volt a tankerületi főigazgató, Szele Béla korábbi írására.
1908. július 23.: „rendes tanár”-nak nevezik ki a Fogarasi Főgimnáziumba. Visszavonultan él. Kollégái közül barátságot köt Ambrózy Pállal, Fridrich Andrással és László Bélával. A társaságukhoz tartozik Kontesveller Károly gyógyszerész. Viszonya van a Ciba cukrászda kisasszonyával. Ennek a kapcsolatnak az emléke a *Sugár* című vers.
1908. szeptember 1.: megjelenik *A Holnap* antológia Ady 39, Babits Mihály 5, Balázs Béla 3, Dutka Ákos 15, Emőd Tamás 7, Juhász Gyula 12, Miklós Jutka 6 versével.
1908. november 16.: a Nyugatban megjelenik a *Himnusz Irishez* és a *Messze, messze…*
1908. november 19.: Osvát Ernő a következő levelet küldi Babitsnak: „Tisztelt uram, kérem, küldje el nekem összes műveit. Híve Osvát Ernő.”
1909. április: megjelenik első verseskötete, a *Levelek Iris koszorújából*. A kötetről bírálatot ír Lukács György, Schöpflin Aladár, Szilágyi Géza.
1911. március: megjelenik a második verseskötete, a *Herceg, hátha megjön a tél is!*
1911. augusztus: az újpesti Magyar Királyi Állami Főgimnázium tanára. Rákospalotán vesz ki lakást a Fő út 2-ben.
1912. november 13.: a vallás- és közoktatásügyi miniszter a Tisztviselőtelepi Gimnáziumba helyezi át. Másod-unokatestvére, Dienes Valéria és férje, Dienes Pál matematikus segítségével lakást vesz ki nem messze az iskolától, a Szabóky utca 54. számú házban.
1912. november: megjelenik az *Isteni színjáték* első részének, a *Pokol*nak a fordítása.
1913. december 16.: a Nyugatban megjelenik *A gólyakalifa.*
1915. augusztus 16.: a Nyugatban megjelenik a *Játszottam a kezével* című verse. Az alkotás miatt országos hírlapi hajsza indul a költő ellen.
1916. január: szolgálattételre berendelik a Budapestvidéki Tankerületi Főigazgatóságra. A Főigazgatóság mentesíti a munkavégzés alól.
1916. március 26.: a Zeneakadémián felolvassa *Húsvét előtt* című versét.
1916. május: megjelenik harmadik verseskötete, a *Recitativ*.
1916. június: a Reviczky utca 7. számú házba költözik.
1916. október 31-éig a vallás- és közoktatásügyi miniszter betegség címén szabadságolja.
1917. március 1.: megjelenik a Nyugatban a *Fortissimo*. A lap példányait a „közbotrány okozásra alkalmas” vers miatt lefoglalják, s eljárás ellene indul.
1917. november 9.: a vallás- és közoktatásügyi miniszter szolgálattételre a VI. kerületi főgimnáziumba osztja be.
1917. december 15.: tagjai sorába választja a Petőfi Társaság.
1918. július–augusztus: Balázs Bélával, Benedek Marcellal, Jászi Oszkárral, Lengyel Menyhérttel, Schöpflin Aladárral, Szabó Ervinnel Európa Lovagjai címmel kiáltványtervezetet készítenek.
1918. szeptember: beadja nyugdíjazási kérelmét.

1918. november 1.: megjelenik a Nyugatban *Az első pillanatban* című írása. A Dante-fordításon dolgozik. A Nyugat szerkesztője lesz.
1918. november: a köztársaság kikiáltása után több írói, újságírói testület tagjává választja.
1919. január: megkapja a nyugdíjazásáról szóló hivatalos értesítést.
1919. február 15.: az Új Világban megjelenik *Az igazi haza (Cikk a Szózatról)* című írása.
1919. március 25.: a Tanácsköztársaság kormánya kinevezi egyetemi tanárnak a budapesti egyetemre.
1919. április 8.: megkezdi a tanítást. *„Az irodalom elmélete”* címmel főkollégiumot tart. Meghirdeti az Ady költészetét értelmező stílusgyakorlat-órákat.
1919. június 8.: a Vasárnapi Újságban megjelenik a *Szálló nap után* című verse.
1919 ősze: a Tanácsköztársaság bukása után egyedül szerkeszti a Nyugatot. Nem vállal közösséget az új politikai és irodalmi szervezkedésekkel.
1919. november: a Nyugatban megjelenik a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* című írása.
1920. január 1.: a Nyugat szerkesztésébe bekapcsolódik Osvát Ernő.
1920. január: megjelenik műfordításkötete, a *Pávatollak*.
1920. február 21.: a Petőfi Társaság rendkívüli közgyűlése kizárja a tagok sorából.
1920. február: megjelenik első novelláskötete, a *Karácsonyi madonna.*
1920. március 31.: a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium fegyelmi tanácsa az *Igazi haza (Cikk a Szózatról)* című írása és az egyetemi tanárság elfogadása miatt „nyugdíjának elvesztésé”-re ítéli.
1920. augusztus: kiadják az *Isteni színjáték* második részét, a *Purgatórium*ot.
1920. december: megjelenik a *Nyugtalanság völgye* című verseskötete.
1921. január 15.: feleségül veszi Tanner Ilona költőt, aki később Török Sophie néven publikál.
1921. március 8.: Bécsen át Velencébe és Firenzébe utaznak nászútra. Firenzében kezdi írni a *Halálfiai*t.
1921. július 1.: a Nyugat közli a *Timár Virgil fia* című regényét.
1921. július: Szekszárdon írja a Halálfiait.
1921. szeptember 26.–1922. január 17.: a Pesti Naplóban megjelenik a *Halálfiai* első változata 66 folytatásban.
1921. december: a „rendőrség toloncházi osztálya” beidézi, eljárást indít ellene, s nyilvántartásba veszi „mint a fennálló társadalmi rendszerre veszélyes egyént”.
1922. február: Fenyő Miksa közbenjárására Vass József miniszter törölteti a nyilvántartásból.
1922. február: a Pajor-szanatóriumban kezelik.
1922. július: Szilasi Vilmoséknál időznek Freiburgban.
1922. december: megjelenik az *Isteni színjáték* harmadik része, a *Paradicsom*.
1923. január 1.: a Nyugat Petőfi-számának élén megjelenik a *Petőfi koszorúi*. A verset, egy előadás szövegébe illesztve, 1922. december utolsó napjaiban mondja el először.
1923. január–február: egészsége megrendül, a betegséget nem tudják pontosan diagnosztizálni.
1924. március 27.: házat vesznek Esztergomban. Ettől kezdve húsvéttól szeptemberig általában itt élnek.
1924. november 8.–1925. január 24.: ízületi bántalmakkal és szívizomgyulladással kezelik a Bálint-klinikán.
1925. augusztus 6–31.: vendégségben Szilasiéknál Feldafingben.
1925. október: megjelenik a *Sziget és tenger.*
1926. december: kéri a vallás- és közoktatásügyi minisztertől a nyugdíját megvonó korábbi fegyelmi határozat felülvizsgálatát és a nyugdíj újbóli megállapítását.
1927. január 18.: meghal Baumgarten Ferenc Ferdinánd. Vagyonát a magyar írókat támogató alapítványra hagyja. Az alapítvány „irodalmi kurátora” a végrendelet szerint Babits Mihály.

1927. február 16.: Berzeviczy Albert a Kisfaludy Társaság ülésén a magyar irodalom megosztottságáról beszél.
1927. április 1.: a Berzeviczy-beszédre válaszul a Nyugatban megjelenik *A kettészakadt irodalom* *című tanulmánya.*
1927. április 12.: megjelenik a *Halálfiai*.
1927. július 14.: A Toll című lap közli Kosztolányi írását, *Az írástudatlanok árulása. Különvélemény Adyról* címmel. Babits a Pesti Naplóban állást foglal Ady mellett.
1928. január: a korábbi minisztériumi fegyelmi döntést hatályon kívül helyezik. Január 1-jétől újból folyósítják a nyugdíját.
1928. március 12.: megszületik Török Sophie testvérének, Tanner Bélának és Babitsék cselédlányának a gyermeke, akit március 14-én magukhoz vesznek, s szeptember 5-én hivatalosan örökbe fogadnak.
1928. április 20.–május 22.: körutazás Itáliában.
1928. július 7.: a vallás- és közoktatásügyi miniszter aláírja a Baumgarten Alapítvány alapítólevelét. Ezzel megkezdődik az Alapítvány működése.
1928. október 5.: megjelenik a *Versek. 1902–1927.*
1928. december 5.: Ambrus Zoltán elnökletével megalakul a Baumgarten Alapítvány tanácsadó testülete.
1929. január 18.: kiosztják a 4-4000 pengős Baumgarten-díjakat. Díjat kap: Elek Artúr, Erdélyi József, Farkas Zoltán, Juhász Gyula, Kárpáti Aurél, Osvát Ernő, Schöpflin Aladár, Szini Gyula, Tamási Áron, Tersánszky Józsi Jenő.
1929. január–február: lázas influenzával kezelik.
1929. február 25.–március 4.: utazás Berlinbe; 27-én előadás a Collegium Hungaricum szervezésében, 28-án a közoktatási miniszter ebédet ad a tiszteletére.
1929. november: megjelenik *Az istenek halnak, az ember él* című verseskötete.
1929. december1.: Móriczcal együtt átveszi a Nyugat szerkesztését.
1930. január 10.: A Tollban József Attila megtámadja *Az istenek halnak, az ember él* című kötetet.
1930. február 4.: a Kisfaludy Társaság tagja.
1930. október 8.: *Írósorsunk és hagyományaink* címmel tartja meg székfoglalóját a Kisfaludy Társaságban.
1931. január 25.: a Révai Kiadó egy kötetben bibliapapíron, vászon- és bőrkötésben megjelenteti az *Isteni színjáték* fordítását.
1931. február: Bartók Bélával együtt a francia becsületrend lovagja.
1931. június: megjelenik az *Oidipus király és egyéb műfordításai* és *A torony árnyéka* című novelláskötete.
1932. november–1933. január: ízületi bántalmakkal kezelik. Alig tud mozdulni.
1932. december: *Amor Sanctus. Középkori himnuszok latinul és magyarul.*
1933. február 16.: átveszi Móricz Zsigmondtól a Nyugat szerkesztését.
1933. május: szívizomgyulladással fekszik a Herczog-klinikán.
1933. május: megjelenik a *Versenyt az esztendőkkel!* című verseskötete.
1933. június–augusztus: a János-szanatóriumban fekszik.
1933. december: megjelenik az *Elza pilóta vagy a tökéletes társadalom* című regénye.
1933. december: a milánói Genio Kiadó megjelenteti olaszul *A gólyakalifát*.
1934. június: megjelenik *Az európai irodalom története.*
1934. október 2–31.: látogatás Velencében, Milánóban, Luganóban, Locarnóban, Brissagóban (Szilasiéknál).
1934. december: egy rádióadás felvétele közben a hangtechnikus veszi észre nehézlégzését. Figyelmezteti Török Sophie-t.

1935. április–május: vesebántalmakkal fekszik a Révész-szanatóriumban.
1935. szeptember: Marosvásárhelyre, Kolozsvárra, Brassóba, Fogarasra hívják irodalmi felolvasásra; a nagyváradi Familia című lap decemberre írótalálkozóra várja. Nem kap beutazó vízumot.
1936. június: a Szép Szó *Mai magyarok, régi magyarokról* című tematikus száma közli *A legnagyobb magyar. Töredék Széchenyiről* című tanulmányát.
1937. január: társszerkesztőként Illyés Gyula is jegyzi a Nyugatot.
1937. február 11.: az orvosok megállapítják, nem asztmája van, a „gégében van valami".
1937. április 17.: megállapítják, hogy a gégeszűkületet daganat okozza.
1937. május 14.: megkapja a főváros Kazinczy-érmét.
1937. augusztus 15.: a Pesti Naplóban megjelenik a *Balázsolás*.
1937. augusztus 18.: átköltöznek az Attila utca 65/b-be.
1937. szeptember: az Athenaeum megindítja a „Babits Mihály összegyűjtött munkái" elnevezésű tízkötetes sorozatát. Megjelenik az *Összes versei* című kötet.
1937. szeptember 13.: Rudolf Nissen, az isztambuli egyetem professzora megvizsgálja a gégéjét. Egyhavi fekvőkúrát ajánl.
1938. február 10.: a Park-szanatóriumban Rudolf Nissen eltávolítja a légcső felső részére nehezedő daganatot, gégemetszést végez, a levegővétel megkönnyítésére és a váladék elvezetésére kanült helyez be. Elveszíti beszédképességét.
1938. május 15.: a Pesti Naplóban megjelenik a *Tömeg és nemzet* című tanulmánya.
1938. május vége: visszanyeri beszédképességét.
1938. július–augusztus: Esztergomban megírja a *Jónás könyvé*t. Az alkotás a Nyugat szeptemberi számában jelenik meg.
1938. november 8-ától: sugárkezelést kap az Eötvös Loránd Rádium és Röntgen Intézetben.
1939. augusztus: megjelenik *Pajzzsal és dárdával* című tanulmánya, (részben) válaszul Németh László *Kisebbségben* című írására.
1939. a milánói Corbaccio Kiadó megjelenteti olaszul a *Kártyavár*at, a *Timár Virgil fiá*t és a *Halálfiai*t.
1940. március 30.: átveszi az 50 ezer lírás San Remo-díjat, mellyel a San Remo Bizottság azt jutalmazza, aki „az olasz szellem külföldi megismertetése terén szerzett legtöbb érdemet". A díj átvétele után Brissagóba utaznak Szilasiékhoz.
1940. május 2.: a Logodi utca 31-be költöznek.
1940. május 28.: orrszondát kap.
1940. november 18.: a gyomrába csövet vezetnek, ezen át táplálják.
1940. Szabó Zoltán felkérésére verset ír a Szellemi Honvédelem 1941-es Naptárába. A költemény, a szerkesztő szerint a Naptár „vezérverse".
1941. március 3.: akadémiai székfoglaló, melyet Rédey Tivadar olvas föl.
1941. április: megkapja az Akadémia Weiss Fülöp-alapítványának díját.
1941. április–augusztus: Esztergomban.
1941. augusztus 4.: a budapesti Siesta-szanatóriumban meghal.

Felhasznált irodalom

Apró Ferenc, *Babits Szegeden,* Szeged, Somogyi Könyvtár, 1983.

Babitsról – Babitsért. A Tolna megyei sajtó elfeledett dokumentumai 1898–1941, írta és összeállította TÖTTŐS Gábor, Szekszárd, házi sokszorosítás, 1983.

Babits és Esztergom. Vallomások, dokumentumok, emlékek, vál., összeáll. BODRI Ferenc, TÉGLÁS János, Bp., 54.sz. Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet, 1983.

Babits és Tessitori Nóra levelezése, összeáll., az utószót és a jegyzetet írta TÉGLÁS János, Bp., 54. sz. Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző kiadványa, 1983.

A Babits család levelezése, szerk., vál., a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta BUDA Attila, Bp., Universitas Kiadó, 1996.

Babits István, *A Babits család származása,* Irodalomtörténeti Közlemények, 1978/4.

Babits Mihály, *Beszélgetőfüzetei*, a szöveget gondozta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta BELIA György, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980.

Babits Mihály Bibliográfia, összeáll. STAUDER Mária, VARGA Katalin, Bp., Argumentum Kiadó – Magyar Irodalom Háza, MTA Irod. Tud. Int., 1998.

Babits Mihály, *„Engem nem látott senki még." Babits-olvasókönyv I-II*, szerk., vál., a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta SIPOS Lajos, Bp., Historia Litteraria Alapítvány – Korona Kiadó, 1999.

Babits Mihály, *Esszék és tanulmányok, I-II*, s. a. r. BELIA György, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978.

Babits Mihály és Illyés Gyula levelezése, összeáll. TAKÁCS Mária, Szekszárd, Tolna Megyi Könyvtár, 1922.

Babits Mihály, *Haza a telepre. Néhány dokumentum a költő tisztviselőtelepi éveiről,* szerk., vál., a szöveget gondozta és a jegyzeteket írta TÉGLÁS János, Bp., Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola és a Zrínyi Nyomda kiadása, 1991.

Babits Mihály, *„Itt a halk és komoly beszéd ideje." Interjúk, nyilatkozatok, vallomások,* szerk., vál., a szöveget gondozta és a jegyzeteket írta TÉGLÁS János, Celldömölk, Pauz-Westermann Kiadó, 1997.

Babits Mihály, *Halálfiai,* a szöveget gondozta, a jegyzeteket és a kísérő tanulmányt írta SZÁNTÓ Gábor András, NÉMEDINÉ Kiss Adrienn, T. SOMOGYI Magda, Bp. Atheneum Kiadó, 2006.

Babits Mihály kéziratai és levelezése (katalógus) I–IV, összeáll. CSÉVE Anna, KELEVÉZ Ágnes, MELCZER Tibor, NEMESKÉRI Erika, Bp., Argumentum Kiadó – Petőfi Irodalmi Múzeum, 1993.

Babits Mihály levelezése 1890–1906, s. a. r. ZSOLDOS Sándor, Bp., Historia Litteraria Alapítvány – Korona Kiadó, 1998.

Babits Mihály levelezése 1906–1909, s. a. r. SZŐKE Mária, Bp., Akadémiai Kiadó, 2005.

Babits Mihály levelezése 1909–1911, s. a. r. SÁLI Erika, TÓTH Máté, Bp., Akadémiai Kiadó, 2005.

Babits Mihály levelezése 1911–1912, s. a. r. SÁLI Erika, Bp., Magyar Könyvklub, 2003.

Babits Mihály levelezése 1912–1914, s. a. r. PETHE Nóra, VILCSEK Andrea, Bp., Akadémiai Kiadó, 2007.

Babits Mihály levelezése 1914–1916, s. a. r. FODOR Tünde, TOPOLAY Ágnes, Bp., Argumentum Kiadó, 2008.

Babits Mihály levelezése 1916–1918, s. a. r. TÓTH Máté, megj. előtt.

Babits Mihály, *Összegyűjtött versei,* s. a. r. KELEVÉZ Ágnes, Bp., Osiris Kiadó, 2002.

Babits Mihály, *Timár Virgil fia*, a szöveget gondozta, a jegyzeteket és a kísérő tanulmányt írta SIPOS Lajos, Bp., Magyar Könyvklub, 2001.
Babits–Szilasi levelezés. Dokumentumok, összeállította és a bevezetőt írta GÁL István, s. a. r. KELEVÉZ Ágnes, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa, é. n. [1979]
Balogh Edgár, *Acéltükör mélye. Félszáz igaz történet,* Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1982.
A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917–1951, s. a. r. TÉGLÁS János, Bp., Argumentum Kiadó, I–V., 2007.
Belia György, *Babits Mihály tanulóévei,* Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983.
Bibó István, *Az európai társadalomfejlődés értelme* = B. I., *Összegyűjtött munkái,* s. a. r. KEMÉNY István, SÁRKÖZI Mátyás, Bern, az Európai Protestáns Szabadegyetem kiadása, II., 560–635.
Bóka László, *Az utolsó nagy mű. Jegyzetek a Jónás könyvéhez = Babits-emlékkönyv,* szerk. ILLYÉS Gyula, Bp., Nyugat Kiadó, 1941.
Borbándi Gyula, *A magyar népi mozgalom,* Bp., Püski Kiadó, 1989.
Bőhm Vilmos, *Két forradalom tüzében,* München, 1923.
Buda Attila, *A Nyugat Kiadó története,* Bp., Borda Antikvárium kiadása, 2000.
Buda Attila, *Martialis egy pécsi gimnáziumban, avagy Babits Mihály és a gyermekkor vége,* Irodalomtörténet, 2001/1.
Buda Attila, *Teremtő utánzás. Babits-tanulmányok*, Bp., Ráció Kiadó, 2007.
Czeizel Endre, *Költők, gének, titkok,* Bp., Galenus Kiadó, Bp., 2000.
Czeizel Endre, *Aki költő akar lenni, pokolra kell annak menni? Magyar költő-géniuszok testi és lelki betegségei,* Bp., GMR Reklámügynökség, 2001.
Csányi László, *Babits átváltozásai,* Bp., Akadémiai Kiadó, 1990.
Dallá ringott bennem kétség és láz. Babits Mihály (és Török Sophie) szekszárdi levelei, szerk. VADAS Ferenc, s. a. r. CSISZÁR Mirella, VENDEL-MOHAY Lajosné, Szekszárd, Wosinsky Mór Megyei Múzeum, 1991.
Dienesék levelei Babitshoz, szerk., az életrajzokat és a jegyzeteket írta TÉGLÁS János, Bp., Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola kiadványa, 1982.
Dutka Ákos, *„A Holnap" városa,* Bp., Magvető Könyvkiadó, 1964.
Éder Zoltán, *Babits a katedrán,* Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1966.
Eisemann György, *A folytatódó romantika,* Bp., Orpheusz Kiadó, 1999.
Fráter Zoltán, *Babits kallódó értekezése,* Irodalomtörténet, 1982/3.
Fráter Zoltán, *Osvát Ernő élete és halála,* Bp., Magvető Könyvkiadó, 1987.
Fráter Zoltán, *A Szövetség szelleme. A Nyugat mecénásai a GYOSZ-ban*, Bp., Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének kiadása, 1996.
Gál István, *Buday Dezső, Babits 19-es mártír nagybátyja* = G. I., *Bartóktól Radnótiig,* Bp., Magvető Kiadó, 1973.
Gergely Jenő, Izsák Lajos, *A huszadik század története,* Bp., Pannonia Kiadó, 2000.
Gergely Jenő, izsák Lajos, Pölöskei Ferenc, *Századformáló magyarok,* szerk. SZABADI Gusztáv, Bp., Gesta Könyvkiadó, 2002.
G. Gödény Andrea, *Watson Kirkconnell levelei Babits Mihályhoz. Egy antológia nyomában = Kommunikáció, nyelv, művészet,* szerk. PETŐCZ Éva, Bp., Trezor Kiadó, 2002.
Grezsa Ferenc, *Juhász Gyula egyetemi évei 1902–1906*, Irodalomtörténeti Füzetek 44, Bp., Akadémiai Kiadó, 1964.
Haász Gabriella, *Recepciótörténeti párhuzamok. József Attila befogadásának első időszaka és Babits San Remo-díja = Véges Végtelen. Istenélmény és Isten-hiány a XX. századi magyar költészetben,* szerk. FINTA Gábor, SIPOS Lajos, Bp., Akadémiai Kiadó 2006, 192–198.
Halász Gábor, *A három Babits-arc* = H. G., *Válogatott írásai,* Bp., Magvető Kiadó, 1977.

Illés Sándor, *Babits Mihály fogarasi lakásai,* Irodalomtörténeti Közlemények, 1997/5–6.
Illyés Gyula, *1941. augusztus 4. = Babits-emlékkönyv,* szerk. Illyés Gyula, Bp., Nyugat Kiadó, 1941.
Indig Ottó, *Juhász Gyula Nagyváradon,* Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1978.
Jankovics József, *Babits Mihály fegyelmi büntetésének reviziós eljárása ismeretlen dokumentumok tükrében,* Irodalomtörténeti Közlemények, 2001/3–4.
Jelenits István, *Isten-élmény a XX. századi magyar irodalomban = Véges végtelen. Isten-élmény és Isten-hiány a XX. századi magyar költészetben,* szerk. FINTA Gábor, SIPOS Lajos, Bp., Akadémiai Kiadó, 2006, 19–30.
József Attila levelezése, s. a. r. H. BAGÓ Ilona, HEGYI Katalin, STOLL Béla, Bp., Osiris Kiadó, 2006.
Jöjjön el a te országod… (Petőfi Sándor politikai utóéletének dokumentumaiból), vál. és szerk. MARGÓCSY István, Bp., Szabad Tér Kiadó, 1988.
Juhász Gyula összes művei. Levelezés, 1900–1922, s. a. r. BELIA György, Bp., Akadémiai Kiadó, 1981.
Juhász Gyula, *Uralkodó eszmék Magyarországon, 1939–1944,* Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1983.
Kabdebó Lóránt, *Szabó Lőrinc pályaképe,* Bp., Osiris Könyvkiadó, 2001.
Kelevéz Ágnes, *A keletkező szöveg esztétikája. Genetikai közelítés Babits költészetéhez,* Bp., Argumentum Kiadó, 1998.
Kenyeres Zoltán, *Etika és esztétizmus. Tanulmányok a Nyugat koráról,* Bp., Anonymus Kiadó, 2001.
Keresztury Dezső, *Mit értettünk mi* „egységes *magyarság"-on? = Egységes magyarság. A Nyugat ankétja,* szerk. TÉGLÁS János, Bp., Tótfalusi Kis Miklós Nyomdaipari Műszaki Szakközép- és Szakmunkásképző Iskola kiadása, 1990.
„kínok és álmok közt…" Czeizel Endre, Gyenes György, Harmati Lídia, Németh Attila, Rihmer Zoltán, Sipos Lajos, Szállási Árpád Babitsról, szerk. SIPOS Lajos, Bp., Akadémiai Kiadó, 2004.
Király István, *Két vers – kétfajta értelmiségi magatartás. Babits Mihály: Május huszonhárom Rákospalotán – Ady Endre: Rengj csak, Föld,* Tiszatáj, 1971/6.
Koháry Sarolta, *Flóra és Ilonka,* Bp., Magvető Kiadó, 1973.
Kosztolányi Dezső, *Írók, festők, tudósok,* Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1958, II, 309–310.
Külley Lea, *„… lengve int búcsút a kert…",* Szekszárd, Babits – Magyar Amerikai Kiadó Rt., 1990.
„… külön tér… külön idő…" Babits Mihály fényképei. (Ikonográfia), összeáll. W. SOMOGYI Ágnes, Bp., Népművelési Propaganda Iroda, 1983.
Láng József, *Adalékok a Hatholdas rózsakert keletkezéséhez és Babits bajai tartózkodásához,* Irodalomtörténeti Közlemények, 1960/5.
Lukács György, *Magyar irodalom – magyar kultúra,* s. a. r. FEHÉR György, KENYERES Zoltán, Bp., Magvető Kiadó, 1970.
Mezey Barna, *Gróf Károlyi István urbariális szerződése Új-Megyer lakosaival,* Újpesti Helytörténeti Értesítő, 2001/1–2.
Mészöly Miklós, *Térkép Aliscaról* = M. M., *Volt egyszer egy Közép-Európa,* Bp., Magvető Könyvkiadó, 1989.
Miskolczy Ambrus, *Szellem és nemzet. Babits Mihály, Eckhardt Sándor, Szekfű Gyula, Zolnai Béla világáról,* Bp., Napvilág Kiadó, 2001.
„most én vagyok hang helyetted…" Török Sophie Babits Mihályról, a kötetet összeállította, a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta TÉGLÁS János, Bp., Palatinus Kiadó, 2000.
Némediné Kiss Adrienn, *Valóban „sírógörcsöket kapott" Babits? (A Halálfiairól írt Kassák-kritika és következményei),* Új Dunatáj, 2000/3.
Nemeskürty István, *Búcsúpillantás,* Bp., Szabad Tér Kiadó, 1995.

Németh G. Béla, *A magyar irodalomkritikai gondolkodás a pozitivizmus korában,* Bp., Akadémiai Kiadó, 1981.
Pienták Attila, *Babits egyetemi Arany dolgozatai,* Irodalomtörténet, 2002.
Rába György, *Babits Mihály költészete,* Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981.
Rába György, *Babits Mihály,* Bp., Gondolat Kiadó, 1983.
Radnóti Miklós, *Napló,* s. a. r. RADNÓTI Miklósné, az utószót és jegyzeteket írta MELCZER Tibor, Bp., Magvető Könyvkiadó, 1989.
Rónay László, *Szabálytalan arcképek,* Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982.
Rónay László, *Társunk, az irodalom,* Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1990.
Salamon Konrád, *Forradalom, proletárdiktatúra, ellenforradalom = A magyar államiság ezer éve,* szerk. GERGELY Jenő, IZSÁK Lajos, Bp., ELTE Eötvös Kiadó, 2001.
Salló László, *Babits Fogarason,* A Hét, 1980. nov. 21.
Sárközi György, *Hol élt Babits Mihály? = Babits-emlékkönyv,* szerk. ILLYÉS Gyula, Bp., Nyugat Kiadó, 1941.
Sipos Balázs, *A világ megismerése = A globalizáció kihívásai és Magyarország,* szerk. FÖLDES György, INOTAI András, Bp., Napvilág Kiadó, 2001.
Sipos Lajos, *Adatok a Halálfiai geneziséhez,* Literatura, 1979/1.
Sipos Lajos, *Babits Mihály: A lírikus epilógja és az In Horatium,* Tiszatáj, 2007/11.
Sipos Lajos, *Babits Mihály és a forradalmak kora,* Bp., Akadémiai Kiadó, 1976.
Sipos Lajos, *Babits Mihály és György Oszkár pályakezdése,* Árgus, 1995/6.
Sipos Lajos, *Illyés és a Nyugat,* Napjaink, 1982/10.
Sipos Lajos, *Kassák és Babits = In honorem Czine Mihály,* szerk. GÖRÖMBEI András, KENYERES Zoltán, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1999.
Sipos Lajos, *A Nyugat* „csendes *válsága" 1923-ban = A Nyugat-jelenség (1908–1998),* szerk. SZABÓ B. István, Bp., Anonymus Kiadó, 1998.
Sipos Lajos, *Új klasszicizmus felé…,* Bp., Argumentum Kiadó, 2002.
Szabó Lőrinc, *Bizalmas adatok és megfigyelések* = Sz. L., *Vers és valóság,* Bp., Osiris Kiadó, 2001.
Szántó Judit, *Napló és visszaemlékezés,* s. a. r., az előszót és a jegyzeteket írta MURÁNYI Gábor, Bp., Argumentum kiadó, 1997.
Szekszárd város történeti monográfiája, szerk. K. BALOG János, DOBOS Gyula, Szekszárd, Szekszárd Város Tanácsa, é. n.
Szentes Éva, Hargittay Emil, *Irodalmi kávéházak Pesten és Budán,* Bp., Universitas Kiadó, 1997.
Szentimrei Jenő, *Rólad álmodott, Erdély = Babits emlékkönyv,* szerk. ILLYÉS Gyula, Bp., Nyugat Kiadó, 1941.
Szilvásy Nóra, *A Baumgarten-díj és alapítója,* szakdolgozat, kézirat, Bp., ELTE Bölcsészettudományi Kar, 2002.
Tóth Franciska, *Babits és Esztergom,* szakdolgozat, kézirat, Bp., ELTE Bölcsészettudományi Kar, 2002.
Török Sophie naptára, 1921–1941, s. a. r. PAPP Zoltán, megj. előtt.
Töttős Gábor, *Szép literaturai ajándék. Irodalmi tanulmányok,* Szekszárd, Illyés Gyula Megyei Könyvtár, 2006.
Tverdota György, *József Attila,* Bp., Korona Kiadó, 1999.
Vadas Ferenc, *A szülőház és a város képe a levelek és a vallomásos művek tükrében,* Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd, 1991.
A vádlott Babits Mihály. Dokumentumok, 1915–1920, szerk., vál., a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta TÉGLÁS János, Bp., Universitas Kiadó, 1996.
Várkonyi Nándor, *Pergő évek*, Bp., Magvető könyvkiadó, 1976.
Vendel-Mohay Lajosné, *„Áll a régi ház még…",* Szekszárd, Múzeumi füzetek, 1983.

Tartalom

„Életem egy kis vidéki városban kezdődött…” 5
„A lázas tanulás kora volt ez” 14
„Országos hírű poéta lettél” 25
„Az én életemben a legnagyobb fordulópont a háború volt” 41
Magyar költő kilencszáztizennyolcban és kilencszáztizenkilencben 49
„…minden érdeklődésével az irodalom felé fordult” 55
„A bús élet a kettős csöndbe menekül” 57
„A sziget nem elég magas…” 61
„Versenyt az esztendőkkel!” 76
„A halál pitvarában…” 91
„Hozzám már hűtlen lettek a szavak” 111
Életrajzi vázlat 115
Felhasznált irodalom 120

Prológ egy jótékonycélú mulatságra

Régen – tisztelt közönség –
szokás volt, azt hiszem,
hogy trombiták köszöntték
színedet a színen.
A régi korra rávall
hogy minden tarka volt:
ma nem jön trombitával
a felemás herold.
Ma (feketébe perne)
egy úr jön, mint Prológ
unalmas hosszú verse
szárjáu szinte kilóg.
~~Ebben~~ És im ijedve néz szét,
zavart tekintete,
látva, hogy ennyhe rénvét
hány embert csalt ide.
Segéljül ennyi néphez
neky múzsát hívjon ő?
a férfi mára éhez
mára nőnyjaz a nő.
Ahány nem, annyi bíró,
ahány szív, annyi vágy,
egyiknek jó az író,
másik táncosra vágy.
Ez ősi rímet kíván,
az modernet keres
ingyenc fülekkel szíván
amaz zenére les.
Péter már inuja látni
mi Pálnak élvezet:
hogy igérjünk ma hát mi
mindennek kedvezet?
Nem is elég egy múzsa
legyenek mind ma itt
mint csokorban a rózsa
tarkítja társait.
Kinek-kinek mi tetszik
legyen szárféle szép
(ha tarka, akor lesz szép
a csokor és a kép).
Kilenc leány a múzsa,
vagy Isten tudja hány:
jöjjön ma koszorúzva
mind a kilenc leány.
S köztük egy égi asszony,
mint hold, és kilenc csillag,
nevessen és mulasson
azokért, akik sírnak.
Mert nem bús könnyben azott
asszony a Szeretet:
vig, s hogy körötte mások
nevessenek, nevet.

16.314/08

Táncba végül szivessen
múzsák között mulat
rózsák között vörösen
rózsának folgyulad.
Mint újhold jő az égre
mélázva is vidám,
és a napból az éjbe
fényt lop be délután,
s éjjel e tiszta fénynek
jelével integet
s varázsol a szegénynek
szebbe kineseket.
Mosolyg a sírok közt is
mint felhőp a hold,
s gyémánttá lesz a könny is
a merre csak mosolyg.
Munkát munkátalanak,
munkásnak pihenőt,
hoz aki fárik annak
jó meleg kesztenőt;
hoz táncot akik ülnek,
szemeknek lakomát,
szomjas vidéki fülnek
muzsika mézborát.
Es szeret minden szépet
a csokrot és a képet
az édes életet
a táncot és a rózsát,
mert legfőbb múzsa múzsák
közt ő: a Szeretet.

Babits Mihály